

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΦΥΛΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τρανς προσφυγικότητα: Στη μεθόριο μεταξύ ευαλωτότητας και αντίστασης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καϊσίδου Κατερίνα

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Ειρήνη Αβραμοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο (Επιβλέπουσα)

Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Συγκριτικής και Διεθνούς Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Κατερίνα Καϊσίδου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Περιεχόμενα

Περίληψη εργασίας.....	3
Εισαγωγή	5
1. Η μέθοδος και οι συνομιλήτριές μου	7
<i>Μέθοδος και ερευνητικά εργαλεία</i>	<i>7</i>
<i>Οι συνεντεύξεις.....</i>	<i>9</i>
<i>Θεσιακότητα και ηθική της έρευνας.....</i>	<i>11</i>
2. ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα: το συγκείμενο	14
<i>ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα: υποστήριξη, προκλήσεις, πρωτοβουλίες .</i>	<i>15</i>
<i>Θεσμικές και μη μορφές φροντίδας και υποστήριξης.....</i>	<i>16</i>
<i>Αποκλεισμοί και προκλήσεις</i>	<i>18</i>
<i>Μετάβαση από την βαρβαρότητα και τη βία στην πρόοδο και την ασφάλεια. Η μήπως όχι? 22</i>	
<i>Τρανς προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα</i>	<i>23</i>
3. Τρανς προσφυγικότητα στην Ελλάδα: Μεταξύ αποκλεισμού/ευαλωτότητας και αντίστασης.....	24
<i>Συν-αίσθημα και αντικείμενα στην υπηρεσία της πειθάρχησης.....</i>	<i>24</i>
<i>Κουηροποιώντας εθνικές κοινότητες: Κουήρ αντιστάσεις, σχεσιακότητες ή πώς να φροντίζουμε η μία την άλλη.</i>	<i>28</i>
4. Προς μία πειθάρχηση των κουήρ σωμάτων: «Οι λέξεις που δεν είχα»	32
5. Ρωγμές που επιτρέπουν την ύπαρξη: «Ό,τι και να κάνετε εσείς εγώ είμαι αυτή και θα ζήσω έτσι! Αυτή είμαι εγώ!».....	41
Επίλογος.....	48
Βιβλιογραφία	51
<i>Ελληνική Βιβλιογραφία.....</i>	<i>51</i>
<i>Αγγλική Βιβλιογραφία.....</i>	<i>54</i>
Παράρτημα	59
<i>I. Ερωτήσεις για τη συνέντευξη.....</i>	<i>59</i>
<i>II. Έντυπο Συγκατάθεσης Κατόπιν Ενημέρωσης.....</i>	<i>62</i>
<i>III. CONSENT FORM.....</i>	<i>64</i>

Περίληψη εργασίας

Η παρούσα εργασία μελετά τα υπό-ερευνημένα βιώματα των τρανς προσφυγισσών στην ελληνική πραγματικότητα, με έμφαση στις εμπειρίες αποκλεισμού και στις πρακτικές αντίστασης/ επιβίωσης εντός των πολλαπλών σχέσεων εξουσίας που ανιχνεύονται στο ελληνικό συγκείμενο. Άξονας της διερεύνησης είναι η βιογραφική προσέγγιση των ιστοριών ζωής τεσσάρων τρανς προσφυγισσών μέσα από το πρίσμα των κουήρ μεταναστευτικών σπουδών, της κουήρ θεωρίας και τη θεωρίας του συν-αισθήματος. Τα ευρήματα της έρευνας αυτής αφενός αναδεικνύουν τη σχέση αντικειμένων και συν-αισθήματος ως αποκαλυπτικών των άρρητων πειθαρχήσεων των τρανς προσφυγικών σωμάτων στο ελληνικό συγκείμενο. Σχολιάζω τη συν-αισθηματική ατμόσφαιρα που αναδύεται μέσα από την αλληλεπίδραση των τρανς προσφυγισσών με εκπροσώπους του συστήματος ασύλου και άλλους θεσμικούς εκπροσώπους από τη δική τους οπτική γωνία (θέση) στον περιβάλλοντα χώρο. Συζητώ πώς ποικίλα (κυρίως θεσμικά ή γραφειοκρατικά) έγγραφα και αντικείμενα, τα οποία προσεγγίζω ως ψυχικά αντικείμενα, εμπλέκονται στη διαδικασία εμφυλοποίησης και υποκειμενικοποίησης των προσφυγικών σωμάτων και γεννούν συν-αισθήματα που καταδεικνύουν μια συγκεκριμένη σχέση με το ελληνικό έθνος-κράτος. Αφετέρου, τα ευρήματα της έρευνας φωτίζουν τις ατομικές ή και συλλογικές καθημερινές πρακτικές αντίστασης και επιβίωσης (ως αντίσταση) των συμμετεχουσών, οι οποίες καθιστούν τις κουήρ μεταναστευτικές ζωές τους βιώσιμες κάτω από συνθήκες βίας. Η εργασία αυτή προσφέρει πρωτότυπο ερευνητικό υλικό και υπογραμμίζει τους σύμπλοκους τρόπους με τους οποίους οι τρανς προσφυγικές υποκειμενικότητες συντίθενται εντός των σημείων μεταξύ της ευαλωτότητας και της επιβίωσης, της πειθαρχήσης και της αντίστασης.

Λέξεις κλειδιά: τρανς προσφύγισες, συν-αίσθημα, αντίσταση, ευαλωτότητα, αντικείμενα

Abstract

The present dissertation examines under researched aspects of trans women refugees' lives in Greece. The emphasis is placed on the experience of exclusion and the practices of resistance/survival within the power relations that are traced in the Greek context. At the core of this study is a biographical approach to the stories of four trans women refugees, which are investigated through the lenses of queer migration studies, queer theory, and affect theory. On the one hand, the findings of this research reveal the unspoken compliances of the trans refugee bodies with the (status quo) in Greece by focusing on the relationships between objects and affect. I analyze the affective atmosphere that emerges from the interaction between trans women refugees and representatives of the Greek asylum-granting system, as well as other institutional representatives, from the refugees' position at a given time and place. I discuss a variety of documents and objects, mainly institutional and bureaucratic, which I approach as affective objects. These intermix with the process of gendering and subjectification of the refugee bodies and give rise to affects that reveal a specific relationship between them and the Greek nation state. The research findings shed light upon the everyday practices of resistance and survival (as resistance) undertaken by those participating, both at an individual and a communal level. These practices render their queer refugee lives possible in violent circumstances. This study presents original research material to underline the many ways in which trans refugee subjectivities are constituted between vulnerability and survival, discipline and resistance.

Key words: Trans women refugees, affect, resistance, vulnerability, objects

Εισαγωγή

Από το 2015 και έπειτα έφτασαν στην Ελλάδα πολλοί/ές πρόσφυγες/ισσες, και πολλοί/ες από αυτούς παρέμειναν και προσπάθησαν να «ενσωματωθούν» στην χώρα. Η παρούσα εργασία εστιάζει σε ένα πεδίο που παραμένει σχετικά αδιερεύνητο παρότι κρίσιμο και επίκαιρο. Στόχος της αποτελεί να εξετάσει τις ιστορίες ζωής τρανς προσφυγισσών στην ελληνική πραγματικότητα, με άξονα τις αφηγήσεις περί αποκλεισμών και πρακτικών αντίστασης/επιβίωσης εντός των διαφόρων σχέσεων εξουσίας που ανιχνεύονται στο ελληνικό συγκείμενο. Για τη διερεύνηση αυτή συνομίλησα με τέσσερις τρανς προσφύγισες που διαμένουν στην Ελλάδα και συμβουλευτήκα βιβλιογραφία πάνω στην τρανς προσφυγικότητα στο ελληνικό και διεθνές πλαίσιο. Για την ανάλυση των συνεντεύξεων στηρίχθηκα στην βιογραφική προσέγγιση η οποία φάνηκε η καταλληλότερη για την εις βάθος ανάλυση περιορισμένου αριθμού συνεντεύξεων. Τα αναλυτικά εργαλεία που χρησιμοποίησα για την ανίχνευση των διαθεματικών αποκλεισμών που υφίστανται αφενός και των πρακτικών αντίστασης αφετέρου που αναπτύσσουν οι τρανς προσφύγισες αντλούνται από τις κουήρ μεταναστευτικές σπουδές, την κουήρ θεωρία και τη θεωρία του συν-αισθήματος.

Τα ευρήματα της έρευνας αυτής αρθρώνονται σε δύο αλληλοδιαπλεκόμενους άξονες, οι οποίοι αιτιολογούν και την δομή της εργασίας. Αφενός, προκειμένου να εξετάσω τα αποτυπώματα που τα πολύπλευρα συστήματα εξουσίας και ανισοτήτων αφήνουν στην αίσθηση των τρανς προσφυγισσών για τη ζωή στην Ελλάδα, τη στιγμή που η ζωή εκτυλίσσεται πάντοτε ανάμεσα στην ευαλωτότητα και την επιβίωση/ αντίσταση, σχολιάζω τη συν-αισθηματική ατμόσφαιρα που αναδύεται μέσα από την αλληλεπίδραση με εκπροσώπους του συστήματος ασύλου και θεσμικούς εκπροσώπους (π.χ. δημόσιες υπηρεσίες ή και εγώ η ίδια) από την θέση των συγκεκριμένων υποκειμενικοτήτων στον χώρο όπου βρίσκονται. Συζητώ πώς κανονικοποιείται η σεξουαλική ταυτότητα και η ταυτότητα φύλου μέσα από ποικίλα (κυρίως θεσμικά ή γραφειοκρατικά) έγγραφα και αντικείμενα, τα οποία προσεγγίζω ως ψυχικά αντικείμενα που εμπλέκονται στη διαδικασία εμφυλοποίησης και υποκειμενικοποίησης των προσφυγικών υποκειμένων. Υποστηρίζω ότι ιδίως από περιθωριακές υποκειμενικές θέσεις, όπως αυτή των τρανς προσφυγισσών, αυτά τα υλικά αντικείμενα του νόμου δεν είναι καθόλου ουδέτερα ή α-πολιτικά, αλλά γεννούν συν-αισθήματα που καταδεικνύουν μια συγκεκριμένη σχέση με το ελληνικό έθνος-κράτος.

Αφετέρου, φωτίζω πως οι ατομικές ή και συλλογικές καθημερινές πρακτικές αντίστασης και επιβίωσης (ως αντίσταση) των συμμετεχουσών αναδύονται μέσα από τις αφηγήσεις τους. Πιο

συγκεκριμένα, υποστηρίζω ότι οι συνομιλήτριές μου εμπλέκονται σε διαφορετικές μορφές αντίστασης, κάνοντας τις κουήρ μεταναστευτικές ζωές τους βιώσιμες κάτω από συνθήκες βίας. Μέσα από νέες μορφές σχεσιακότητας, εναλλακτικές μορφές οικογένειας μέσα από κουήρ αναδιαρθρώσεις των ετεροκανονικών δεσμών της συγγένειας φτιάχνουν δικούς τους μηχανισμούς υλικής και συναισθηματικής στήριξης. Υποκειμενικές επιτελέσεις ταυτότητας/ αποταυτίσεις έρχονται να διαρρήξουν το ασφυκτικό ετεροκανονικό κοινωνικό πλαίσιο, να αντιστρέψουν -ακόμα και προσωρινά- τρανσφοβικά και σεξιστικά σενάρια συσχέτισης ώστε να ανακαταλάβουν το χώρο τους στο δημόσιο χώρο.

Η ποιοτική έρευνα αυτή προσφέρει πρωτότυπο ερευνητικό υλικό και κριτικό στοχασμό με διττό τρόπο. Αφενός, εστιάζοντας σε τρανς προσφύγισσες στο ελληνικό συγκείμενο, εστιάζει σε μία υπο-ερευνημένη πληθυσμιακή ομάδα στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία.¹ Αφετέρου, ιχνηλατώντας τις καθημερινές πρακτικές αντίστασης των τρανς προσφυγικών υποκειμένων, η εργασία αυτή παίρνει μια απόσταση από την τραυματοποίηση ή αντικειμενοποίηση των υποκειμένων αυτών, φωτίζοντας τους ποικίλους μηχανισμούς επιβίωσης, αντίστασης και ενδυνάμωσης που ατομικά και συλλογικά αναπτύσσονται.

Η πρότερη επαγγελματική μου εμπειρία, από το 2011 έως το 2018, ως ψυχολόγος στο πεδίο του προσφυγικού παρέχοντας συνεδρίες ψυχοθεραπείας σε πρόσφυγες/ισσες και μετανάστες/ριες στην Αθήνα, καθώς και ως επόπτρια και εκπαιδύτρια σε εργαζόμενους/ες σε οργανώσεις για πρόσφυγες/ισσες στην Αθήνα αλλά και σε νησιά (Λέσβο, Σάμο, Χίο, Κω) με έκανε συχνά μάρτυρα συστημικών διακρίσεων και βίαιων αποκλεισμών εις βάρος των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών. Αυτές οι εμπειρίες σε συνδυασμό με την μικρή παραγωγή ερευνών στο συγκεκριμένο πεδίο αποτέλεσαν σημαντικά προσωπικά κίνητρα για την παρούσα εργασία.

¹ Για την σχετική βιβλιογραφία, βλ. την Avgeri, (2021), Michos, Figgou & Bozatzis (2020), Reda & Proudfoot (2020).

1. Η μέθοδος και οι συνομιλήτριές μου

Μέθοδος και ερευνητικά εργαλεία

Στη συγκεκριμένη έρευνα επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος καθώς στηρίζεται στις έννοιες του νοήματος, της εμπειρίας, της κατανόησης και της ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων εντός συγκεκριμένων ιστορικοκοινωνικών και πολιτισμικών πλαισίων (Hammersley & Traianou, 2012). Η μεθοδολογία που χρησιμοποίησα βασίζεται στη βιογραφική προσέγγιση και στην προσέγγιση ιστοριών ζωής, ως έναν προνομιακό τόπο για τη διερεύνηση της ανθρώπινης βιωμένης εμπειρίας, της σχέσης του ατομικού με το κοινωνικό και της συγκρότησης υποκειμενικότητων. Στα πλαίσια των βιογραφικών αφηγήσεων ή αφηγήσεων ζωής οι συνομιλήτες/τριες (προς)καλούνται ενώπιον του συνεντευκτή/τριας να αφηγηθούν απροσχεδίαστα την ιστορία ζωής τους, είτε συνολικά είτε εστιάζοντας σε μία περίοδό της, ανακαλώντας στη μνήμη προσωπικές εμπειρίες και γεγονότα στα οποία είχαν προσωπική ανάμειξη οι ίδιοι/ες. Σε αυτή την προσέγγιση το ενδιαφέρον στρέφεται στη βιοματική εμπλοκή του ομιλητή/τριας στα γεγονότα, στις ερμηνείες του, στον προσανατολισμό της δράσης του, καθώς και στον τρόπο που ξετυλίγει την ιστορία ζωής του στο παρόν. Οι βιογραφικές αφηγήσεις αφορούν σε εμπειρίες ζωής που συνέβησαν εντός συγκεκριμένων κοινωνικοπολιτισμικών πεδίων και ιστορικοπολιτικών συνθηκών (Τσιώλης, 2010). Οι βιογραφικές αφηγήσεις/ αφηγήσεις ζωής μαζί με την προφορική ιστορία ως μεθοδολογίες, έχουν συνδεθεί συχνά με το πολιτικό αίτημα να δοθεί φωνή σε υποκείμενα, των οποίων ο λόγος ήταν αποκλεισμένος από τις κυρίαρχες επιστημονικές αφηγήσεις (Merrill & West, 2009).

Οι συνομιλήτριές μου είναι η Daria, η Leyla, η Marta και η Mina και οι τέσσερις τους αυτοπροσδιορίζονται ως τρανς γυναίκες. Η Daria είναι 26 ετών, από τη Σενεγάλη. Ήρθε στην Ελλάδα μέσω Τουρκίας πριν από 10 μήνες. Στην φάση που διεξάγεται η συνέντευξη μένει στην Αθήνα σε σπίτι που της παραχωρείται από μη κυβερνητική οργάνωση και αναμένει την απάντηση από τη συνέντευξή της για το άσυλο. Η Leyla είναι 39 ετών, από την Τουρκία και έχει κουρδική καταγωγή. Ήρθε στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2018. Έκτοτε μένει στην Αθήνα και εργάζεται ως μαγείρισσα σε εστιατόριο. Η Marta είναι 28 ετών από το Μπαγκλαντές. Πέρασε από την Τουρκία και έφτασε στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 2016, στη Μυτιλήνη όπου και έμεινε περίπου 1,5-2 χρόνια. Αρχικά έμεινε στο camp της Μόριας σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες. Στην παρούσα φάση βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη και δουλεύει ως διερμηνέας σε μια οργάνωση για πρόσφυγες/ισσες. Τέλος, η Mina είναι 29 ετών από τη Συρία και ήρθε στην Ελλάδα το 2010. Μένει στην Αθήνα και εργάζεται σε μη κυβερνητική

οργάνωση. Είναι η μόνη από τις συνομιλήτριές μου που δεν έχει την ταυτότητα της προσφύγισσας ή της αιτούσας ασύλου, αλλά αυτή της μετανάστριας καθώς ήρθε στην Ελλάδα για σπουδές.

Ο αριθμός των συνομιλητριών μου, τέσσερα άτομα, καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από ορισμένα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου πληθυσμού. Δυσκολεύτηκα αρκετά να τις προσεγγίσω λόγω του σχετικά μικρού αριθμού τους, της διστακτικότητας να μετάσχουν σε μία ερευνητική διαδικασία η οποία πιθανόν να κινητοποιήσει τραυματικές μνήμες και πιθανόν λόγω άλλων υποχρεώσεων και αναγκών που αποτελούσαν προτεραιότητα στη ζωή τους. Ταυτόχρονα, ο περιορισμένος διαθέσιμος χρόνος για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας από πλευράς μου καθόρισε τον αριθμό των συνεντεύξεων που κατάφερα να διεξάγω.²

Πιο συγκεκριμένα, προκειμένου να έρθω σε επαφή με άτομα που να φέρουν την ταυτότητα της τρανς προσφύγισσας, αξιοποίησα το δίκτυο πρώην συναδέλφων μου από τον τομέα του προσφυγικού αλλά και από φιλικά και ακαδημαϊκά δίκτυα. Μέσω τηλεφώνου, ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, ή δια ζώσης επίσκεψης, προσέγγισα μεμονωμένα άτομα, μη κυβερνητικές οργανώσεις και ομάδες αλληλεγγύης που δούλευαν με ή προσέφεραν υπηρεσίες υποστήριξης σε ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες ή σε πρόσφυγες/ισσες ευρύτερα. Σύντομα συνειδητοποίησα ότι η διαδικασία ανεύρεσης και προσέγγισης των ερευνητικών υποκειμένων ήταν πιο δύσκολη, μακρόχρονη και εύθραυστη από ότι είχα φανταστεί στην αρχή.³ Παράλληλα, η επισφαλής πραγματικότητα/ καθημερινότητα των κουήρ προσφυγισσών που είχαν ήδη συμφωνήσει να συνομιλήσουμε, καθρεφτίστηκε και επηρέασε την ερευνητική διαδικασία προκαλώντας ακυρώσεις και αναβολές.⁴ Αυτό με έκανε να συνειδητοποιήσω ότι αυτό που περιγράφω

² Κατόπιν συζήτησης με την επιβλέπουσα καθηγήτρια, προκειμένου να αποκτήσω πιο σφαιρική και σύνθετη εποπτεία του πεδίου που επιχειρώ να μελετήσω, έκανα τέσσερις συνεντεύξεις με άτομα που εργάζονται σε μη κυβερνητικές οργανώσεις με ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες ή/ και συμμετέχουν σε ομάδες αλληλέγγυες προς ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες, εστιάζοντας στη δική τους οπτική για τις προκλήσεις και τα δίκτυα στήριξης των κουήρ προσφυγισσών. Οι συνεντεύξεις αυτές λειτουργούν ως ένα σημαντικό δευτερογενές υλικό, πηγές πληροφόρησης και ανάλυσης, που πλαισιώνουν την ανάλυσή μου.

³ Για παράδειγμα, κάποιες από τις λίγες οργανώσεις που απευθύνονται συγκεκριμένα σε ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες, δεν ήταν ανοιχτές στο να συνεργαστούμε, στη βάση της απουσίας πρωτοκόλλου από την πλευρά τους που να ορίζει τη συνεργασία με ακαδημαϊκούς ερευνητές/ριες και να διασφαλίζει την προστασία των ωφελούμενων και την παραγωγή γνώσης από τα κάτω. Άλλες οργανώσεις δεν αναλάμβαναν συνεργασίες με ερευνητριες και ερευνητικά προγράμματα για τα οποία δεν έχουν οι ίδιες την ευθύνη και την εποπτεία, πάλι στην ίδια κατεύθυνση διασφάλισης της μη επιβάρυνσης και κακομεταχείρισης των ΛΟΑΤΚΙ+ υποκειμένων. Τέλος, με άλλη οργάνωση η συνεργασία εμποδίστηκε από μια ιδιότυπη γραφειοκρατία εγκρίσεων εκ μέρους της οργάνωσης, ακόμα και αν το ίδιο το άτομο ήταν πρόθυμο να συμμετάσχει.

⁴ Για παράδειγμα, η στεγαστική και επαγγελματική επισφάλεια και το συνακόλουθο άγχος που προκαλούσε έκανε μία πιθανή συνομιλήτριά μου να μην έχει την ενέργεια να εμπλακεί στην συνέντευξη. Δύο άλλες πιθανές συμμετέχουσες ενώ αρχικά δέχτηκαν, στην πορεία άλλαξαν γνώμη γιατί η μία είχε κουραστεί από το να δίνει

αποτελεί κομμάτι του πεδίου της έρευνάς μου. Εγώ μέσα σε αυτή τη διαδικασία περνούσα από διαδοχικά κύματα συναισθημάτων: άγχος, αγωνία, ανακούφιση, στενοχώρια, θυμό, ηρεμία, νιώθοντας (πιο πολύ από ότι συνήθως «εξαρτώμενη» από εξωτερικές, απρόοπτες συνθήκες και συμβάντα) προκειμένου να «καταφέρω» αυτό που ήθελα.

Οι συνεντεύξεις

Ως εργαλείο ποιοτικής έρευνας χρησιμοποίησα τις ημί-δομημένες συνεντεύξεις (διάρκειας 60-90 λεπτών). Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν κατά την περίοδο Φεβρουαρίου-Απριλίου 2022. Οι τρεις (3) από αυτές έγιναν δια ζώσης στα μέρη που επέλεξαν οι συνομιλήτριές μου με κριτήριο το να νιώθουν άνετα και ασφαλείς και η μία έγινε διαδικτυακά.⁵ Κατά τις συνεντεύξεις ξεκινούσα με μια εισαγωγική γνωριμία με την συνομιλήτρια και σταδιακά μπαίναμε σε πιο συγκεκριμένα θέματα της συνέντευξης. Συνήθως, ξεκινούσα με τη διερεύνηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι συνομιλήτριές μου στην Ελλάδα (βλ. Παράρτημα) και έπειτα προχωρούσαμε στις καθημερινές πρακτικές αντίστασης και επιβίωσής τους. Κατά τη διάρκεια της κουβέντας μας, προσπάθησα να αφήσω όσο το δυνατόν πιο ελεύθερη τη ροή του λόγου τους ώστε να αναδυθούν τα σημαντικά για τις ίδιες σημεία και ζητήματα. Σε σχέση με το πώς αναπτύσσονταν θεματικά στις συνεντεύξεις οι δύο άξονες της έρευνάς μου, οι προκλήσεις/ η ευαλωτότητα και η επιβίωση/ αντίσταση, παρατήρησα ότι τις περισσότερες φορές αυτά τα δύο θέματα ήταν αξεχώριστα συνδεδεμένα καθώς το ένα αποτελούσε την προϋπόθεση, το έδαφος για την ανάδυση του άλλου.

Αξιοποιώντας το συν-αίσθημα (affect) ως μεθοδολογικό εργαλείο, προσέγγισα την ερευνητική συνέντευξη-συνομιλία με τις τρεις προσφύγισσες ως μια συν-αισθηματική διαδικασία. Εδώ αντλώ από την Παπαγαρουφάλη (2002) η οποία προσεγγίζει την ερευνητική συνέντευξη από μια πολιτισμική φαινομενολογική οπτική, ως μια σωματική επικοινωνία των συνομιλητών, αντικρούοντας έτσι την οντολογική διαφορά μεταξύ γλώσσας και εμπειρίας. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή το σώμα δεν διαχωρίζεται από το πνεύμα/νου. Η ίδια η γλώσσα είναι μια

συνεντεύξεις (είχε δώσει τρεις την προηγούμενη εβδομάδα από αυτή που συνομιλήσαμε) και η άλλη επειδή είχε πολλή αγωνία αναμένοντας το αποτέλεσμα της συνέντευξης ασύλου της. Μια άλλη συνομιλήτριά μου, ζήτησε να περιμένω μέχρι να δώσει τη συνέντευξη της για το άσυλο και ανάλογα με το πως θα είχε πάει αυτό θα επικοινωνούσε εκείνη μαζί μου.

⁵ Δύο (2) εξ αυτών έγιναν στο σπίτι μου και η άλλη στο σπίτι της μιας εκ των συνομιλητριών μου. Οι συνεντεύξεις έγιναν σε διάφορες γλώσσες: στα ελληνικά, στα αγγλικά, στα γαλλικά και στα τουρκικά (με παρουσία μιας φίλης της συνομιλήτριάς μου η οποία έκανε τη διερμηνεία). Παρότι τα επικοινωνιακά προβλήματα αμβλύθηκαν μερικώς από την χρήση διερμηνέως, αναγνωρίζω ότι τα γλωσσικά εμπόδια πιθανώς οδήγησαν σε περιορισμένη διερεύνηση ορισμένων ζητημάτων εκ μέρους μου. Για τις «απώλειες στην μετάφραση» κατά την εκπόνηση ημι-δομημένων συνεντεύξεων, βλ. Denzin (2017, 55-59).

«κοινωνικά επηρεασμένη λεκτική χειρονομία, μια από τις πολλές δυνατές χρήσεις (ή γλώσσες) του σώματός μας». (Csordas, 1990, σ. 25). Ακόμα και οι πιο νοητικές πρακτικές μας φτιάχνονται επηρεασμένες από παρελθοντικές, παροντικές και μελλοντικές σχέσεις και μοιράσματα με άλλους ανθρώπους. Τον φακό αυτό, σύμφωνα με τον οποίο η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως μια «σωματική πρακτική: ως ενσωματωμένη, πολυαισθητηριακή και συναισθηματική γνώση την οποία φτιάχνουμε και μοιραζόμαστε μαζί με άλλους είτε ασυνείδητα είτε συνειδητά» (Παπαφαρουφάλη, 2002, σ.33) υιοθετώ και εγώ στην παρούσα εργασία στον τρόπο με τον οποίο «μπαίνω» στην κουβέντα με τις συνομιλήτριές μου, προσπαθώ να επεξεργαστώ και να σχολιάσω μετέπειτα τα λόγια και την συν-αισθηματική ατμόσφαιρα που διαμοίφθησαν μεταξύ μας.

Η συνομιλία που διαμοίβεται σε μία συνέντευξη είναι ένας «σωματικός τρόπος προσοχής», μια πολιτισμικά επεξεργασμένη μορφή προσοχής με το σώμα μας, προς το σώμα μας και τα σώματα που μας περιβάλλουν (των συνομιλητριών μου), καθιστώντας έτσι το νόημα διυποκειμενικό και την εμπλοκή μας στη συνομιλία μια σωματική εμπλοκή σε κόσμους με τους οποίους είμαστε σε διάφορους βαθμούς εξοικειωμένοι (Παπαγαρουφάλη, 2002). Τα παραγωγικά τεχνάσματα, όπως ο ρυθμός, η ένταση, ο τόνος της συνομιλήτριας, καταδεικνύουν το τρόπο με τον οποίο εκείνη παρεμβάλλει την εαυτή και τα συναισθήματα της για το γεγονός που περιγράφει, και έτσι μιλάει με λέξεις που είναι οι ίδιες σωματικές προδιαθέσεις. Μέσα σε μια συνομιλία, εκτός από τους συγκεκριμένους συνομιλητές και μέσα από τις λεκτικές χειρονομίες τους συμμετέχουν πολλοί άλλοι συνομιλητές, πραγματικοί ή φανταστικοί, από το παρελθόν το παρόν ή το μέλλον, κάτι που συνδέεται με την «παρούσα απουσία της ιστορικότητας» στα συν-αισθήματα. Όπως, σύμφωνα με την Ahmed (2006) τα σώματα (έχουν μάθει να) προσανατολίζονται προς συγκεκριμένα αντικείμενα στο χώρο και όχι προς κάποια άλλα, ανάλογα με τα διαθέσιμα γύρω τους αντικείμενα, έτσι και οι συνομιλήτριες συμμετέχουν στην κουβέντα με τις πολιτισμικά επηρεασμένες αποσκευές τους υπογραμμίζοντας «την ιστορικότητα, τη ρευστότητα, την παροδικότητα και μερικότητα της λεκτικής διαλογικής εμπειρίας» (Παπαγαρουφάλη, 2002, σ. 36). Είναι απαραίτητο ως συνεντεύκτριες/ ερευνήτριες να μην προσεγγίζουμε τις λεκτικές συνδιαλλαγές μόνο με το νου μας, αλλά να αφηνόμαστε σε εικασίες/συνειρμούς (σεβόμενες πάντα το πλαίσιο της έρευνας και της συνέντευξης). Να αφηνόμαστε να εκτεθούμε και να ανοιχτούμε σε νέα πολιτισμικά σχήματα. Σε αυτή την κατεύθυνση πιθανές απροσδιοριστίες, εκκρεμότητες, ανατροπές δεν μπορεί να μην υπάρξουν ακριβώς επειδή η γλώσσα είναι εμπειρία και συχνά εκεί ακριβώς ανακαλύπτουμε νέα νοήματα.

Αυτή η ανοιχτότητα στο αβέβαιο και το απροσδιόριστο συνδέεται, κατά τη γνώμη μου, με την έννοια της επανορθωτικής ανάγνωσης της Eve Kossofsky Sedgwick (2003/2020). Σύμφωνα με εκείνη «επιχειρώντας μια επανορθωτική ανάγνωση εγκαταλείπουμε τη συνειδητή, αγωνιώδη εμμονή να αποφεύγουμε ως αναγνώστριες να εκπλησσόμαστε από κάποιον τρόπο, οσοδήποτε αδιανόητος και αν είναι αυτός» (σ. 54). Αντιστεκόμενη σε μια παρανοειδή ανάγνωση η οποία ερμηνεύει μέσα από τον φακό της καχυποψίας και προσπαθεί να ελέγξει τις εκπλήξεις, επειδή δεν μπορεί παρά να είναι δυσάρεστες, η Sedgwick προτείνει ότι «η εμπειρία της έκπληξης μπορεί να φαίνεται ρεαλιστική και απαραίτητη» για την αναγνώστρια/ερευνήτρια. Μέσα από τις αφηγήσεις φαίνεται ότι οι τρανς προσφύγισσες εκπλήσσουν και εκπλήσσονται μέσα από τις καθημερινές πράξεις αντίστασης και επιβίωσής τους, διαρρηγνύοντας το δίπολο ευαλωτότητα-αντίσταση και θύτης-θύμα. Πολύ γλαφυρά στο κομμάτι της συνομιλίας μου με την Μίνα- προς μεγάλη μου έκπληξη- η μεταξύ μας συναισθηματική ατμόσφαιρα ανατράπηκε επιτρέποντάς μας να οδηγηθούμε σε έναν νέο τρόπο παρουσίας στο εδώ-και-τόρα της συνομιλίας μας. «Η θέση της επανορθωτικής ανάγνωσης αναλαμβάνει μια διαφορετική γκάμα συναισθημάτων, προσδοκιών και διακυβευμάτων. Αυτό που μπορούμε να μάθουμε με τον καλύτερο τρόπο από τέτοια εγχειρήματα, είναι ίσως οι πολλαπλοί τρόποι με τους οποίους οι εαυτοί και οι κοινότητες πετυχαίνουν να επιβιώνουν βασισμένοι στα αντικείμενα μιας κουλτούρας- ακόμα και μιας κουλτούρας που συχνά επιθυμεί ξεκάθαρα να μην τα αφήσει να επιβιώσουν» (Sedgwick, 2003/2020, σ. 63).

Θεσιακότητα και ηθική της έρευνας

Για την εκπόνηση της εργασίας αυτή ακολουθήθηκε ένα αυστηρό πρωτόκολλο για την τήρηση της ηθικής της έρευνας το οποίο βασίζεται στον αναστοχασμό, την εντιμότητα και τη διαφάνεια (Ryen, 2011, σ. 416-427, Mann, 2016, Carpenter, 2018, σ. 36-40).⁶

Δεδομένου ότι η ερευνήτρια αποτελεί μέρος του πεδίου που μελετά (Chavez, 2008, σ. 476) και το να είναι μέσα ή έξω από το πεδίο αυτό (με μία ή παραπάνω ιδιότητες της), δεν είναι κάτι στατικό (ό.π., σ.478), είναι χρήσιμο να αναρωτηθώ σχετικά με τη δική μου θεσιακότητα (positionality) στο συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο. Οι ιδιότητές μου ως cis, στρέητ λευκή και

⁶ Πριν από τη συνέντευξη οι συνομιλήτριές μου είχαν ενημερωθεί για τον στόχο της έρευνας, το περιεχόμενο της συνέντευξης και για τη διατήρηση της ανωνυμίας τους. Συμφώνησαν να ηχογραφηθεί η συνέντευξη και στην πορεία να απομαγνητοφωνηθεί προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες της έρευνας. Τα ηχογραφημένα αρχεία όπως και τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα θα καταστραφούν μετά το πέρας της έρευνας. Οι προαναφερθείσες λεπτομέρειες συμπεριλήφθησαν στο έντυπο συναίνεσης το οποίο δόθηκε στις συμμετέχουσες και υπογράφηκε από αυτές μετά το τέλος της συνομιλίας μας (βλ. Παράρτημα Ι).

Ελληνίδα γυναίκα στο ρόλο της ερευνήτριας/ συνεντεύκτριας βάζουν από την αρχή στο προσκήνιο τις ασύμμετρες (έμφυλες, φυλετικές, ταξικές) σχέσεις εξουσίας που υπεισέρχονται μεταξύ εμού και των συνομιλητριών μου και θέτουν εύλογα ερωτήματα σχετικά με το «πού, πώς και κατά πόσο μπορούμε να συνδεθούμε;» «ποια και από ποια θέση ρωτάει;», «ποια και από ποια θέση απαντάει;». Εδώ, στέκομαι στην ανάλυση της Gayatri Chakravorty Spivak (1988) στο κείμενό της «Can the subaltern speak?» όπου ανέλυσε την κατασκευή του υποτελούς υποκειμένου μέσα από την επίμονη προσπάθεια των δυτικών διανοητών/ θεωρητικών να του δώσουν «πίσω» τη φωνή του. Η Spivak τονίζει ότι είναι αδύνατο να ακουστεί η φωνή των υποτελών λόγω της δομικής ανισότητας του ποια/ος μπορεί να μιλήσει και υπό τι όρους θα ακουστεί. Με αυτό στο νου, προσπάθησα να προσεγγίσω τις αφηγήσεις των συνομιλητριών μου. Ο συνεχής αναστοχασμός μου και η επερώτηση πάνω σε αυτό το σύνθετο πλέγμα σχέσεων (πώς αυτό διαμορφώνει τις ερωτήσεις μου, πώς επηρεάζει τις απαντήσεις τους, πόσο μπορώ να κατανοήσω και να «μεταφράσω» τις εμπειρίες που μου αφηγούνται) ήταν το εργαλείο που υιοθέτησα προκειμένου να το αντιμετωπίσω και να το εντάξω στην ερευνητική μου δουλειά.

Ενδεχομένως, ο τρόπος με τον οποίο ήρθα σε επαφή με τις συμμετέχουσες - μέσω άλλων ατόμων ή οργανώσεων με τα οποία/ τις οποίες οι συμμετέχουσες είχαν, στις τρεις από τις τέσσερις περιπτώσεις, μακροχρόνια σχέση ή γνωριμία - με κατέστησε «by proxy» πιο οικείο άτομο. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων «έπιανα» την εαυτή μου να προβαίνει σε πιο προσωπικά μοιράσματα δικών μου εμπειριών, πληροφορημένα είτε από τις επαγγελματικές εμπειρίες μου, είτε από τα βιώματά μου ως έμφυλο υποκείμενο στην Ελλάδα- ίσως σε μια μη συνειδητή προσπάθεια δημιουργίας μιας πιο ισότιμης συναλλαγής μεταξύ εμού και των συνομιλητριών μου. Η ιδιότητά μου ως ψυχολόγου και η ιδιότητά μου ως ερευνήτριας βρίσκονταν σε άμεση επικοινωνία και σύνδεση καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, πλέκοντας τα ιδιαίτερα δεσμά της ερευνήτριας που είναι μέρος του πεδίου που μελετά με παραπάνω από μία ταυτότητές της.

Τέλος, η επαγγελματική μου ιδιότητα επηρέασε αρκετά τον τρόπο που «υπήρξα» στις συνεντεύξεις: ως προς τον τρόπο που «ακούω» και είμαι συναισθηματικά παρούσα κατά τις συνομιλίες με τα συμμετέχοντα άτομα, ως προς τον χώρο που δίνω, ως προς το πόσο ακολουθώ τη ροή/ ρυθμό του άλλου ατόμου, και ως προς στην ικανότητα να φτιαχτεί ένας (όσο το δυνατόν) ασφαλής χώρος ώστε να νιώσουν άνετα να εμβαθύνουν στα βιώματά τους όσο επιθυμούν άτομα τα οποία δεν με γνώριζαν πρωτότερα. Συντασσόμενη με τον Kirk Hazen (2000) τονίζω κι εγώ ότι η ταυτότητα της ερευνήτριας παίζει έναν σημαντικό ρόλο στο ποια

είδη πληροφοριών έχουν συλλεχθεί και στην πρόσβαση των στοιχείων. Όμως, όπως σημειώνει και ο ίδιος, από το να προσπαθήσουν οι ερευνητές/ριες να ελέγξουν την ταυτότητά τους, είναι καλύτερο να υπογραμμίσουν και να κατανοήσουν πώς οι ταυτότητές τους μπορούν να επηρεάσουν τη συλλογή των πληροφοριών.

2. ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα: το συγκείμενο

Το να διασχίσω τη θάλασσα από την Τουρκία στην Μυτιλήνη ήταν για εμένα ένα τραύμα. Νόμιζα ότι είναι οι τελευταίες μου στιγμές. Εξήντα άτομα σε μια πλαστική βάρκα και εγώ ήμουν στο πάτωμα και έβλεπα μόνο τον ουρανό. Και είπα είναι η τελευταία μου μέρα, δεν θα τα καταφέρω. Μετά από αυτή την εμπειρία έφτασα στο καμπ, ένας άλλος εφιάλτης. Πώς λοιπόν να έχω τη δύναμη να είμαι ο εαυτός μου; Ο λόγος που έφυγα ήταν για να έχω μια άλλη ζωή. Αλλά πώς μπορώ να έχω μια άλλη ζωή υπό αυτές τις συνθήκες; (Marta)

Στην Ελλάδα, 124.000 πρόσφυγες/ισσες έφτασαν στη χώρα από τον Ιανουάριο έως τον Ιούλιο του 2015 (Dicker, 2017, σ. 73), ενώ ο συνολικός αριθμός τους ανήλθε σε 856.723 εκείνη τη χρονιά (UNHCR, 2017). Το δε 2016, ο αριθμός των προσφύγων/ισσών που ήρθαν στην Ελλάδα ήταν 173.450 (UNHCR, 2017). Ο απώτερος στόχος των εισροών αυτών ήταν να ζητήσουν άσυλο κυρίως σε χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Η Ελλάδα, ως νοτιοανατολικό σύνορο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κλήθηκε να αντιμετωπίσει την εισροή ενός πολύ μεγάλου αριθμού προσφύγων/ισσών και η μορφή του μεταναστευτικού τοπίου στη χώρα άλλαξε ριζικά.

Το κεφάλαιο αυτό σκιαγραφεί την παρούσα κατάσταση των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών στην Ελλάδα με σύντομες αναδρομές στα προηγούμενα χρόνια (από το 2015 και εξής) και συγκεκριμένες αναφορές στην περιορισμένη κρατική υποστήριξη και ελλείψεις αυτής, καθώς και στις ιδιαίτερες προκλήσεις και πρωτοβουλίες «από τα κάτω». Για να εξεταστεί ενδελεχέστερα το διπλό στίγμα που φέρουν οι ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες (ως ΛΟΑΤΚΙ+ και πρόσφυγες/ισσες), κρίνεται απαραίτητο να γίνει μία σύντομη μνεία στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο προσφυγικός πληθυσμός της χώρας αλλά και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα στην Ελλάδα. Ο απώτερος στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να χαράξει ένα ευκρινέστερο κοινωνικό-ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα τοποθετηθούν ή/και το οποίο θα διαρρήξουν οι ιστορίες ζωής των τρανς προσφύγων/ισσών που ξεδιπλώνονται στα επόμενα κεφάλαια.

Παρότι η βιβλιογραφία για την ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα⁷ και τις πτυχές της προσφυγικής κρίσης στην Ελλάδα είναι εκτενής,⁸ ο ακαδημαϊκός λόγος που εξετάζει τις

⁷ Βλ. Eleftheriadis (2017) για τις σεξουαλικές πολιτικές της Ελλάδας ως μια διαρκή αντίστιξη μεταξύ του προοδευτικού/ευρωπαϊκού κοσμοπολιτισμού και εθνικιστικής αντι-νεωτερικότητας.

⁸ Ενδεικτικά αναφέρω τα εξής: Για την ηγεμονική ρητορική της «αλληλεγγύης προς τους πρόσφυγες» όπως αναδύθηκε από το 2015 μέχρι το 2016 βλ. την ανθρωπολογική προσέγγιση του Παπαταξιάρχη (2016) και για την διεθνή αλληλεγγύη, την κρυφο -αποικιοποίηση και τη διαχείριση της διαφοράς εντός πολιτικών μορφωμάτων, βλ. Cabot (2020). Για τα «λεξιλόγια» της προσφυγικής κρίσης και τον θεσμικό διαχωρισμό μεταξύ των όρων και ταυτοτήτων «πρόσφυγες/ισσες», «μετανάστες/ριες» και «πολίτες/ισσες» ηγεμονική κατασκευή των όρων Carastathis et al. (2018). Για μια κριτική προσέγγιση της έννοιας της «κρίσης» στο πολυτραυματισμένο νησί της

εμπειρίες, τις προκλήσεις και τη θεσμική αντιμετώπιση των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών με διαθεματικό τρόπο (συνεξετάζοντας δηλαδή την εθνική και έμφυλη ταυτότητα) είναι περιορισμένος (Avgeri, 2021, Zisakou 2021, Michos, Figgou & Bozatzis, 2020). Συνεπώς, το υποστηρικτικό υλικό αντλείται μερικώς από λιγοστές ερευνητικές δημοσιεύσεις και κυρίως από άρθρα του τύπου και αναρτημένες στο διαδίκτυο δημοσιεύσεις, πολλές εκ των οποίων προέρχονται από ομάδες αλληλεγγύης για τον ΛΟΑΤΚΙ προσφυγικό πληθυσμό και πιο συγκεκριμένα για τις τρανς προσφύγισσες.

ΛΟΑΤΚΙ + προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα: υποστήριξη, προκλήσεις, πρωτοβουλίες

Ενώ η αποποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε το 1951, σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο (2019), η Ελλάδα τοποθετείται κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο όσον αφορά την υποστήριξη της ισότιμης πρόσβασης των ΛΟΑΤΚΙ+ στα αστικά δικαιώματα.⁹ Παρά το γεγονός πως από το 2015 και εξής θεσπίστηκαν σημαντικές νομικές διατάξεις με στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου ή σεξουαλικότητας,¹⁰ οι διακρίσεις που βιώνουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα είναι εμφανείς τόσο στην ιδιωτική (προσωπική και οικογενειακή) όσο και στη δημόσια ζωή (επαγγελματική, εκπαιδευτική, κοινωνική).

Αντίστοιχα είναι και τα πρόσφατα ερευνητικά πορίσματα του Ευρωπαϊκού Προγράμματος FAROS (2020) σχετικά με τα πολλαπλά εμπόδια της πρόσβασης των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σε δημόσιες υπηρεσίες στην Ελλάδα. Τα στοιχεία, που προέκυψαν τόσο από ποσοτικές μετρήσεις όσο και από ποιοτικά δεδομένα και ιστορίες ζωής που έχουν μοιραστεί ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, υπογραμμίζουν τα εμπόδια, το στίγμα, και την έλλειψη επιμόρφωσης στους δημόσιους φορείς

Λέρου, για μια κατανόηση της ταυτότητα μακριά από το δίπολο θύτης-θύμα και της έννοιας της αναμονής μακριά από το δίπολο παθητικότητα-αντίσταση μέσα από μια συν-αισθηματική ανάγνωση του χώρου και της ιστορίας, βλ. Ανταμοπούλου (2021). Για τις πρακτικές αντίστασης προς την οριοθετημένη πραγματικότητα των χοτσποτ στην Λέσβο και τη Σάμο, βλ. Spathopoulou and Carastathis (2020). Για τα επιστημολογικά ερωτήματα και μεθοδολογικά εμπόδια που γεννά η ανθρωπολογική έρευνα σε μεθόριους τόπους διαχείρισης προσφύγων/ισσών (τα χοτσποτ) βλ. Rozakou (2019). Για το πώς η προσφυγική κρίση, μέσα από την κατασκευή αέναων διχοτομιών της έννοιας του εαυτού και των κατασκευών του Άλλου ως ριζικής ετερότητας που δημιουργεί μια διαδομένη πολιτική του φόβου, έχει μετατραπεί σε μια ακόμη τεχνολογία υποταγής που συντελεί στην παραγωγή των σύγχρονων νεοφιλελεύθερων υποκειμενικότητων, βλ. Kirtsoglou & Tsimouris (2016).

⁹ Πιο συγκεκριμένα, το 64% των ερωτηθέντων/εισσών στην Ελλάδα είναι υπέρ, ενώ ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι 72%. Αντίστοιχα, ενώ μόνο το 39% των Ελλήνων ερωτηθέντων/εισσών συμφωνεί με τη θεσμοθέτηση του γάμου μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου στην Ευρώπη (Ευρωβαρόμετρο, 2019).

¹⁰ Μεταξύ αυτών είναι ο νόμος 4356/2015, ο οποίος κατοχύρωσε νομικά το δικαίωμα των ομόφυλων ζευγαριών να συνάπτουν σύμφωνο συμβίωσης. Αντίστοιχα, σύμφωνα με τον νόμο 4491/2017, τα άτομα μπορούν να αλλάξουν το φύλο με το οποίο είναι επίσημα καταχωρισμένα κατά τη γέννησή τους χωρίς να χρειάζονται ιατρικές γνωμοδοτήσεις. Από το 2018 και εξής, τα ομόφυλα ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης μπορούν να αναλάβουν την αναδοχή ενός παιδιού (άρθρο 8 του νόμου 4538/2018). Βλ. Michos et al. (2021, p. 772-773).

στους οποίους απευθύνονται ως πολίτες του κράτους.¹¹ Ανησυχητικό πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί το εξής γεγονός: τον Ιανουάριο 2020 διανεμήθηκε από την Εκκλησία ένα φυλλάδιο στο γυμνάσιο του Χολαργού (Αθήνα), το οποίο ανακοίνωνε πως το να είσαι «ομοφυλόφιλος» είναι «πράξη μίσους» και ότι τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα είναι «προδοτές» και «δολοφόνοι» (Antivirus, 2020).¹² Σύμφωνα με το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (2022, παρ. 3), η κοινότητα των τρανς ατόμων στην Ελλάδα αντιμετωπίζει τις περισσότερες διακρίσεις και παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων.¹³

Ας δούμε όμως πιο συγκεκριμένα τα ιδιαίτερα ζητήματα που αγγίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα. Βάσει του Προεδρικού Διατάγματος 141 (2013), παρέχεται η δυνατότητα στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα να ζητήσουν διεθνή προστασία (άσυλο), εφόσον διώκονται στις χώρες καταγωγής τους για τη σεξουαλικότητα ή την ταυτότητα φύλου τους. Είναι γεγονός πως τα περισσότερα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα δεν ζητούν να παραμείνουν στην Ελλάδα, αλλά τη βλέπουν ως χώρα διέλευσης (Αλεξανδρή και Μάζης, 2016). Παρά ταύτα, σε όλη την χώρα, οι ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες και τα άτομα που ζητούν άσυλο αντιμετωπίζουν σημαντικό στίγμα, διακρίσεις και εμπόδια στην πρόσβαση σε υποστήριξη, τα οποία απειλούν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους (Zero Discrimination, 2022).

Θεσμικές και μη μορφές φροντίδας και υποστήριξης

Όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στη συνέχεια, οι ελληνικές αρχές και κρατικές δομές υποδοχής και φιλοξενίας (τα camps) παρουσιάζουν βασικές ελλείψεις υποδομής, πόρων, γνώσης και διάθεσης να υποστηρίξουν ουσιαστικά τους/ τις ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες και αιτούντες/ούσες άσυλο. Εύλογα, αυτό συνδέεται με την εχθρική στάση του ελληνικού κράτους προς τον πληθυσμό και το γεγονός πως η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα συνιστά μια από πιο αθέατες πτυχές της «προσφυγικής κρίσης». Έπειτα, μη κυβερνητικές οργανώσεις παρέχουν βοήθεια, χωρίς πάντα να διαθέτουν εξειδικευμένο προσωπικό. Πιο συγκεκριμένα, οι επαγγελματίες που εργάζονται με ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες έχουν ελλιπή γνώση σχετικά με (α) την έννοια της

¹¹ Για παράδειγμα, οκτώ στους 10 επαγγελματίες δεν έχουν λάβει καμία επιμόρφωση σχετικά με ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα, ενώ 50% ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων δεν αισθάνεται ποτέ ασφάλεια να απευθυνθεί στην αστυνομία (FAROS, 2020).

¹² Το εν λόγω φυλλάδιο πυροδότησε μία θύελλα αντιδράσεων των ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεων (Colour Youth, 2020).

¹³ Συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι η νομοθετική πράξη για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (Ν.4491/2017) αποτέλεσε ένα πρώτο θετικό βήμα που κατέγραψε ρητά την υπάρχουσα νομολογία του 2016 (Ειρηνοδικείο Αθηνών, Δ. 418/2016), ο νόμος αυτός δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της κοινότητάς, καθώς δεν καλύπτει τις διεθνείς και ευρωπαϊκές υποχρεώσεις της Ελλάδας για τα δικαιώματα των τρανς, των διαφορετικών φύλων και των ίντερσεξ ατόμων (ΣΥΔ, 2022).

ταυτότητας φύλου και την σεξουαλική ταυτότητα (β) τις πληροφορημένες ως προς το τραύμα, πολιτισμικά ευαίσθητες πρακτικές προσέγγιση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων (γ) τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων την Ελλάδα (Σακελαρίου, 2017).

Το κενό της κρατικής υποδομής και της ανεπαρκούς κατάρτισης των παραδοσιακών μη κυβερνητικών οργανώσεων έρχονται να καλύψουν αρκετές εξειδικευμένες οργανώσεις σε διάφορα μέρη της Ελλάδας όπου υπάρχει έντονη παρουσία προσφυγικού πληθυσμού, οι οποίες παρέχουν διαφορετικές μορφές υποστήριξης σε ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες συχνά με πρόσωπα που έχουν σχετική εμπειρία. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται οι Samos Volunteers,¹⁴ οι Emantes,¹⁵ οι Safe Place, οργανώσεις των οποίων οι δραστηριότητες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα υποστήριξης. Τέλος υπάρχουν κάποια αυτοοργανωμένα δίκτυα βοήθειας και αλληλεγγύης, όπως αυτά που εξετάζουν οι Reda και Proudfoot (2020) στη συγκριτική τους μελέτη για «ακτιβιστικές μορφές ανθρωπιστικής βοήθειας» όπως ξεδιπλώνονται στην Αθήνα και στη Βηρυτό. Σύμφωνα με τους Reda και Proudfoot ο όρος ακτιβιστικός ανθρωπισμός «προσδίδει στην υλική υποστήριξη των προσφύγων/ισσών πολύ ευρύτερη μετασχηματιστική πολιτική σημασία» (2020, σ. 1495). Όπως σημειώνει η Sophie Dicker (2017), από τη θέση της ως Ερευνητικής Υπεύθυνης στην μη κυβερνητική οργάνωση Save the Children η οποία κατέγραψε παρόμοιες πρωτοβουλίες αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη το 2016:

οι πρωτοβουλίες αυτές προσπάθησαν να λειτουργήσουν στο πλαίσιο εναλλακτικών κοινωνικών σχέσεων που αμφισβητούν τις κυρίαρχες σχέσεις κεφαλαίου-εργασίας, τη νεοκλασική οικονομική θεωρία και τις ιεραρχικές σχέσεις εξουσίας, προωθώντας τις αρχές της ισότιμης συμμετοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης (Dicker, 2017, σ. 77)

Παρά τα θετικά χαρακτηριστικά τέτοιων πρωτοβουλιών, δεν λείπουν οι εσωτερικές στρεβλώσεις και ιεραρχικές σχέσεις (Reda & Proudfoot, 2020, σ. 1497). Σε κάθε περίπτωση όμως, παραμένει σημαντικό το αίσθημα σκοπού που προσδίδουν στους/ις ΛΟΑΤΚΙ+ συμμετέχοντες/ουσες πρόσφυγες/ισσες και η ρήξη που τέτοιες «από τα κάτω» πρωτοβουλίες

¹⁴ Μεταξύ των πολλών στόχων των Samos Volunteers, είναι η ευαισθητοποίηση σχετικά με το ποσοστό διακρίσεων που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα στο camp της Σάμου και η ενίσχυση των ανθρωπιστικών προσπαθειών για την ψυχοκοινωνική υποστήριξη των queer ατόμων στη Σάμο. Η ομάδα εργάζεται σε στενή σύνδεση με το Νομικό Κέντρο και άλλους νομικούς ανθρωπιστικούς φορείς, διευκολύνοντας την παραπομπή των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών που χρειάζονται νομική υποστήριξη και προστασία. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <https://www.samosvolunteers.org/lgbtqi-support-group>

¹⁵ Η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (ΚοινΣΕπ) Emantes ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 2018 από ενεργά μέλη της συλλογικότητας Lgbtqia+ Refugees Welcome σε συνεργασία με ειδικούς σε θέματα μετανάστευσης και προσφύγων/ισσών. Στοιχείει στην καλύτερη υποστήριξη της ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικής κοινότητας—με έμφαση στη νομική υποστήριξη—και την ευαισθητοποίηση για τις ανάγκες τους. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <https://www.emantes.com/>

πραγματοποιούν με το παραδοσιακό μοντέλο ανθρωπιστικής βοήθειας. Συνολικά, έχοντας αναφερθεί σε θεσμικές και μη μορφές φροντίδας και υποστήριξης και έχοντας σχολιάσει τη συνεισφορά τους αλλά και τις ελλείψεις τους, φαίνεται πως τα ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα συνεχίζουν να υφίστανται αποκλεισμούς και προκλήσεις κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα. Το επόμενο υποκεφάλαιο εξετάζει τις πιθανές πηγές αποκλεισμού και προκλήσεων για αυτή την πληθυσμιακή ομάδα.

Αποκλεισμοί και προκλήσεις

Για τους σκοπούς αυτού του υποκεφαλαίου αντλώ από τα λόγια των συνομιλητριών μου καθώς και από πορίσματα ευρωπαϊκών μελετών (SOGICA, 2020) και από ανακοινώσεις τοπικών οργανώσεων που εστιάζουν στην υποστήριξη ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών (π.χ. Zero Discrimination, 2022) προκειμένου να σκιαγραφήσω τους ποικίλους και συχνά αλληλοσυνδεόμενους αποκλεισμούς και ευαλωτότητες που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα.

Ένας σημαντικός τομέας αποκλεισμών των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών αφορά στις συνθήκες διαβίωσης και στην ασφάλεια εντός και εκτός των camps. Διαφαίνεται ότι στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα δεν παρέχεται η προστασία και η αξιοπρέπεια που χρειάζονται για να προστατευτούν τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, καθώς οι ελληνικές αρχές συνεχίζουν να τοποθετούν άτομα σε ακατάλληλους και επικίνδυνους χώρους φιλοξενίας σε όλη την Ελλάδα.¹⁶ Στα camps τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα αναγκάζονται να αποκρύπτουν την ταυτότητά τους, στερούνται ιδιωτικότητας και αντιμετωπίζουν πολύ συχνά στίγμα, διακρίσεις και παρενοχλήσεις. Τα ομοφυλόφιλα άτομα που τίθενται υπό κράτηση κρατούνται χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ασφάλειά τους (π.χ., συχνά τοποθετούνται με ομοφοβικά/τρανσφοβικά άτομα και άτομα από τις κοινότητες από τις οποίες ζητούσαν προστασία) (SOGICA, 2020). Επιπλέον, αυξανόμενος αριθμός ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων που αιτούνται άσυλο είναι άστεγα και διαμένουν σε αστικές περιοχές, όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη και συχνά υπόκεινται βία και παρενόχληση (Zero Discrimination, 2022).¹⁷

¹⁶ Ενώ η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) αναφέρει ότι «οι αιτούντες άσυλο που ισχυρίζονται ότι ανήκουν σε ευάλωτη ομάδα στη χώρα από την οποία έπρεπε να φύγουν, οι αρχές θα πρέπει να επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να αποφεύγονται καταστάσεις που μπορεί να αναπαράγουν τη δυσχερή κατάσταση που ανάγκασε τα άτομα αυτά να φύγουν αρχικά» (όπως αναφέρεται στο ΣΥΔ, 2022). Αυτό απέχει πολύ από την πραγματικότητα στην Ελλάδα

¹⁷ 72,6% ΛΟΑΤΚΙ πρόσφυγες/ισσες και αιτούντες/ούσες άσυλο στην Ελλάδα έχουν βιώσει ανεπαρκή στέγη ή/και έλλειψη στέγης στην Ελλάδα, 17,7% είναι επί του παρόντος άστεγοι/ες, και 56,1% δηλώνουν ότι δεν αισθάνονται ασφαλείς στις τρέχουσες συνθήκες διαβίωσης (RARE, 2022).

Η Marta, μία από τις συνομιλήτριές μου, αναφέρεται σε ένα διάχυτο αίσθημα φόβου και ανασφάλειας που βίωνε στο καμπ της Μόριας.

Εγώ τότε προσποιούμουν ότι είμαι, συμπεριφερόμουν σαν να είμαι αγόρι. Γιατί δεν υπήρχε ασφάλεια, δεν ένιωθα ασφαλής με τα άλλα άτομα. (...) Ακόμα και αν φορούσα αντρικά ρούχα, όταν σου μιλούσα θα υπέθετες ότι είμαι γκέι. Στο καμπ λοιπόν δεν ήμουν ασφαλής, μου έκαναν μπούλινγκ όταν πήγαινα στο πλυντήριο ή όταν πήγαινα έξω. Ήταν δύσκολο για μένα.

Σε προέκταση αυτού, η Leyla, σχολιάζοντας την κατάληψη στέγης για πρόσφυγες/ισσες για στην οποία έμεινε, λέει: «Μου έκαναν σαν να λέμε θετική διάκριση. Με έβαλαν στον τελευταίο όροφο μόνη μου. Για ασφάλεια, γιατί όσο και να είναι και κούρδοι και ακτιβιστές, δεν παύουν να είναι άντρες.» Από τα λόγια της μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ακόμα και τις φορές που βρίσκονται εναλλακτικές μορφές στέγασης, σε αλληλέγγυους και φιλικούς πολιτικά χώρους, ο ρεαλιστικός φόβος πιθανής έκθεσης σε βία ή σε κακοποιητικές συμπεριφορές λόγω της υφιστάμενης τρανσφοβίας ή/και σεξισμού παραμένει έντονος και αποτελεί ζήτημα που χρήζει αντιμετώπισης.

Ένας άλλος σημαντικός τομέας όπου τα άτομα που ζητούν διεθνή προστασία λόγω της σεξουαλικότητας, της ταυτότητας φύλου, της έκφρασης φύλου και/ή των χαρακτηριστικών φύλου τους (SOGIESC) αντιμετωπίζουν ποικίλα εμπόδια αποτελεί το πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου. Λόγω της φύσης του αιτήματός τους, η προσδοκία να αρθρώσουν καθαρά και πειστικά τον λόγο για τον οποίο ζητούν άσυλο στις αρχές μπορεί να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο. Αυτό γίνεται εντονότερο όταν συνδυάζεται με την προσδοκία των υπηρεσιών ασύλου οι αιτούντες/ούσες να ταξινομηθούν σύμφωνα με τις ευρωκεντρικές ετικέτες και ουσιοκρατικές κατηγορίες φύλου και σεξουαλικής ταυτότητας (Avgeri, 2021, Zisakou, 2021, SOGICA, 2020). Τέτοιες δυναμικές εμποδίζουν τον/την αιτούντα/ούσα να διατυπώσει το αίτημά του/της με έναν τρόπο «καταληπτό» από και «αξιόπιστο» για τις υπηρεσίες ασύλου. Πιο ανησυχητικά, κατά τη συνέντευξη για το άσυλο, στα αιτούντα άσυλο υποκείμενα υποβάλλονται παραβιαστικές ή/και προβληματικές ερωτήσεις που αναπαράγουν στερεοτυπικές έμφυλες αντιλήψεις (RARE, 2022, Zisakou, 2021).

Η Sofia Zisakou, σε πρόσφατο άρθρο της, (2021) περιγράφει και να αναλύει τις κύριες πρακτικές που εφαρμόζει η ελληνική Υπηρεσία Ασύλου για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας των αιτήσεων ασύλου που βασίζονται στον σεξουαλική ταυτότητα. Αναλύοντας ποιοτικά 60 υποθέσεις αιτούντων/ουσών ασύλου η έρευνα καταδεικνύει ότι αναμένεται να έχουν περάσει από μια σκληρή διαδικασία αυτοπραγμάτωσης η οποία πρέπει να συνοδεύεται, εξ ορισμού, από συναισθήματα διαφορετικότητας, ντροπής και πόνου. Στο άρθρο, η συγγραφέας εξετάζει

κριτικά τις πρακτικές που εφαρμόζονται, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι αυτή η έννοια του σεξουαλικού προσανατολισμού ως έμφυτου και καθοριστικού για την ταυτότητα του ατόμου, αποτυγχάνει να λάβει υπόψη της τις διασταυρώσεις του φύλου, της τάξης, της εθνικότητας και της φυλής, και θα μπορούσε να οδηγήσει σε άδικες κρίσεις.

Άλλο εύγλωττο παράδειγμα στο ελληνικό πλαίσιο είναι το άρθρο της Mariza Avgeri (2021) και το ντοκιμαντέρ «Trans it*» των Avgeri, Ilios και Christina (2021) όπου διερευνάται η αναγκαιότητα για από-αποικιοποίηση της ταυτότητας και έκφρασης φύλου στον προσφυγικό νόμο. Στο ντοκιμαντέρ, δύο κουήρ προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα παίρνουν συνέντευξη το ένα από το άλλο σχετικά με τις εμπειρίες τους ως τρανς και non binary αιτούντα άσυλο στα σύνορα της Ευρώπης καθώς και για την μετάβασή τους από την χώρα καταγωγής τους στην Ελλάδα. Μέσα από την ιστορία τους φαίνεται ότι οι συνθήκες ζωής τους, οι πολλαπλές και σύνθετες υποκειμενικότητές τους συρρικνώνονται άρρητα σε λογικές και γραμμικές κατηγοριοποιήσεις, στη μοναδική αποδεκτή ταυτότητα που αναμένεται κατά τη διαδικασία αίτησης ασύλου.

Ένας άλλος τομέας στον οποίο εκτείνονται οι προκλήσεις και οι ευαλωτότητες των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων/ισσών αποτελεί η καθημερινότητα εκτός των camps. Περιστατικά τρανσφοβικής και ρατσιστικής βίας, εμπόδια στη διασύνδεση με θεσμικές υπηρεσίες και στην πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη αναφέρονται πολλάκις εκτός των camps, είτε στα νησιά είτε στην ενδοχώρα (SOGICA, 2020, RARE, 2020). Εδώ είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι ακόμα και αν στα διάφορα reports παρατίθενται συγκεκριμένα, χωροχρονικά εντοπισμένα, επεισόδια έμφυλης ή/ και ρατσιστικής βίας με αποδέκτες ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα, η βία δεν πρέπει να νοείται ως ένα περιστασιακό ή μεμονωμένο φαινόμενο που κατακερματίζει τη συνεκτικότητά της καθημερινότητάς τους. Περισσότερο χρειάζεται να την προσεγγίζουμε και να την αναδεικνύουμε ως μια «ατμοσφαιρική βία η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ύπαρξη πολλαπλών, συνυφασμένων συστημάτων καταπίεσης» (Καραστάθη, 2018, σ. 7) η οποία εντέλει συνθέτει, και συνέχει, την καθημερινότητά τους. Η αλληλοδιαπλοκή της τρανσφοβίας και του ρατσισμού περιγράφεται γλαφυρά από τη Marta κατά τη διάρκεια των συζητήσεών μας:

Η εμφάνισή μου ήταν πιο αρσενική και έτσι μπορούσαν να καταλάβουν ότι είμαι τρανς. Αυτή ήταν η πρώτη πρόκληση. Η δεύτερη πρόκληση ήταν το «προσφύγισσα». Σε σχέση με την συνθήκη του πρόσφυγα, γενικά στη Μυτιλήνη, ακόμα και αν υπήρχαν τόσοι πρόσφυγες δεν θα σε σέβονταν. Θα σε αντιμετώπιζαν ως κατώτερης τάξης άτομο. Ως προσφύγισσα με κακομεταχειρίστηκαν αλλά ως τρανς

προσφύγισσα ήταν πιο απαίσιο. Με κοιτούσαν λες και είμαι εξωγήινη, σαν να είμαι από άλλο πλανήτη. Δεν υπήρχα.

Παρόμοιες εμπειρίες με αυτές της Marta περιγράφουν οι Campana & Ioannou (2018) σε άρθρο στο Vox μέσα από τις συνεντεύξεις με πέντε τρανς προσφύγισσες από τη Μέση Ανατολή που ζήτησαν άσυλο στην Ελλάδα. Το κεντρικό σημείο του άρθρου είναι ότι ενώ αυτά τα άτομα περίμεναν ότι η Ελλάδα θα ήταν πιο δεκτική από τις χώρες καταγωγής τους, οι εμπειρίες που βίωσαν στην Ελλάδα χαρακτηρίζονταν από συνεχή έκθεση σε κίνδυνο λόγω της τρανσφοβίας και του ρατσισμού, αλλά και λόγω της οικονομικής αστάθειας και άλλων προκλήσεων της μετεγκατάστασης.

Ένας άλλος σημαντικός τομέας διακρίσεων που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα αφορά στην ένταξη στην ελληνική κοινωνία και στα ελλιπή μέσα/ εργαλεία που δίνονται ώστε να αξιοποιηθούν οι δεξιότητες και το πρότερο επαγγελματικό υπόβαθρό τους (SOGICA, 2020, Zero Discrimination, 2022). Όπως αναφέρθηκε πρωτίτερα τόσο για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα με ελληνική ιθαγένεια όσο και για τους/τις πρόσφυγες/ισσες είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν διακρίσεις ή παρενοχλήσεις στην απασχόληση ή στις δημόσιες υπηρεσίες και αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες να τις αναφέρουν ή να τις αντιμετωπίσουν (FAROS, 2020).

Σε σχέση με τις δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας η Leyla υπογραμμίζει ότι υπάρχει γενικό ζήτημα ανεργίας για τους ίδιους τους Έλληνες και πολύ περισσότερο για τους/τις πρόσφυγες/ισσες. Σε σχέση με την διπλή δυσκολία ανεύρεσης εργασίας των τρανς προσφυγικών υποκειμένων λόγω του διπλού αποκλεισμού του η Leyla συμπληρώνει από τη δική της εμπειρία:

Το εστιατόριο στο οποίο δουλεύω είναι ιδιαίτερο. Το έχουν πρόσφυγες από την Τουρκία, αλλιώς μάλλον δεν θα μπορούσα να βρω δουλειά. Όπως και στην Τουρκία, έτσι και εδώ, υπάρχουν μόνο δύο επιλογές για τα τρανς άτομα: η σεξεργασία και η δουλειά σε μη κυβερνητικές οργανώσεις για ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Ξέρω λίγα άτομα, πολύ πολύ λίγα τρανς άτομα που να δουλεύουν αλλού στην Τουρκία.

Τα λόγια της συγκλίνουν με τα συμπεράσματα πέντε ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεων που ασχολούνται με πρόσφυγες/ισσες στην δήλωση που εξέδωσαν με αφορμή τη Zero Discrimination Day σύμφωνα με την οποία πολλά ΛΟΑΤΚΙ+ προσφυγικά υποκείμενα στρέφονται σε ανασφαλή, εκμεταλλευτική ή επικίνδυνη εργασία λόγω της έλλειψης υποστήριξης για την ένταξη. Αντιστοίχως η Daria, στο κομμάτι της κουβέντας όπου αναφερόμαστε σε εργασιακά ζητήματα, μου λέει ότι θέλει να γίνει μαγειρίσσα αλλά ότι «δεν έχω ονειρευτεί να δουλέψω σε αφρικάνικο εστιατόριο γιατί δεν έχουν πολύ σεβασμό για τους

άλλους. Είναι άτομα που δεν ξέρουν τί είναι τρανς. (...) Αποφεύγω τους Αφρικανούς». Στα λόγια της σκιαγραφείται το πώς και πόσο εντείνεται η δυσκολία εύρεσης εργασίας λόγω της έλλειψης υποστήριξης από την δική της εθνοτική κοινότητα και τρανσφοβικών συμπεριφορών εντός αυτής.

Μετάβαση από την βαρβαρότητα και τη βία στην πρόοδο και την ασφάλεια. Η μήπως όχι?

Το οριενταλιστικό αφήγημα υπαγορεύει ότι η πορεία των κουήρ προσφύγων/ ισσών είναι μία και γραμμική: κινούνται από την πολιτισμικά οπισθοδρομική χώρα καταγωγής τους προς το μέλλον της προόδου. Αυτή η κατηγοριοποίηση, ωστόσο, συσκοτίζει τις άσχημες συνθήκες ζωής των ΛΟΑΤΚΙ+ προσφύγων στον λεγόμενο πρώτο κόσμο, καθώς και τη βία και τους αποκλεισμούς που βιώνουν (Jabr, 2021, Shakhshari 2014) και δεν επιτρέπει να αναδυθούν σύνθετες και πολυεπίπεδες αφηγήσεις σχετικά με τις συνθήκες στη χώρα καταγωγής και τις πολλαπλές υποκειμενικότητές τους (Avgeri, 2021, Jabr, 2021). Το κυρίαρχο κρατικό αφήγημα περιγράφει τις χώρες καταγωγής των προσφυγισσών ως ομοφοβικές και απαγορευτικές για την ύπαρξη κουήρ ταυτοτήτων και την Ελλάδα, ως εκπρόσωπο της Δύσης, ως έναν ασφαλή κουήρ παράδεισο. Ενδεικτικά είναι τα λόγια της Marta σχετικά με το πώς βιώνει την Ελλάδα «..δεν είναι τόσο άσχημα όσο στη δική μας χώρα (σσ Μπαγκλαντές), αλλά ακόμα - θα έλεγα - αρκετά παρόμοια. (...) Εδώ στην Ελλάδα θα έλεγα ότι είμαστε ακόμα πίσω, ακόμα πίσω από τον μοντέρνο τρόπο και την ανοιχτόμυαλη νοοτροπία». Κοντά στην αξιολόγησή της στέκεται και η Μίνα λέγοντας:

Γιατί δεν το θεωρώ για μένα πολύ Δύση εδώ. Σίγουρα είναι καλύτερα από εκεί αλλά δεν είναι πολύ Δύση. Μοιάζουν πάρα πολύ οι νοοτροπίες (...) Μοιάζει πολύ το κλίμα και το mentality και τέτοια, φυσικά έχει περισσότερο άνοιγμα σαν...δηλαδή...η Συρία σαν να είναι κάποια χρόνια πίσω, αλλά είναι το ίδιο. Προς τα κει πάει το πράγμα, μοιάζουν πολύ. Δεν είναι Ευρώπη. Σε τίποτα, απολύτως...ούτε στα χαρτιά, ούτε στις διαδικασίες που περνάνε οι άνθρωποι δεν είναι το ίδιο. Δεν έχει κανένα support στην πραγματικότητα.

Παρατηρείται, λοιπόν, πως οι τρανς προσφύγισσες που αναδύονται ως χρήζουσες προστασίας από την κανονικοποιημένη βία εναντίον τους στις χώρες καταγωγής, βρίσκονται εκ νέου σε συνθήκη που χρήζουν προστασίας, από το ελληνικό έθνος-κράτος αυτή τη φορά. Το ελληνικό έθνος κράτος φαίνεται να αποτυγχάνει επί της ουσίας να εμφανιστεί ως εκφραστής και υποστηρικτής των φιλικών προς τα ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα δυτικών πολιτικών και να συντονιστεί με τις ευρωπαϊκές και βορειοαμερικανικές αντιλήψεις περί προόδου. Αποτυγχάνει έτσι να διαχωριστεί και από οπισθοδρομικά αφηγήματα της Ελλάδας ως ανήκουσας στα

Βαλκάνια, στην μη προηγμένη Ευρώπη, ή ως ουσιωδώς διαφοροποιημένης χώρας από τις οπισθοδρομικές τρίτες χώρες (Avgeri, 2021). Η επόμενη υποενότητα λειτουργεί προς ενίσχυση αυτού του επιχειρήματος, εστιάζοντας στις νομικές διαδικασίες αναγνώρισης φύλου για τα τρανς προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα.

Τρανς προσφυγικά υποκείμενα στην Ελλάδα

Ανάμεσα στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, υπάρχει ιδιαίτερη έλλειψη υποστήριξης για την κοινότητα των τρανς και των προσφύγων/ισσών που αυτοπροσδιορίζονται ως non binary. Για παράδειγμα, η περιορισμένη νομική κάλυψη που παρέχεται από το ελληνικό κράτος για τη αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (Ν.4491/2017, βλ. και την υποενότητα 1.2 στο κεφάλαιο αυτό) δεν περιλαμβάνει ρητή πρόβλεψη για την αλλαγή φύλου και ονοματεπώνυμου για άτομα που δεν είναι εγγεγραμμένα στα ελληνικά Ληξιαρχεία και ειδικά σε τρανς πρόσφυγες/ισσες (ΣΥΔ, 2022, παρά. 15).¹⁸ Στη συνομιλία μας η Marta θίγει τα νομικά κωλύματα σε σχέση με τις τρανς προσφύγισσες:

A! Δεν κουβεντιάσαμε για την αλλαγή φύλου. Έχω αλλάξει φύλο, είμαι επίσημα γυναίκα. Θυμάσαι τον νόμο στην Ελλάδα για την αλλαγή ταυτότητας φύλου, που μπορούσες να αλλάξεις το φύλο σου στο δικαστήριο; Τότε, ήμουν με έναν άλλον δικηγόρο και τότε ο νόμος δεν ίσχυε για τους (τις) μετανάστες (ριες)/ πρόσφυγες (ισσες), ίσχυε μόνο για τους ντόπιους (ες). Ο δικηγόρος μου έκανε ένσταση στο δικαστήριο προκειμένου να συμπεριλάβουν και τους μετανάστες. Και εγώ είμαι η δεύτερη προσφύγισσα στην Ελλάδα που άλλαξε το όνομα και την ταυτότητα φύλου της. Το 2019 ήταν που άλλαξα το όνομα και την ταυτότητα φύλου μου. Και ήταν στη Μυτιλήνη, φαντάσου, σε ένα χωριό.

Όπως φαίνεται και από την εμπειρία της Marta, υπάρχουν σχετικές αποφάσεις Ειρηνοδικείων που αναγνώρισαν την ταυτότητα φύλου σε τρανς προσφύγισσες, όμως αυτό απέχει παρασάγγας από το να εφαρμοστεί ευρέως. Συνεπώς, ενώ, υπάρχει πλέον νομολογία που ανοίγει έναν δρόμο για τα προσφυγικά υποκείμενα που έχουν λάβει ή αιτηθεί άσυλο στην Ελλάδα (Παπάζογλου, 2020), αυτός ο δρόμος είναι χρονοβόρος, διακινεί συναισθήματα αγωνίας καθώς απαιτεί ενστάσεις και το αποτέλεσμα είναι αβέβαιο.

¹⁸ Ας σημειωθεί εδώ πως η ανάγκη ένταξης των τρανς προσφύγων/ισσών στη σχετική νομοθετική πράξη προκύπτει από τις πρακτικές των χωρών του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και μια σειρά νομολογιών στη χώρα μας, όπως η απόφαση 444E/2018 του Ειρηνοδικείου Θεσσαλονίκης, η απόφαση 136/2018 του Ειρηνοδικείου Μυτιλήνης, καθώς και η απόφαση του Ειρηνοδικείου Αθηνών το 2020 (Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, 2022, παρά. 15).

3. Τρανς προσφυγικότητα στην Ελλάδα: Μεταξύ αποκλεισμού/ευαλωτότητας και αντίστασης

Στο κεφάλαιο αυτό αντλώ από τις κουήρ μεταναστευτικές σπουδές, την κουήρ θεωρία και τη θεωρία του συναισθήματος, για να στοιχειοθετήσω το θεωρητικό πλαίσιο και τα αναλυτικά εργαλεία με τα οποία θα επεξεργαστώ τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας. Πρώτον, στοχάζομαι στο πώς η συμπερίληψη των κουήρ (τρανς) φυλετικοποιημένων σωμάτων στο ελληνικό έθνος-κράτος διαμεσολαβείται από επιστημολογικά βίαιες πρακτικές αποκλεισμού ή/και από διαδικασίες κανονικοποίησης της σεξουαλικότητας και της έμφυλης ταυτότητας. Δεύτερον, αναδεικνύω πώς οι τρανς πρόσφυγες/ισσες με τις οποίες συνομίλησα μεταφράζουν τις κανονικοποιητικές διαδικασίες και προσπαθούν να βρουν συλλογικές ή ατομικές καθημερινές πρακτικές αντίστασης σε αυτές τις τάσεις αφομοίωσης ή/και εξαφάνισής τους. Με άλλα λόγια, αναπτύσσονται δύο αντιθετικοί αλλά αλληλοσυμπληρούμενοι άξονες εμπειρίας και κατασκευής ταυτότητας, η συνεξέταση των οποίων αποτελεί το αναλυτικό θεμέλιο της ανάλυσής μου.

Συν-αίσθημα και αντικείμενα στην υπηρεσία της πειθάρχησης

Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών μου με τις τρανς προσφύγισσες διαμείφθηκαν ποικίλα συναισθήματα, σωματικές αισθήσεις και πλάστηκαν πολλές ατμόσφαιρες μεταξύ μας. Κινητοποιούμενη από συγκεκριμένα συμβάντα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων αποφάσισα να εντάξω το συν-αίσθημα ως αναλυτική κατηγορία στην παρούσα εργασία με στόχο την ανάδειξη των άρρητων πειθαρχήσεων των τρανς προσφυγικών σωμάτων.

Ήδη από τη δεκαετία του 1980 στην κοινωνική ανθρωπολογία και περί το 1990 στον χώρο των πολιτισμικών και φεμινιστικών σπουδών πραγματοποιείται «η στροφή στο συν-αίσθημα» (affective turn) ως ένα αναλυτικό εργαλείο προσέγγισης των σχέσεων εξουσίας, εξαιτίας της ανάγκης να ασκηθεί κριτική στην γνωστική αντίληψη που επικρατούσε ως τότε για τον άνθρωπο «ως επεξεργαστή πληροφορίας» (Αβραμοπούλου, 2018). Η ενασχόληση αυτή με το συν-αίσθημα¹⁹ σχετίζεται με μια επαναπροσέγγιση της έννοιας του σώματος, της κίνησης, της απτικότητας και της σχεσιακότητας.

¹⁹ «Η επιλογή της απόδοσης του όρου affect ως συν-αίσθημα, χρησιμοποιώντας δηλαδή αυτή την ιδιαίτερη παύλα, προσπαθεί να αποτυπώσει μια εκπαιδευτική διαδικασία σμίλευσης με όρους που δεν μπορούν εύκολα να εξηγηθούν, αλλά ούτε και να εισχωρήσουν στα λόγια μας, αν και βρίσκονται ήδη στη γλώσσα (του σώματος) που χρησιμοποιούμε για να εκφράσουμε το αποτύπωμα που αφήνει η επαφή μας με τον κόσμο καθημερινά» (Αβραμοπούλου, 2018, σ. 12).

Το συν-αίσθημα (affect), προέρχεται ως όρος από το φιλόσοφο του 17ου αιώνα Baruch Spinoza, ο οποίος το χρησιμοποίησε για να περιγράψει τη δυνατότητα ενός σώματος να δρα αλλά και να δέχεται επίδραση πάνω του. Υπό την έννοια αυτή το συν-αίσθημα εκφράζει τις εντάσεις μεταξύ των σωμάτων, τη σχεσιακότητα αλλά και το συνεχές γίνεσθαι, με την έννοια ότι δεν περιορίζεται στα υποτιθέμενα όρια σώματος και εαυτού (Seigworth & Gregg, 2010). Ο Brian Massumi, από τους πρώτους θεωρητικούς αυτής της στροφής στο συν-αίσθημα, εμπνέεται από την θεώρηση του Spinoza και των Deleuze και Guattari για τα συν-αισθήματα και τα προσεγγίζει ως προσωπικά ή υποκειμενικά. «Τα συν-αισθήματα διακρίνονται τόσο από την ανοικτότητα όσο και από την αυτονομία τους. Αποτελούν αφηγηματοποιημένες δράσεις που αναλύονται σύμφωνα με τη λειτουργία και τη σημασία που τους αποδίδεται» (Αβραμοπούλου, 2018, σ. 18). Είναι η ζωτικότητα και η δυνατότητα για αλληλεπίδραση. Όταν το συν-αίσθημα λεκτικοποιηθεί είναι σαν να λαμβάνει αποκλειστικά θετική σημασία καθώς «δεν είναι τίποτε λιγότερο από την αντίληψη της ζωτικότητας και της εναλλαγής» (Massumi, 1995, στο Αβραμοπούλου, 2018, σ. 20). Το συν-αίσθημα μας βοηθά να προσπεράσουμε τους εύκολους καταμερισμούς/ διπολικότητες και να δώσουμε «χώρο σε κατώφλια και εντάσεις, μίξεις και μπερδέματα» (Seigworth & Gregg, 2010, σ. 4). Στην προσέγγιση του Massumi, οι εντάσεις που επιφέρει το συν-αίσθημα νοούνται ως α-κοινωνικές και το ίδιο αντιμετωπίζεται ως προ-γλωσσικό ή μετα-γλωσσικό (Αβραμοπούλου, 2018).

Στη συγκεκριμένη εργασία αξιοποιώ το συν-αίσθημα συντασσόμενη περισσότερο με θεωρητικούς/ές ερευνητές/ριες όπως η Sara Ahmed η οποία δεν αποδίδει κάποια οντολογική προτεραιότητα στο συν-αίσθημα αλλά τονίζει την επιτελεστική σημασία του συν-αισθήματος και της θέσης του υποκειμένου, ενώ προσεγγίζει τις συν-αισθηματικές οικονομίες ως ψυχικές, υλικές και ταυτόχρονα κοινωνικές και δημόσιες. Προκειμένου να εξετάσω τα αποτυπώματα που τα πολύπλευρα συστήματα εξουσίας και ανισοτήτων αφήνουν στην αίσθηση των τρανς προσφυγισσών για τη ζωή στην Ελλάδα, τη στιγμή που η ζωή εκτυλίσσεται ανάμεσα στη συμπερίληψη και τον αποκλεισμό, την ευαλωτότητα και την επιβίωση/ αντίσταση, σχολιάζω τη συν-αισθηματική ατμόσφαιρα που αναδύεται μέσα από την αλληλεπίδραση με εκπροσώπους του συστήματος ασύλου και άλλους θεσμικούς εκπροσώπους (π.χ. δημόσιες υπηρεσίες ή και εγώ η ίδια) από την οπτική γωνία (θέση) των συγκεκριμένων υποκειμενικοτήτων στον περιβάλλοντα χώρο. Παράλληλα, σχολιάζω την συσχέτιση των υποκειμενικοτήτων αυτών με τον ίδιο τον χώρο και με σημαντικά (κατά την κρίση των ίδιων) αντικείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτόν.

Η Ahmed υποστηρίζει πως τα συναισθήματα είναι πολιτισμικές πρακτικές, σε αντίθεση με τις ψυχολογικές καταστάσεις, συνδυάζοντας ποικίλες θεωρίες -όπως η ρητορική θεωρία, η κούρη θεωρία, η φεμινιστική θεωρία, η μαρξιστική θεωρία και η μεταδομιστική θεωρία της γλώσσας. Με βάση αυτή την αρχική θέση, εξηγεί πώς τα συν-αισθήματα δεν αποτελούν ιδιωτικό ζήτημα αλλά «δημιουργούν τις επιφάνειες των σωμάτων και των κόσμων» (Ahmed, 2018/ 2004, σ. 130). Τα συν-αισθήματα περιλαμβάνουν τα υποκείμενα και τα αντικείμενα και φέρουν μαζί τους μια ορισμένη ιστορία: «ό,τι κολλάει είναι και δεμένο με την «παρούσα απουσία της ιστορικότητας» (ό.π., σ. 135). Κατά το πρώτο μέρος της συνομιλίας μας με τη Mina, όπου αναφερόμαστε στις προκλήσεις της ως τρανς προσφύγισσας στην Ελλάδα, αναδύονται έντονες σωματικές, συν-αισθηματικές εντάσεις, ενδεικτικές της ατμόσφαιρας που έχουν να διαχειριστούν οι τρανς προσφύγισσες στην καθημερινή τους ζωή σε αυτόν τον τόπο. Υπάρχει μια πολιτική συν-αισθηματική οικονομία, μια λογική του πώς, μέσω επίσημων και ανεπίσημων θεσμικών ρυθμίσεων, κάποια συν-αισθήματα επικυρώνονται ενώ άλλα όχι. Και αυτή η (μη) επικύρωση συνδέεται με τα σώματα: ο φόβος ή ο θυμός, όπως χαρακτηριστικά αναλύει η Ahmed, θεωρείται νομιμοποιημένο να το αισθάνονται ορισμένα σώματα (είτε πραγματικά, όπως ένας λευκός άντρας, είτε αφηρημένα, όπως το έθνος-κράτος), ενώ προσκολλάται σε άλλα σώματα που θεωρούνται τρομακτικά (όπως το τρανς προσφυγικό σώμα της Daria ή της Mina).

Σε αυτή την κατεύθυνση, η Yael Navaro-Yashin (2009, 2007) στην εθνογραφία της με Τουρκοκύπριους/ες πρόσφυγες/ ισσες στην Αγγλία και στην Κύπρο, προσεγγίζει το συν-αίσθημα που προσκολλάται στον χώρο και τα αντικείμενα, ως αποτέλεσμα του πολέμου ή της διαφορετικής σχέσης με το κράτος, ως ένα συν-αίσθημα που βρίσκει διόδους να περνά στον λόγο, που συμβολοποιείται και δομεί θέσεις υποκειμένων. Σχετικό είναι το παράδειγμα της Daria που σε κάποια στιγμή της κουβέντας μας αναφέρεται στην εμπειρία της από τη συνέντευξη για το άσυλο στο χοτσποτ της Λέσβου. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφει το πώς κουβεντιάστηκε με την κοινωνική λειτουργό της υπηρεσίας η σεξουαλική ταυτότητα και η ταυτότητα φύλου της. Σε αυτό το σημείο, αναδύονται ως σημαντικά ορισμένα αντικείμενα που η ίδια είχε φέρει μαζί της στο χώρο της δικής μας συνέντευξης: ένα συγκεκριμένο χαρτί που της είχε δώσει η κοινωνική λειτουργός και το μαύρο ντοσιέ που το εμπεριέχει. Τα συγκεκριμένα αντικείμενα της Daria που ορίζουν στοιχεία της σχέσης της με την κοινωνική λειτουργό, με εμένα (κατά τη διάρκεια της συνέντευξής μας) και με τον ίδιο της τον εαυτό (στο πώς κατασκευάζεται και παρουσιάζεται μέσα από την πλειάδα χαρτιών του μαύρου ντοσιέ) δεν είναι προ-γλωσσικά ή μη-συμβολικά αντικείμενα αλλά ψυχικά αντικείμενα που εμπλέκονται στη διαδικασία εμφυλοποίησης και υποκειμενικοποίησης της Daria και

διαμεσολαβούν τη σχέση της με την κοινωνική λειτουργό και συνεπακόλουθα με το ελληνικό έθνος-κράτος. Στο φόντο της σχέσης που οικοδομεί η Daria με την κοινωνική λειτουργό και τα αντικείμενα της βρίσκεται emphaticά η ετεροκανονικότητα, ως απαραίτητο κριτήριο της σεξουαλικής πολιτειότητας και απόκτησης του ασύλου.

Η θεωρία της Navaro-Yashin (2009) είναι ιδιαίτερα χρήσιμη εδώ, καθώς υποστηρίζει ότι οι εκάστοτε σχέσεις που οικοδομούν οι άνθρωποι με τα αντικείμενα είναι «αλληλεπιδράσεις συν-αρμολογημένες από την πολιτική και την ιστορία», στις οποίες τα αντικείμενα και οι υποκειμενικότητες δεν υπάρχουν αυτόνομα αλλά αλληλοεπηρεάζονται, παράγοντας και μεταδίδοντας ποικίλα σχεσιακά συν-αισθήματα (σ. 15). Η συγγραφέας προσεγγίζει τα νομικά, κυρίως, έγγραφα ως φαντασματικά, ψυχικά αντικείμενα που (μετα)φέρουν πολλαπλά συν-αισθήματα στα συναλλασσόμενα άτομα, ανάλογα με τα διαφορετικά πλέγματα κοινωνικών συσχετισμών στα οποία αυτές οι συναλλαγές λαμβάνουν χώρα (Navaro-Yashin, 2007). Στην παρούσα έρευνα φαίνεται ότι ιδίως από περιθωριακές υποκειμενικές θέσεις όπως αυτή της Mína, ως τρανς προσφύγισσας, αυτά τα «χειροπιαστά» υλικά αντικείμενα του νόμου και της διακυβέρνησης δεν είναι διόλου άκακα. Τουναντίον γεννούν συν-αισθήματα που καταδεικνύουν μια συγκεκριμένη σχέση με το ελληνικό έθνος-κράτος.

Επιπρόσθετα, εμπνέομαι από την έρευνα της Melissa Autumn White (2014) η οποία αντλεί από την Ahmed και εστιάζει στα έγγραφα που καταθέτουν οι κουήρ πρόσφυγες/ισσες κατά τη διαδικασία αίτησης ασύλου, ως «τεχνολογίες συν-αισθήματος» (White, 2014, σ. 87). Αυτά τα αρχεία εγγύτητας και τραύματος διαμεσολαβούν την συνάντηση μεταξύ των προσφύγων και των εκπροσώπων του συστήματος της χώρας υποδοχής και παράγουν βιωμένες αισθήσεις της (όποιας) γνησιότητας του αιτήματός τους (White, 2014). Μέσα από αυτά κινείται το συν-αίσθημα, ώστε τελικά να «κινεί τα σώματα ανάμεσα στα σύνορα» και στη συνέχεια να «ασφαλίζει, αναδιανέμει ή επαναπροσανατολίζει τις γραφειοκρατικές οικολογίες της καχυποψίας της διοίκησης» (White, 2014, σ. 87). Στην έρευνά μου εστιάζω στην αντίστροφη πορεία, στο πώς δηλαδή τα έγγραφα που αποστέλλουν οι δημόσιες υπηρεσίες στη Mína και το χαρτί που παρέχει η κοινωνική λειτουργός στην Daria κινούν συν-αισθήματα κρίνοντας κατά πόσο και πώς θα κινηθούν ή όχι τα προσφυγικά σώματα εντός ή επί των συνόρων του ελληνικού έθνους-κράτους.

Κουηροποιώντας εθνικές κοινότητες: Κουήρ αντιστάσεις, σχεσιακότητες ή πώς να φροντίζουμε η μία την άλλη.

Κατά τις συνομιλίες μου με τις τρανς προσφύγισσες συνειδητοποίησα ότι οι εικόνες και οι πληροφορίες σχετικά με τις δυσκολίες και τους ποικίλους αποκλεισμούς που βίωσαν ή/ και βιώνουν ακόμα αλληλοδιαπλέκονταν αυθόρμητα με εικόνες, συμβάντα και αναμνήσεις που σχετίζονταν με ατομικούς τρόπους επιβίωσης και σχεσιακότητες ή δίκτυα που δημιουργήθηκαν από τις ίδιες προκειμένου να αντισταθούν στην πολυεπίπεδη συστημική βία. Η συγκεκριμένη εργασία εστιάζει στην καθημερινότητα των κουήρ προσφυγισσών και επομένως οι οποιοσδήποτε πρακτικές αντίστασης και επιβίωσης ανιχνεύονται σε αυτό το μικρο-επίπεδο.

Η οικογένεια ως ένα πλέγμα στο οποίο αναπαράγονται ετεροκανονικά πρότυπα και σχέσεις εξουσίας και το οποίο προωθεί έννοιες όπως η οικιακότητα, η ιδιωτικότητα και η καταναλωτικότητα με απώτερο στόχο την αναπαραγωγή του έθνους-κράτους μέσα από την τεκνοποίηση, έχει αποτελέσει αντικείμενο σφοδρής κριτικής από την ΛΟΑΤΚΙ+ και την κουήρ κοινότητα (Butler, 2002). Η Kath Weston (1997) εισήγαγε τη φράση «οικογένειες που επιλέγουμε» (families we choose) προκειμένου να περιγράψει τις κουήρ μορφές συγγένειας που δημιουργούσαν οι γκέι και οι λεσβίες στο Σαν Φρανσίσκο του '80, ως εναλλακτική στην βιολογική οικογένεια, ιδίως αναφορικά με τους δεσμούς αίματος και την τεκνοποίηση/ αναπαραγωγή. Στη ροή της κουβέντας μας η Marta περιγράφει νέες μορφές συγγένειας που χαρακτηρίζονται από την ίδια ως οικογένεια: έχει «μια οικογένεια στην Ελβετία» από τον Ελβετό εθελοντή στη Μυτιλήνη που την υιοθέτησε και «μια drag οικογένεια που επέλεξε στη Θεσσαλονίκη». Μιλά για τα άτομα αυτά με πολύ ζεστά λόγια υπογραμμίζοντας την συναισθηματική και υλική υποστήριξη τους μέσα από την οποία «μπόρεσε να βρει τη δύναμή της» και να διεκδικήσει το «ποια είμαι». Στα λόγια της διαφαίνεται αυτό που υποστηρίζει η Butler (2002, σ. 15) όταν λέει ότι «αν κατανοήσουμε την συγγένεια ως πρακτικές οι οποίες ρυθμίζουν διαφόρων ειδών σχέσεις που διαπραγματεύονται την αναπαραγωγή της ζωής και τις απαιτήσεις του θανάτου, τότε ως πρακτικές συγγένειας μπορούν να οριστούν όλες αυτές που διευθετούν βασικές μορφές της ανθρώπινης εξάρτησης».

Συντασσόμενη με πρότερη βιβλιογραφία (Cantú, 2011, Manalansan, 2006, Mizielínska, Gabb, & Stasińska, 2018), η έρευνα της Eddy Francisco Alvarez (2020) εστιάζει στα νέα συγγενικά δίκτυα που δημιουργούν οι Λατίνες ΛΟΑΤΚΙ+ μετανάστριες στις ΗΠΑ. Αυτά συνιστούν κουήρ αναδιατάξεις που επανοικειοποιούνται την παραδοσιακή έννοια της οικογένειας και αντιτίθενται στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις για τα παραδοσιακά νοικοκυριά

μεταναστών/ριών στις ΗΠΑ. Ανασυνθέσεις της έννοιας της συγγένειας, όπου μεγαλύτερης ηλικίας και πιο «καταξιωμένα» κούρη και τρανς άτομα στηρίζουν και φροντίζουν νεότερα, έχουν καταγραφεί στην Αργεντινή, τη Βραζιλία, το Περού, τη Βενεζουέλα καθώς και σε λατινοαμερικανικές κοινότητες τρανς στην Ευρώπη (Ritzoltz & Buxton, 2021).

Περνώντας από την κουηροποιημένη έννοια της οικογένειας/συγγένειας στην πιο ευρεία έννοια του σπιτιού και του ανήκειν, συναντάμε τη σκέψη της Ahmed (1999) η οποία προσεγγίζει το σπίτι ως ένα ζήτημα συν-αισθήματος: το να είναι κανείς σπίτι γίνεται ένα ζήτημα του πώς νιώθει ή πιθανά πως δεν καταφέρνει να νιώσει. Στις κουβέντες μας οι συνομιλήτριές μου αναφέρθηκαν σε συλλογικές πρακτικές επιβίωσης, ενδυνάμωσης και αντίστασης που παίρνουν μορφή ως: ανθρώπινα δίκτυα, ακτιβιστικές/ πολιτικές ομάδες, επαγγελματικές ομάδες, πνευματικές κοινότητες, φεμινιστικά μορφώματα κ.α. Συνδεόμαστε με τη συν-αισθηματική ατμόσφαιρα της ζεστασιάς, της αποδοχής και της εκτίμησης – κάπως σαν *στο σπίτι*- που νιώθει η Marta και η Mina μέσα στις ομάδες και τις κοινότητες που συμμετέχουν και φωτίζεται ο τρόπος με τον οποίο η διαδικασία της αποξένωσης μπορεί να αποτελέσει τελικά τη συνθήκη που επιτρέπει την ανάδυση μιας κοινότητας η οποία *ίσως έχει* κάτι κοινό (Ahmed, 1999).

Τα «διευρυμένα συγγενικά δίκτυα», που αναπτύσσουν συχνά περιθωριοποιημένες ομάδες, συνιστούν κοινότητες εντός των οποίων αναπτύσσουν κομμάτια της ζωής και της κοινωνικότητάς τους. Οι προσφύγισσες με τις οποίες συνομίλησα περιγράφουν ποικίλα σχεσιακά μορφώματα, τα οποία τις «υποστήριζαν σε κάθε βήμα, υλικά και συναισθηματικά», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Marta και «δημιούργησαν χώρο όπου μπορούσαμε να υπάρχουμε ελεύθερα», όπως τονίζει η Mina. Οι κοινότητες αποτελούν πλαίσια κοινωνικής ένταξης, πεδία διεκδίκησης, στρατηγικές επιβίωσης, περιβάλλοντα ελευθερίας έκφρασης και πειραματισμού, τόπους αποδοχής και εορτασμού των γνωρισμάτων που υφίστανται υποτίμηση σε κοινωνικό ή οικογενειακό επίπεδο. Αυτά τα δίκτυα έρχονται να δημιουργήσουν χώρο εκεί που το υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο είναι ασφυκτικό για κάποιες επιθυμίες, για κάποιες εμπειρίες ζωής, για κάποια σώματα (Αποστολέλλη, 2020, Heston, 2019).

Βασιζόμενη σε προφορικές ιστορίες πέντε ΛΟΑΤΚΙ+ Λατίνων μεταναστριών, η Sandibel Borges (2020) περιγράφει, από τη μία πλευρά, τις πολλαπλές καταπιέσεις, τη συστημική βία και απανθρωποποίηση που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή και, από την άλλη, τις καθημερινές πράξεις αντίστασης μέσα από την ίδια την επιβίωσή τους, το χτίσιμο κοινοτήτων και τον ακτιβισμό με άλλους ΛΟΑΤΚΙ+ έγχρωμους/ες μετανάστες/ριες. Αυτές οι πρακτικές

αντίστασης, ατομικές αλλά κυρίως συλλογικές, διαρρηγνύουν την απομόνωση και την κοινωνική εγκατάλειψη που δημιουργείται από τα συστήματα της μετανάστευσης, την ετεροκανονικότητα και τη λευκή ανωτερότητα και δημιουργούν ζωές αξίες να βιωθούν. Η Elif Sari (2020, σ. 92) αναφερόμενη σε Ιρανούς/ες ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες στην Τουρκία αναφέρει ότι συχνά οι ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες εκεί δημιουργούν εναλλακτικά δίκτυα υποστήριξης και αλληλεγγύης προκειμένου να δημιουργήσουν πιο ανεκτές συνθήκες ζωής. Πολλοί μένουν μαζί με άλλους/ες ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες/ισσες, δημιουργούν εναλλακτικές μορφές οικογένειας μέσα από κουήρ αναδιαρθρώσεις των ετεροκανονικών δεσμών της συγγένειας και φτιάχνουν δικούς τους μηχανισμούς οικονομικής και συναισθηματικής στήριξης. Τέτοια κοινοτικά μορφώματα κοινωνικότητας και αλληλεγγύης, οι κουήρ δεσμοί συγγένειας, οι καθημερινές σχέσεις αγάπης, φροντίδας και υποστήριξης προσπαθούν να χωρέσουν τη συστημική βιαιότητα των κρατικών πρακτικών.

Κλείνοντας την εστίαση στις συλλογικές πρακτικές αντίστασης και επιβίωσης κρίνω σημαντικό να εστιάσω σε πιο ατομικές στρατηγικές επιβίωσης που δημιουργούν ρωγμές στην ασφυκτική ετεροκανονικότητα αντλώντας από τον Jose Esteban Muñoz και τη θεωρία του για την αποταύτιση (1999). Η αποταύτιση (disidentification) εστιάζει στις καθημερινές πρακτικές και τους τρόπους αντίστασης των μειονοτικών υποκειμένων και περιγράφεται ως μια στρατηγική η οποία δουλεύει

«επί και εναντίον» της κυρίαρχης κουλτούρας και «προσπαθεί να αλλάξει μια πολιτισμική λογική από το εσωτερικό της, πάντα δουλεύοντας σκληρά για να θεσπίσει μια μόνιμη δομική αλλαγή, ενώ ταυτόχρονα δίνει αξία στη σημασία των τοπικών ή καθημερινών αγώνων για αντίσταση» (σ. 11-12)

Η πράξη της μη προσαρμογής στους κανόνες της ετεροκανονικότητας ή άλλους κοινωνικούς κανόνες και η ίδια η δυνατότητα για αντίσταση, δεν είναι μια απλή επιλογή ενός υποκειμένου. Αυτή η επιλογή ενέχει συχνά ένα κόστος, όπως αυτό της βίας, της αστυνόμευσης των σωμάτων, του εξευτελισμού, όπως διαφαίνεται στο στιγμιότυπο που αναφέρει η Daria για την αλληλεπίδρασή της με κάποιους Αφρικανούς άντρες στην πλατεία Αμερικής και αναλύεται λεπτομερέστερα στο πέμπτο κεφάλαιο. Ο Muñoz αντιμετωπίζει την αποταύτιση ως μια συλλογή στρατηγικών επιβίωσης, όχι πάντα επιτυχημένων, που χρησιμοποιούν τα μειονοτικά υποκείμενα προκειμένου να «διαπραγματευτούν μια φοβική πλειοψηφική δημόσια σφαίρα η οποία συνεχώς παραλείπει ή τιμωρεί την ύπαρξη υποκειμένων που δεν συμμορφώνονται με το φάντασμα της κανονιστικής ιδιότητας του πολίτη» (Muñoz 1999, σ. 4). Ο τρόπος που αλληλεπιδρά η Daria με τα άλλα μεταναστευτικά αντρικά στρείτ σώματα τα εκπλήσσει, καθώς

αντιστρέφει -ακόμα και φευγαλέα- το τρανσφοβικό, σεξιστικό σενάριο αλληλεπίδρασής τους και τη βοηθά να ανακαταλάβει προσωρινά το χώρο της στο δημόσιο και διαπροσωπικό χώρο.

4. Προς μία πειθάρχηση των κουήρ σωμάτων: «Οι λέξεις που δεν είχα»

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο περιγράφει τρόπους με τους οποίους επιχειρείται η πειθάρχηση των κουήρ σωμάτων στο ελληνικό συγκείμενο. Χρησιμοποιώ ως αναλυτικό εργαλείο το συναίσθημα και σχολιάζω τη σχέση αντικειμένων και συν-αισθήματος ως πιθανά αποκαλυπτικών των άρρητων πειθαρχήσεων των τρανς προσφυγικών σωμάτων. Αρχικά, επιχειρώ να περιγράψω πώς κανονικοποιείται η σεξουαλική ταυτότητα και η ταυτότητα φύλου. Εστιάζω κυρίως στο υλικό που προέκυψε από την αλληλεπίδρασή μου με μια συγκεκριμένη συνομιλήτριά μου, τη Daria, και αναλύω αποσπάσματα του λόγου της αλλά και τη συσχέτισή της με συγκεκριμένα έγγραφα/ αντικείμενα. Συνεχίζοντας πάνω στη σχέση με τα αντικείμενα, σχολιάζω τα συν-αισθήματα της Mίνα αναφορικά με τα έγγραφα και τις δημόσιες υπηρεσίες. Τέλος, αναφέρομαι σε ένα στιγμιότυπο της διαδικασίας της συνέντευξής μου με τη Mίνα ως αποκαλυπτικού των άρρητων σχέσεων εξουσίας μεταξύ μας, που καλούν προς μια πειθάρχηση του σώματός της, και της συν-αισθηματικής ατμόσφαιρας που αυτές γεννούν. Απώτερος στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να ψηλαφίσω ποικίλους τρόπους πειθάρχησης των τρανς προσφυγικών σωμάτων σε διάφορες κλίμακες αλληλεπιδράσεων: από την μικροκλίμακα της δικής μας συνέντευξης μέχρι την πιο ευρεία κλίμακα της συνέντευξης σε ένα προσφυγικό camp ή την συνδιαλλαγή στις δημόσιες υπηρεσίες.

Για όλες τις συνομιλήτριές μου η επικινδυνότητα του να ζουν ως μη ετεροκανονικά έμφυλα υποκείμενα στις χώρες καταγωγής τους αναφέρεται ως ένας από τους λόγους (αλλά όχι ο μοναδικός) που έφυγαν από εκεί. Με εξαίρεση μία από τις συνομιλήτριές μου η οποία αυτοπροσδιοριζόταν ως τρανς ακτιβίστρια στην χώρα καταγωγής της, οι υπόλοιπες αναφέρουν είτε ότι δεν είχαν έρθει σε επαφή με άτομα από τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, είτε ότι οι αναπαραστάσεις, τα παραδείγματα που είχαν ήταν αρνητικά φορτισμένα. Οι λέξεις που ανακαλούν σχετικά με τις κατηγοριοποιήσεις των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων στην χώρα καταγωγής τους είναι λέξεις όπως «το τρίτο φύλο», «shemale» και λέξεις που χρησιμοποιούνταν με αρνητικό πρόσημο, όπως «τραβέλι», «πούστης».

Η Daria αυτοπροσδιορίζεται ως «τρανς από την Αφρική». Αναφορικά με το όταν πρωτοέφτασε στην Ελλάδα λέει:

Εγώ δεν ήξερα τί είναι τρανς, τί είναι γκει, τί είναι pede. Δεν ήξερα τί είναι τρανς. Δεν είχα δει ποτέ! Όχι, όχι δεν είχα τις λέξεις... Δεν αισθάνθηκα ποτέ ότι είμαι άντρας μέσα μου. Δεν ήξερα, δεν είχα ποτέ φίλους, δεν έβγαινα ποτέ έξω από το σπίτι. Δεν ήξερα τί είναι γκέι, τρανς. Το γνώρισα στο δρόμο, δεν σπούδασα ποτέ. Μου λένε “είσαι... είσαι...” και το έμαθα. Ρώτησα τί σημαίνει. Κάποιος μου είπε “είσαι γκέι”, μπήκε στη μνήμη μου και είπα “ενδιαφέρον!” και ρώτησα τί είναι γκέι και είπα “Ω θεέ μου είμαι

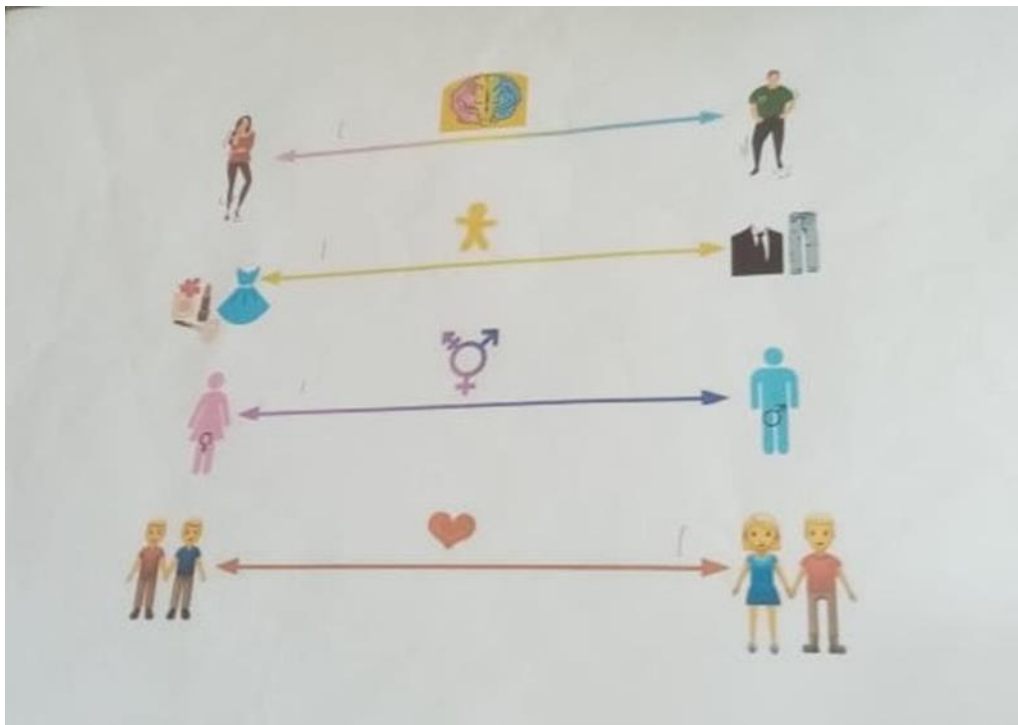
γκεί, δεν το ήξερα! Πολύ ενδιαφέρον!”. Έτσι το έμαθα. (...) Για μένα στην αρχή έλεγα ότι είμαι ομοφυλόφιλος. Μετά από όταν ήρθα εδώ είπα “Η Daria είναι τρανς!” Γιατί όλα τα μαθαίνουμε.

Εδώ βλέπουμε ότι υπάρχει ενός τύπου ετεροπροσδιορισμός αναφορικά με τη σεξουαλική ταυτότητα της Daria, κάτι το οποίο είναι καλοδεχούμενο για την ίδια. Ο αυτοπροσδιορισμός της είναι μια δυναμική διαδικασία που διαμορφώνεται από τις διαθέσιμες κυρίαρχες αναπαραστάσεις και τα καθεστώτα αλήθειας/γνώσης/εξουσίας. Για τον Foucault (2011/1976), η έμφυλη διάσταση των ατόμων σηματοδοτεί την προσαρμογή σε έναν αριθμό κοινωνικών ρυθμίσεων. Σημαίνει, δηλαδή, την υπακοή στους νόμους και τις κανονιστικές αρχές που διέπουν αυτές τις ρυθμίσεις τόσο ως εναρκτήριο σημείο οργάνωσης και οριοθέτησης του κοινωνικού φύλου και των επιθυμιών, όσο και ως ερμηνευτική πηγή της αυτόκατανόησης. Αναλύσεις οι οποίες προϋποθέτουν άκριτα την κατηγορία του φύλου, παραβλέποντας την αναπόφευκτα ρυθμιστική της λειτουργία, επεκτείνουν και νομιμοποιούν περαιτέρω αυτή τη ρυθμιστική στρατηγική ως καθεστώς εξουσίας/ γνώσης (Foucault, 2011/1976). Η σεξουαλικότητα, λοιπόν, βρίσκεται πάντα σε μήτρες εξουσίας, πάντα παράγεται ή/και κατασκευάζεται μέσα σε συγκεκριμένες, τόσο λογοθετικές όσο και θεσμικές, ιστορικές πρακτικές. Σύμφωνα με την Butler (2009/1990) τα διακριτά φύλα αποτελούν μέρος του μηχανισμού «εξανθρωπισμού» των ατόμων στη σύγχρονη κουλτούρα. Όποια σώματα δεν ταιριάζουν σε κανένα φύλο, εκπίπτουν από το ανθρώπινο. Συνιστούν «τον τόπο του αποκτηνωμένου και του αποκείμενου έναντι του οποίου συγκροτείται το ίδιο το ανθρώπινο» (Butler, 2009/1990, σ. 149).

Στην πορεία της αφήγησής της η Daria αναφέρεται σε ένα χαρτί που της έδωσε μία κοινωνική λειτουργός όταν πρωτοέφτασε στη Λέσβο, λέγοντας «μου έδωσαν ένα χαρτί...με ρώτησε αν ήξερα τί είμαι και εγώ δεν ήξερα. Δεν ήξερα τί είναι γκει, ομοφυλόφιλος. Με ρώτησε είσαι αυτό; Είσαι εκείνο; Να σου δείξω...(απευθύνεται σε εμένα)». Αρχίζει να το ψάχνει μέσα σε ένα μεγάλο μαύρο ντοσιέ το οποίο είχε φέρει μαζί της με δική της πρωτοβουλία και το είχε αφήσει στο τραπέζι του σαλονιού μου λέγοντας «έφερα και όλα μου τα έγγραφα, δεν ξέρω τί θα χρειαστεί». Ήδη εκείνη τη στιγμή σκέφτηκα αν άραγε και η συνέντευξη μας είναι μια διαδικασία που χωράει στο μαύρο ντοσιέ ή σχετίζεται με το μαύρο ντοσιέ και αν ναι, τότε τί σημαίνει αυτό. Στην προσπάθειά της να βρει το εν λόγω χαρτί «ξεφυλλίζει» το μαύρο ντοσιέ μουρμουρίζοντας «Αυτό είναι το χαρτί της αστυνομίας, τότε ήμουν απόλυτα αποθαρρημένη...η οργάνωση που μου βρήκε σπίτι...οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα... τα φάρμακα που μου δίνουν από το νοσοκομείο...δεν το βρίσκω...». Προς το τέλος της συνέντευξης ξαναψάχνει για το χαρτί, το βρίσκει και μου λέει με ενθουσιασμό:

Μου έθεσαν ορισμένες ερωτήσεις και εγώ απάντησα...Θέλω να είμαι έτσι...(δείχνει), μου αρέσει αυτό... (δείχνει), μου αρέσει αυτό... (δείχνει) και θέλω να είμαι έτσι... Αυτή είναι η φίλη μου η Κάρλα, αυτή μου έδωσε το χαρτί. Στην αρχή δεν ήξερα το όνομα. Πάνω στο χαρτί διαλέγουμε ότι θέλουμε: αυτό...αυτό... αυτό... Τόσα χρόνια δεν ήξερα, χάρη σε αυτό μαθαίνω τώρα τόσα πράγματα. Κάποιες φορές βλέπεις κάποιον ομοφυλόφιλο που φοράει ρούχα αντρικά, ομοφυλόφιλο που φοράει ρούχα γυναικεία... Εγώ θέλω να είμαι μία τρανς, δεν ήξερα το όνομα.

Στο τέλος της συνέντευξης, της δείχνω ξανά το έντυπο συγκατάθεσης και της το διαβάζω στα γαλλικά ώστε να το υπογράψει. Αφού υπογράφει και παίρνει το δικό της αντίτυπο, λέει χαρωπά «και αυτό, και αυτό εδώ είναι Daria!» και το βάζει μέσα στο μεγάλο μαύρο ντοσιέ.

Φωτογραφία του χαρτιού «σεξουαλικού προσανατολισμού» της Daria.

Ανέφερα με λεπτομέρειες στιγμιότυπα και αποσπάσματα της συνομιλίας μας με την Daria γιατί φωτίζουν με εύγλωττο τρόπο το πώς κανονικοποιούνται τα κουήρ σώματα μέσα από νορμοποιητικές διαδικασίες όπως είναι η λήψη ιστορικού από την κοινωνική ή νομική υπηρεσία στα hotspots. Αυτές οι διαδικασίες υλικοποιούνται μέσα από την αποτύπωσή τους σε έγγραφα, ακριβώς όπως είδα με έκπληξή μου να συμβαίνει με το έντυπο συγκατάθεσης για τη συνέντευξη. Η κοινωνική λειτουργός ρωτάει τη Daria «αν ξέρει τί είναι» και στη δική της αμηχανία/ άγνοια, απαντά με διάφορες προτάσεις-λύσεις. Οι προτάσεις-λύσεις αυτές δεν είναι ούτε ουδέτερες, καθώς φτιάχνουν το επιτρεπόμενο πλαίσιο (όπως το πραγματικό πλαίσιο του τυπωμένου χαρτιού) της ύπαρξής της ως σεξουαλικό και έμφυλο υποκείμενο, ούτε ασήμαντες, καθώς σχετίζονται άμεσα με την πορεία της συνέντευξης για το άσυλο. Ο ελεγκτικός

μηχανισμός του ασύλου, προκειμένου να ελέγξει τη γνησιότητα των κουήρ προσφύγων/ισσών και να προστατεύσει το εθνικό έδαφος από τους «απατεώνες» πρόσφυγες, απαιτεί και αναγνωρίζει αποκλειστικά μονολιθικές, ουσιοκρατικές, χωρικά και χρονικά εντοπισμένες σεξουαλικές ταυτότητες (Shakhsari 2014, Ricard 2014, Akin 2017). Από την αφήγηση της Daria, διαφαίνεται μια παρόμοια τάση από την κοινωνική λειτουργό, η οποία αποτελεί μέρος και φορέα των εξουσιών του προσφυγικού μηχανισμού/ apparatus μέσα από την συνέντευξη που κάνει. Το να ζει κανείς την αλήθεια του/της όταν είναι κουήρ και/ή transgender σε μια cis, ετεροκανονική κοινωνία σημαίνει ότι κινδυνεύει και ότι το σώμα του/ της «αναγιγνώσκεται» ως κίνδυνος για το κανονιστικό φύλο και τη σεξουαλικότητα. Στο κουήρ πλαίσιο, η διατάραξη αυτών των προτύπων συχνά σημαίνει ότι γίνεσαι αντικείμενο ελέγχου. Ωστόσο, τα σώματα των προσφύγων είναι ήδη αντικείμενο εξουχιστικού ελέγχου, είτε πρόκειται για τον έμφυλο, ρατσιστικό έλεγχο από άλλους ανθρώπους καθημερινά, όπως για παράδειγμα στο δρόμο, ή από τους εργαζόμενους στον μεταναστευτικό/ προσφυγικό μηχανισμό ως εκπροσώπων του κράτους (Hodge, Hallgrimsdottir & Much, 2019).

Στο άρθρο της White (2014) βλέπουμε πώς τα έγγραφα που καταθέτουν στην υπηρεσία ασύλου οι κουήρ πρόσφυγες/ισσες, προκειμένου να αποδείξουν τη γνησιότητα της σεξουαλικότητάς τους, λειτουργούν ως συν-αισθηματικά αντικείμενα που διαμεσολαβούν τη σχέση τους με τους εκπροσώπους του κράτους υποδοχής. Στο απόσπασμα της Daria περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο οι εκπρόσωποι του κράτους υποδοχής χρησιμοποιούν έγγραφα που καταδεικνύουν συγκεκριμένες νόρμες σεξουαλικής ταυτότητας, έκφρασης φύλου και επιθυμίας ώστε το κουήρ προσφυγικό υποκείμενο να επιλέξει τη «γνήσια» σεξουαλική του ταυτότητα ανάμεσα από τις προτεινόμενες. Οι επιλογές του περιορίζονται σε μια διπολική λογική, με στερεοτυπική έκφραση φύλου και ετεροκανονικές επιθυμίες σχεσιακότητας (ζευγάρι, οικογένεια). Το κουήρ άτομο που έρχεται σε επαφή με αυτή την ταξινόμηση αναγκάζεται να «καναλιζάρει» (channel) την σεξουαλικότητα και την επιθυμία του σε αυτές τις προϋπάρχουσες δυτικές ταυτοτικές κατηγοριοποιήσεις και να ορίσει τον εαυτό του βάσει αυτών.

Σύμφωνα με τη φαινομενολογική προσέγγιση που επιχειρεί η Ahmed στη φυλή και το φύλο (2007, 2006) τα σώματα κληρονομούν την προσβασιμότητα κάποιων αντικειμένων, εκείνων που τους «δίνονται», ή τουλάχιστον γίνονται διαθέσιμα σε αυτά, μέσα στο «τι» που υπάρχει γύρω τους. Δεν εννοεί ότι η «ετεροκανονικότητα» είναι ένα τέτοιο «προσιτό αντικείμενο», αλλά ότι η ετεροκανονικότητα είναι ένας προσανατολισμός που καθιστά ορισμένα πράγματα προσιτά. Με τον όρο αντικείμενα, αναφέρεται όχι μόνο στα φυσικά αντικείμενα, αλλά και στους τρόπους, τις ικανότητες, τις φιλοδοξίες, τις τεχνικές και τις συνήθειες που γίνονται

προσιτές για ένα άτομο. Στο προαναφερθέν απόσπασμα ένα φυσικό αντικείμενο, το συγκεκριμένο χαρτί, αναπαριστά τη διαδικασία εμφυλοποίησης ενός υποκειμένου καθώς υπογραμμίζει τι του είναι προσιτό, τι είναι διαθέσιμο για να αντιληφθεί το φύλο του και να κάνει «πράγματα» με αυτό. Ενώ δεν αποτυπώνονται αποκλειστικά ετεροκανονικές νόρμες στο χαρτί αυτό, είναι εμφανές -κατά τη γνώμη μου- ότι χαράσσονται συγκεκριμένες γραμμές και κατευθύνσεις της σεξουαλικότητας και της επιθυμίας, αποκλίνουσες από την ευθυγραμμισμένη και ευθυγραμμιστική ετεροκανονικότητα, αλλά συγκλίνουσες με μια δυτική προσέγγιση των ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτοτήτων.

Η Butler (2009/2005), αντλώντας από τη σκέψη του Φουκώ για την αλήθεια ως πάντα ήδη διασυνδεδεμένη με την εξουσία, υποστηρίζει ότι αυτό που διακρίνει τις εμπειρίες δεν είναι η αλήθεια τους, αφού δεν υπάρχει αληθινή ομιλούσα φωνή ή αδιαμεσολάβητος απολογισμός, αλλά η εξουσία που παρεμβαίνει και τις καθιστά περισσότερο ή λιγότερο ορατές και κατανοητές. Κατά συνέπεια, «το να λογοδοτήσουμε για τον εαυτό μας» εξαρτάται πάντα από ορισμένες κοινωνικές νόρμες (Butler, 2009/2005). Για να μπορέσει κάποιος/α να καταστήσει τον εαυτό του αναγνωρίσιμο ως υποκείμενο, πρέπει να καταστήσει τον εαυτό του υποκείμενο σε νόρμες, κατηγορίες, προσδοκίες και την αλήθεια.

Εδώ, αντλώ και από τον τρόπο που προσεγγίζει η Navaro-Yashin (2009, 2007) τα αντικείμενα και ιδιαίτερα τα επίσημα κρατικά έγγραφα, ως μη ουδέτερα, πολιτικά αντικείμενα που μεταδίδουν ποικίλα συναισθήματα σχεσιακά. Υποστηρίζει ότι οι κρατικές δομές γίνονται εμφανείς στα άτομα που κατοικούν εντός των κρατών αυτών με τη μορφή υλικότητων. Τα έγγραφα είναι ένα από τα πιο «απτά» φαινόμενα που προκαλούν επιδράσεις, αντιδράσεις και συν-αισθήματα σχετιζόμενα με το κράτος. Χρησιμοποιεί σκόπιμα τη λέξη «απτό», για να τονίσει τόσο «αυτό [που] μπορεί να φανεί καθαρά ότι υπάρχει» όσο και «αυτό [που] μπορείτε να αγγίξετε και να αισθανθείτε» (Navaro-Yashin, 2007, σ. 94). Το συγκεκριμένο χαρτί που λειτούργησε ως πυξίδα για την σεξουαλική ταυτότητα και ταυτότητα φύλου της Daria βρίσκεται μέσα στον χοντρό μαύρο φάκελό της. Ενώ είναι ένα κομμάτι χαρτί γεννά συναισθήματα, της φαίνεται ενδιαφέρον και την ενθουσιάζει πάντα μέσα σε μία σχέση, στη συγκεκριμένη αλληλεπίδραση με την κοινωνική λειτουργό.

Το εν λόγω χαρτί βρίσκεται ανάμεσα σε άλλα έγγραφα που κατασκευάζουν και ταυτοποιούν την Daria ως τρανς οροθετική προσφύγισσα αφρικανικής καταγωγής, διαμένουσα προσωρινά σε ξενώνα ΜΚΟ, ούσα εγγεγραμμένη σε αρκετές άλλες οργανώσεις και συμμετέχουσα σε συνέντευξη για ερευνητικούς σκοπούς. Το συγκεκριμένο αντικείμενο (το μαύρο ντοσιέ) κάνει

τη Daria χαρούμενη και κάπως περήφανη. Είναι ένα φορητό χαρτοφυλάκιο που νομιμοποιεί την ύπαρξή της στην Ελλάδα, μια νομιμοποιητική συσκευή. Αναρωτιέμαι κατά πόσο το έντυπο συγκατάθεσης για τη συνέντευξη, που καταχωρήθηκε εκεί μέσα και ενσωματώθηκε σε αυτή τη νομιμοποιητική συσκευή, επιτελεί έναν ακόμη νομιμοποιητικό ρόλο καθιστώντας την ίδια ορατή και γνήσια τρανς προσφύγισσα στον ελλαδικό χώρο μέσα από τις ενέργειες μια ντόπιας ερευνήτριας.

Η συγκεκριμένη ανάλυση μου φέρνει στο νου τα λόγια της Mίνα, σχετικά με τη σχέση της με τις δημόσιες υπηρεσίες και τις γραφειοκρατικές διαδικασίες. Λέει σε κάποιο σημείο της κουβέντας μας:

Πάντα έχω την αίσθηση ότι δεν έχω ασφάλεια, αυτό. Δεν ανήκω, δεν χωράω πουθενά αυτό. Αυτό μεγάλωσε πιο πολύ σε εμένα, που δεν ήθελα να ανήκω πια και προσπαθούσα να αποφύγω οτιδήποτε είχε να κάνει με τα γραφειοκρατικά και τέτοια, και τα χαρτιά και τέτοια, προσπαθούσα όσο γίνεται να μην έχω τέτοια να ασχοληθώ. Όσο μπορείς να βρίσκεις τρόπους να ξεφεύγεις, να μην μπορείς να μπλεχτείς στον κόσμο. Για χρόνια μπορείς να πούμε να μην έκανα δήλωση, μπορεί να μην εμφανιζόμουν πουθενά. Όλα αυτά τα παράτησα, είχα μια στάση τα παρατάω. Με αγχώνανε, με τρομάζανε. Ναι. Το να μπω σε τέτοιες υπηρεσίες ήταν πολύ...σε κάποιες φάσεις. Ακόμα έχω τα θέματα με τα χαρτιά. Ακόμα το έχω αυτό νομίζω... (...) Τώρα που έχω ακόμα κάποια μπερδέματα κα πρέπει να τα ξεμπερδέψω...ακόμα με πιάνει αυτό. Ας πούμε μου γράψανε ένα πρόστιμο πρόσφατα ή κάτι που είναι λάθος δικό τους. Δεν πήγα για να το δω ακόμα. Δεν ξέρω πως θα γίνει. Γιατί πρέπει να πάω...να δω ως τι θα πάω και με ποιον θα πάω... και όλα αυτά με πιάνανε πάλι. (ζητάω να μου εξηγήσει λίγο περισσότερο το "ως τί θα πάω") Και τα δυο, αλλά πιο πολύ το gender identity, αλλά και τα δύο. Νομίζω πια με το αν δεν είμαι Ελληνίδα όχι τόσο...αλλά και τα δυο, μαζί πάνε, εννοείται πάνε μαζί.

Συγκεκριμένα χαρτιά όπως είναι η φορολογική δήλωση ή το πρόστιμο γεννούν στη Mίνα άγχος και φόβο. Υπονοούν ένα ανήκειν, μια σχέση με το ελληνικό έθνος κράτος και τους θεσμούς του, η οποία ενώ προτείνεται ως ασφαλής, δεν βιώνεται ως τέτοια (βλ. τρανσφοβικές και ρατσιστικές συμπεριφορές που ανέφερε η Mίνα νωρίτερα). Αν τα έγγραφα φαίνονται πιο άκακα από κάποιους θεσμούς, όπως π.χ. η αστυνομία, θα έλεγα ότι εξετάζοντας τις επιδράσεις που έχουν και τα συν-αισθήματα που δημιουργούν σε όσους αλληλεπιδρούν με αυτά, ιδίως από περιθωριακές υποκειμενικές θέσεις όπως αυτή της τρανς προσφύγισσας, δεν είναι διόλου άκακα. Η σχέση που διαμορφώνουν οι άνθρωποι με τα αντικείμενα πρέπει να μελετηθεί με βάση την ιστορική συγκυρία και την πολιτική ιδιαιτερότητα. Αν τα άτομα και τα αντικείμενα δένονται με έναν ορισμένο τρόπο, αυτό δεν συμβαίνει επειδή πάντα, ήδη ή ούτως ή άλλως θα το δένονταν με τον συγκεκριμένο τρόπο. Αντίθετα, οι «συναρμολογήσεις» υποκειμένων και αντικειμένων πρέπει να διαβαστούν ως συγκεκριμένες στην πολιτική και την ιστορία τους (Navaro-Yashin, 2009, σ. 9).

Εδώ θεωρώ σημαντικό να αναφέρω ένα στιγμιότυπο από τη συνέντευξή μας με την Mίνα, ως αποκαλυπτικό για τις άρρητες σχέσεις εξουσίας που αναπαράχθηκαν και καθρεφτίστηκαν στη μεταξύ μας αλληλεπίδραση και τη συναισθηματική ατμόσφαιρα που αυτές γέννησαν. Η συνέντευξη ξεκίνησε με τη συνηθισμένη εισαγωγική ερώτηση και συνεχίστηκε ακολουθώντας τη ροή του λόγου και των συνειρμών της συνομιλήτριάς μου. Υπήρχαν αρκετές διακοπές της συνέντευξης και παύσεις μέσα στην αφήγηση. Ενόσω η Mίνα αφηγούνταν τις δυσκολίες και τις προκλήσεις που αντιμετώπισε στην Ελλάδα εγώ άρχισα να αντιλαμβάνομαι ότι ο ρυθμός ομιλίας της γινόταν πιο αργός, η φωνή της πιο σιγανή σε κάποιες στιγμές, η άρθρωσή της άλλαζε και ότι με κοίταζε ολοένα και λιγότερο. Αισθάνθηκα σταδιακά μια αλλαγή στη συναισθηματική ατμόσφαιρα: ένιωσα ένα βάρος, σαν μια πίεση στο κεφάλι μου, είχα την αίσθηση ότι το δωμάτιο σκοτεινίαζε και μίκραινε καθώς και ότι «έχανα» τη συνομιλήτριά μου. Είχα μια έντονη ανάγκη να κινηθώ, να κινηθούμε και οι δυο. Κάποια στιγμή λέει να σταματήσουμε για λίγο και σχεδόν ταυτόχρονα λέω κι εγώ να σταματήσουμε τη συνέντευξη και υπενθυμίζω ότι μπορεί να μην επεκταθεί σε θέματα που δεν θέλει. «Είμαι πιο βαριά, το λέω και έχω γίνει σαν το φυτό. Πάω σε άλλο... έχω πάει αλλού. Σαν να σβήνω...» λέει η Mίνα. Σηκωνόμαστε, βγαίνουμε στο μπαλκόνι και στεκόμαστε αρχικά σιωπηλές. «Το συν-αίσθημα που δεν μπορεί να κατονομαστεί, που δεν σημασιοδοτείται και που δεν μπορεί να συμπεριληφθεί σε μια ήδη υπάρχουσα γλώσσα, αφυπνίζει τη φαντασία απέναντι στο μη λεκτικοποιημένο, στο αδιόρατο και το ανεπαίσθητο» (Αβραμοπούλου, 2018, σ. 20).

Την σιωπή σπάει πρώτη η Mίνα και αρχίζουμε και οι δυο να αναρωτιόμαστε τί συνέβη με αρκετή απορία και αγωνία. Κάποια στιγμή μου λέει «Κατάλαβα τι έγινε. Ήταν συλλογική αυτή η ενέργεια. Αυτή η ενέργεια, αυτό το συναίσθημα δεν είναι δικό μου, δεν είναι δικές μας, είναι από το σύστημα. Από τους θεσμούς. Το σύστημα σε θέλει έτσι. Είναι ενέργεια αρσενική». Στην συνομιλία μου με τη Mίνα βιώθηκαν σωματικά ποικίλα συν-αισθήματα που (ανα)παράχθηκαν μέσα στο πλαίσιο και τη θεματολογία της συνέντευξης και τις θεσιακότητες των δύο υποκειμένων που συνομιλούσαμε. Αυτή η σωματική, συν-αισθηματική παραγωγή κατά το πρώτο μέρος της συνομιλίας μας είναι ενδεικτική της ατμόσφαιρας που έχουν να διαχειριστούν οι τρανς προσφύγισσες στην καθημερινή τους ζωή στην Ελλάδα. Μιας ατμόσφαιρας η οποία αναδεικνύει την παρούσα απουσία της ιστορικότητας (Ahmed, 2018/2004).

Σύμφωνα με τις Butler, Gambetti & Sabsay (2016) όταν η ευαλωτότητα προβάλλεται σε ένα άλλο υποκείμενο, φαίνεται σαν το πρώτο υποκείμενο να έχει απαλλαγεί πλήρως από την ευαλωτότητα, έχοντας την αποβάλει εξωτερικά στο άλλο. Εντούτοις, ένα διαφορετικό είδος

αποκήρυξης λαμβάνει χώρα, όταν η ευαλωτότητα κατέχεται ως αποκλειστικό κατηγορημα ενός υποκειμένου και η τρωτότητα αποδίδεται σε ένα άλλο. Έτσι οι «άλλοι» μπορεί να εκτίθενται στην ευαλωτότητα ως ένα τρόπο ενίσχυσης της εξουσίας, αλλά η ευαλωτότητα μπορεί επίσης να διεκδικηθεί από εκείνους που επιδιώκουν να εκλογικεύσουν την υποταγή των μειονοτήτων. Στο προαναφερόμενο παράθεμα υπήρξε η στιγμή όπου η ασυμμετρία μεταξύ συνεντευκτριας και συνεντευξιαζόμενης, ντόπιας και προσφύγισσας, στις ετεροκανονικής και τρανς γυναίκας υπενθυμίστηκε και πιθανά διαταράχθηκε από τα μοιρασμένα συν-αισθήματα αμηχανίας, απορίας, βάρους και απίστευτης κούρασης/ θολώματος. Αυτή η συν-αισθηματική ατμόσφαιρα προκάλεσε μια ρωγμή στην ως τώρα αλληλεπίδρασή μας. Η συναισθηματική εμπειρία της συνάντησης κατέστησε εμένα με έναν άλλον τρόπο παρούσα και έβαλε έντονα το ερώτημα του πόσο ανοιχτή είμαι στη συνάντησή μου με τη Μίνα, πώς και πόσο μπορώ να ακούσω για την ευαλωτότητα της. Πώς να «είμαι ανοιχτή σε αυτό που δεν μπορώ να γνωρίζω ή να νιώσω;» αναρωτιέμαι και εγώ ακολουθώντας τον αναστοχασμό της Μάνεση (2021). Όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει στο άρθρο της, όπου αναρωτιέται πώς γράφει κανείς/καμιά για την ευαλωτότητα ή πώς γράφει κανείς/καμιά ευάλωτα, «είναι εκεί, στο ανοιγοκλείσιμο προς αυτό που δεν μπορούμε να νιώσουμε ή να καταλάβουμε, που μία ευάλωτη σύνδεση μπορεί να συμβεί» (Μάνεση, 2021).

Η Μίνα συνεχίζει με άλλο συναίσθημα, πιο θυμωμένη και πιο ζωντανή. Η φωνή της είναι και πάλι δυνατή, το σώμα της ενεργό και με κοιτάζει.

Κι εγώ αυτή τη στιγμή πείστηκα γιατί πήγα να κάνω σαπορτ την ιδέα ότι είμαι σε μια θέση πιο μειωμένη, επιβαρυνμένη, πιο δύσκολη για να τους δώσω αυτό που θέλουν να ακούσουν. Κι εμένα αυτό με ενόχλησε και τώρα βρήκα τι με χάλασε. Η θυματοποίηση. Κι εγώ αν έχω να πω από πολλά πράγματα είναι αυτό “όχι δεν είναι όλες έτσι. Έχει να κάνει με τον άνθρωπο. Πως να ξεπερνάει τις δυσκολίες”. Και θέλουνε αυτό να ακούσουν ο κόσμος, μη βρίσω τώρα. Γιατί είναι οι περισσότεροι μαλάκες και νιώθουν related με αυτό και να θέλουν να βοηθήσουν. Αυτοί που και καλά είναι καλοί και βοηθάνε. Θέλουν να νιώσουν ότι είσαι το θύμα και είσαι από κάτω. Αν νιώσουν ότι είσαι πιο δυνατή δεν τους αρέσει αυτό. Ακόμα έχεις δικαιώματα και ανάγκες αλλά δεν πρέπει να είσαι πάντα “πλιζ βοηθήστε με” και να είσαι από κάτω. Αυτό είναι που με έριξε. Να το βρήκα! Ναι, και δεν θέλω να πω αυτή την ιστορία που θέλετε να ακούσετε πάντα και αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό κομμάτι να το αναφέρουμε. Δεν θέλω να πω αυτό που θέλετε να ακούσετε γιατί με βαραίνει εμένα και με χαλάει και σαν να εκμεταλλεύεται τα συναισθήματα μου. Δεν είναι πάντα απαραίτητο αυτό, προτιμώ να πω αυτά που έχω καταφέρει, αυτά που έμαθα και με δυνάμωσαν πάρα τις δυσκολίες. Για μένα το καινούριο είναι τι μπορούμε να κάνουμε για αυτό, αυτό με εκφράζει σαν άτομο. *(αυτή την ιστορία θα πούμε)* και αυτό λέμε τώρα, ήδη. Θα το αναφέρω να ακουστούν 2-3 πράγματα γιατί είναι πολύ σημαντικά. Αν πάω με αυτό το μουντ, είναι σκέψη, συναίσθημα, ενέργεια, αδειάζω μετά. Δεν υπάρχει. που έτσι θέλει το σύστημα να είμαστε. Δεν μπορώ, κοιτά πως άλλαξα!!

Η Μίνα σχολιάζει εύστοχα την μονοσήμαντη αναπαράσταση των προσφύγων ως θυμάτων και απορρίπτει την υποκειμενική θέση στην οποία αναγνωρίζεται ή/ και εγκαλείται η τρανς προσφύγισσα από το κυρίαρχο πολιτικό και (συχνά) ανθρωπιστικό αφήγημα ή το αφήγημα των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Το αναπαραστατικό ρεπερτόριο της «προσφυγικότητας» κατασκευάζεται από εμφυλοποιημένες και φυλετικοποιημένες εικόνες του «άλλου». Αυτές συμπεριλαμβάνουν, για παράδειγμα, την εικόνα της εξωτικής έγχρωμης γυναίκας που εγκαλεί την «κοινή ανθρωπιά» των Ευρωπαίων πολιτών, ενώ ταυτόχρονα τους «διεγείρει» με την ετερότητά της. Το προσφυγικό υποκείμενο αντιπροσωπεύει το ηθικά νομιμοποιημένο υποκείμενο της ευαλωτότητας. Είναι αυτός/ή που βρίσκεται στην ανάγκη μας, ο/η μη Δυτικός «Άλλος/η» που προσδοκά (και αγκιστρώνεται πάνω) στη μεγαλόθυμη βοήθειά μας -ο/η «ωφελούμενος/η» των Δυτικών παροχών για να δανειστώ την ορολογία που χρησιμοποιείται από την πλειοψηφία των μη κυβερνητικών οργανώσεων που διαχειρίζονται τον πληθυσμό αυτόν- ο/η υπεξούσιος του/της οποίου/ας η φωνή και εμπειρία αποσιωπούνται (Μάνεση, 2021). Η ακούσια υιοθέτηση αυτής της θυματοποιημένης και θυματοποιητικής αναπαράστασης από τη Μίνα (και ίσως και από εμένα;) την πιέζει, τη χαλάει, τη ρίχνει, την βαραίνει, την αδειάζει. Τα ρήματα που επιλέγει για να περιγράψει τη συναισθηματική της αντίδραση στην επιβολή αυτού του αφηγήματος, έχουν μια σωματικότητα, φέρνουν στην επιφάνεια του λόγου το αποκείμενο σώμα της τρανς προσφύγισσας ως πιεσμένο, άδειο, βαρύ και χαλασμένο. Ως ευάλωτο ή και ανύπαρκτο, που έτσι θέλει το σύστημα να είναι. Η προβολή των προσφύγων/ισσών μέσα από συμβολισμούς ετερότητας, αντικειμενοποίησης και θυματοποίησης «ενισχύει την εικόνα της Δύσης-καταφύγιο ως χώρο πολιτισμικής ανωτερότητας και πολιτικής υπεροχής» (Ζαββού, 2018, σ. 74).

Μια στροφή στην αφήγηση, κάτι από την αλήθεια του υποκειμένου, αποκαθίσταται όταν η Μίνα δηλώνει ότι «δεν θέλει να πει την ιστορία που θέλουμε να ακούσουμε» και ότι «αυτό είναι πολύ σημαντικό να το αναφέρουμε», «αυτό πρέπει να ακουστεί» ότι υπάρχουν και ιστορίες σχετικά με «αυτά που έμαθα, που με δυνάμωσαν παρά τις δυσκολίες». Ορίζει με πολύ σαφή τρόπο μια άλλη πολύπλευρη, τόσο ευάλωτη όσο και ταυτόχρονα μαχόμενη, εικόνα της ίδιας ως τρανς προσφύγισσας. Έτσι διεκδικεί την ορατότητά της και την πολιτική υποκειμενικότητά της τόσο στο πεδίο της συνέντευξης αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πεδίο.

5. Ρωγμές που επιτρέπουν την ύπαρξη: «Ό,τι και να κάνετε εσείς εγώ είμαι αυτή και θα ζήσω έτσι! Αυτή είμαι εγώ!»

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο περιγράφει τους σύνθετους τρόπους με τους οποίους οι τρανς προσφύγισσες κατανοούν, νοηματοδοτούν και εμπλέκονται στις κυρίαρχες πρακτικές «ύπαρξης» της νέας χώρας. Υποστηρίζω ότι οι συνομιλήτριές μου εμπλέκονται σε διαφορετικές μορφές αντίστασης, κάνοντας τις κουήρ μεταναστευτικές ζωές τους βιώσιμες κάτω από συνθήκες βίας (Munoz, 2009, Chavez 2013). Η αντίστασή τους είναι ιδιαίτερα επείγουσα δεδομένης της συνεχιζόμενης αστυνόμευσης των σωμάτων τους, που κυριολεκτικά καθιστά την επιβίωσή τους έναν διαρκή αγώνα. Νέες μορφές σχεσιακότητας και υποκειμενικές επιτελέσεις ταυτότητας/ αποταυτίσεις έρχονται να δημιουργήσουν χώρο εκεί που το υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο είναι ασφυκτικό για κάποιες εμπειρίες ζωής και να εμπεριέξουν τη συστημική βιαιότητα των κρατικών πρακτικών.

Κάποια σώματα βιώνουν συχνότερα από κάποια άλλα κρίση στη σχέση/ανάμειξη τους με τον κόσμο και το αντίστροφο, ο κόσμος είναι πιο αναμειγμένος με ορισμένα σώματα παρά με κάποια άλλα καθώς τα παίρνει ως περίγραμμα για να μορφοποιήσει τη συνηθισμένη εμπειρία (λευκός ετεροκανονικός κόσμος) (Ahmed, 2006). Το ερώτημα της Ahmed (1999) είναι καίριο: *Πώς τα σώματα επανακατοικούν τον (νέο) τόπο;* Για εκείνη οι νέες κοινότητες που σχηματίζονται και το πώς αυτές σχηματίζονται είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την κοινή βιωμένη εμπειρία του ότι δεν είμαι απόλυτα σπίτι, της έλλειψης δηλαδή ενός μοιρασμένου τόπου. (Ahmed, 1999, σ. 345). «Η δυστυχία του αποκλίνοντος σώματος επιτελεί την δική του αξίωση για δικαιοσύνη», λέει η Ahmed (2006, σ. 84), χωρίς να ρομαντικοποιεί μια τέτοια δυστυχία αλλά τονίζοντας ότι αυτή μπορεί να εκθέσει την αδικία, να επιτρέψει σε άτομα αποκλίνοντα να έρθουν σε επαφή ως σώματα που δεν μπορούν η δεν θέλουν να ακολουθήσουν τις ευθείες γραμμές.

Η Marta αναφέρεται με πολύ ζεστασιά και ένα μεγάλο χαμόγελο σε μια «ομάδα ανθρώπων» στην αυτοοργανωμένη ομάδα αλληλεγγύης σε ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες στη Λέσβο (Lesvos Solidarity Group for LGBTQI+ Refugees). Με αυτούς συνδέθηκε τυχαία καθώς μια μέρα που περπατούσε γνώρισε ένα από τα μέλη της ομάδας και άρχισαν να κουβεντιάζουν. Εκείνος της εξήγησε ότι ασχολούνται με ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες και αν η ίδια «ήθελε να μιλήσει ή χρειαζόταν κάποια στήριξη θα μπορούσε να πάει σε μία από τις συναντήσεις τους». Υπήρξε ένα από τα πρώτα μέλη της ομάδας αυτής. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφει την εμπειρία της λέγοντας:

Ήταν η πρώτη φορά που ανοίχτηκα μπροστά σε άλλους ανθρώπους. Κλαίγαμε όλοι μας...ήταν πολύ φρέσκα όλα...όλα αυτά που σου έλεγα στην αρχή για την Τουρκία, για το Μπαγκλαντές ήταν πολύ φρέσκα. Και όταν αισθάνθηκα τη ζεστασιά και την αγάπη από τα άλλα άτομα...ε... συγκινήθηκα πολύ. Όλοι συγκινήθηκαν πολύ. Αρχισα να βγαίνω μαζί τους και με βοήθησαν πολύ. Με βοήθησαν να βρω γιατρό στην Αθήνα, να βρω νοσοκομείο. Με βοήθησαν με τη φαρμακευτική αγωγή γιατί δεν είχα ιατρική ασφάλεια στην αρχή. Με βοήθησαν να βρω κάποια ρούχα, μακιγιάζ. Μετά ξεκίνησα να έχω μια ζωή ως γυναίκα, πριν καν ξεκινήσω την φαρμακοθεραπεία. Αυτή ήταν η πρώτη ευκαιρία για εμένα, να έχω τέτοιους ανθρώπους. Με υποστήριζαν σε κάθε βήμα. Είχα τη δύναμη, ήξερα ποια είμαι αλλά δεν είχα το κουράγιο, τη δύναμη. Επομένως εκείνοι με βοήθησαν να βρω τη δύναμή μου.

Εδώ βλέπουμε τη Marta να περιγράφει τη συν-αισθηματική ατμόσφαιρα στη συγκεκριμένη ομάδα ως ζεστή, συγκινητική και σφύζουσα από αποδοχή. Η ομάδα προσφέρει συναισθηματική και υλική/οικονομική υποστήριξη καθώς και διασύνδεση με ιατρικές υπηρεσίες. Σε αντίθεση με τις αφηγήσεις της για το camp, όπου έπρεπε να κρύβει την σεξουαλικότητα και την ταυτότητα φύλου της προκειμένου να επιβιώσει, μέσα σε αυτή την ομάδα αρχίζει να μιλάει για ζωή. Ανοίγεται, μοιράζεται δύσκολες εμπειρίες της και αρχίζει τη διαδικασία γνωριμίας με τα μέλη, γνωριμίας με μία άλλη συν-αισθηματική ατμόσφαιρα μέσα από την οποία εξερευνά την εαυτή της. Η συγκεκριμένη ομάδα φαίνεται να αποτελεί για την Marta έναν υλικό και συν-αισθηματικό χώρο όπου βιώνονται κομμάτια της ζωής και αναπτύσσεται η κοινωνικότητά της. Περιγράφεται ως ένας τόπος ελευθερίας πειραματισμού και ελευθερίας έκφρασης, ως ένα περιβάλλον εμπειρέξης και εκτίμησης των χαρακτηριστικών που κοινωνικά υφίστανται αποκλεισμό και υποτίμηση.

Στη συνέχεια, αναφερόμενη στη ζωή της στη Θεσσαλονίκη λέει ότι έχει πολλούς φίλους και συνεχίζει με ενθουσιασμό:

Έχω μια οικογένεια. Μια drag οικογένεια. Την λένε Karma, House of Karma. Είμαι μέρος αυτού του σπιτιού τώρα και είναι πολύ όμορφα. Αυτοπροσδιοριζόμαστε ως drag house. Επομένως έχω μια οικογένεια εδώ. Η πλειοψηφία των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων δεν μπορούμε να μείνουμε με την οικογένειά μας γιατί η οικογένειά μας μας πέταξε έξω τις περισσότερες φορές. Αρνήθηκαν να μείνουν μαζί μας. Επομένως οι περισσότεροι άνθρωποι έχουμε την οικογένεια που επιλέγουμε. Είτε τους καλύτερους φίλους μας ή τους φίλους ή την κοινότητα, αυτούς θεωρούμε οικογένεια τις περισσότερες φορές. Επιλέγουμε οικογένεια. Από αυτούς λαμβάνω αγάπη, σεβασμό, νοιάξιμο/ φροντίδα, όλα όσα σου αξίζει να λάβεις από την οικογένειά σου.

Η Marta εξηγεί νωρίτερα στην συζήτησή μας ότι δεν έχει επαφές με την οικογένεια καταγωγής της, ωστόσο στη Θεσσαλονίκη έχει συνδεθεί και επιλέξει μία νέα οικογένεια, το House of Karma, η οποία επιτελεί για εκείνη τις λειτουργίες μιας οικογένειας. Πρόκειται για μια οικογένεια η οποία έρχεται ως εναλλακτική στην ετεροκανονική βιολογική οικογένεια, ιδίως

αναφορικά με τους δεσμούς αίματος. Η Butler (2002) υποστηρίζει ότι μπορούμε να διευρύνουμε την έννοια της συγγένειας αν την προσεγγίσουμε ως μία δέσμη πρακτικών που διευθετεί και φροντίζει τις ανάγκες της ζωής και τις απαιτήσεις του θανάτου, μέσα σε έναν νέο ορισμό που να χωρά όλες τις βασικές μορφές της ανθρώπινης εξάρτησης.

Η Butler (1993/ 2008) σχολιάζοντας το ντοκιμαντέρ “Paris is burning” μιλά για τους «Οίκους²⁰» (Houses) μια μορφή κουήρ συγγένειας των έγχρωμων (κυρίως) ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων στα αστικά κέντρα της Αμερικής, οι οποίοι επαναδιαπραγματεύονταν τη δομή της ετεροκανονικής οικογένειας. Εκεί, υπήρχαν άτομα που επιτελούσαν τον πατρικό ή το μητρικό ρόλο και πρόσφεραν στα «παιδιά» κοινωνικό πλαίσιο που επέτρεπε ελεύθερα την έκφραση φύλου και σεξουαλικότητας καθώς και την αντιμετώπιση της φτώχειας και της αστεγίας. Η ανασηματοδότηση της οικογένειας υπό τέτοιους όρους δεν αποτελεί απομίμηση ή στεγνή επανάληψη της ετεροκανονικής οικογένειας, αλλά την «κοινωνική και λογοθετική οικοδόμηση μιας κοινότητας, μιας κοινότητας που ενώνει, φροντίζει και διδάσκει, που δίνει καταφύγιο και δυνατότητες στα μέλη της» (Butler, 1993/ 2008, σ. 269-270).

Αυτό που αναδύεται ως σημαντικό είναι ότι ακριβώς μέσα από την επανεπεξεργασία της έννοιας της συγγένειας, νοηματοδοτούνται εκ νέου οι όροι εκείνοι που επιτελούν την αποκλειστικότητα των ατόμων και τον αποκλεισμό τους. Έτσι δημιουργείται ο χώρος, τόσο κοινωνικά όσο και λογοθετικά, για ένα είδος κοινότητας. Η Marta δεν εμβαθύνει περισσότερο στο πώς ακριβώς δομούνται οι σχεσιακότητες στον συγκεκριμένο οίκο της Θεσσαλονίκης, αλλά αναφέρει ότι «λαμβάνω αγάπη, σεβασμό, νοιάξιμο/ φροντίδα, όλα όσα σου αξίζει να λάβεις από την οικογένειά σου». Στη συνέχεια, η Marta αναφέρεται σε ακόμα μία ιδιαίτερη μορφή συγγένειας, μια οικογένεια της οποίας είναι μέρος:

A! Με υιοθέτησε μια οικογένεια! Δεν στο είπα! Τον γνώρισα στη Μυτιλήνη. Το όνομά του είναι L.A. Τον γνώρισα όσο δούλευα στο Nav, ήταν εθελοντής, είναι 79 ετών. Κάπως γνωριστήκαμε. Ήξερε για μένα και μια μέρα που μιλούσαμε και του έλεγα για τη ζωή μου. Εκείνος άκουγε πολύ προσεκτικά και όταν τελειώσαμε είχε συγκινηθεί. Μου είπε “θες να σε υιοθετήσω;” Επειδή ήξερε ότι ποτέ δεν είχα την υποστήριξη από την οικογένειά μου και τη σχέση πατέρα-κόρης...πάνε 4 χρόνια. Είπα φυσικά ναι και από τότε έχω μια οικογένεια στην Ελβετία. Τους επισκέφτηκα κιόλας, έχουμε μια πολύ στενή σχέση. Επειδή είμαι ενήλικη δεν μπορεί να με υιοθετήσει επίσημα αλλά δεν είμαστε κάτι λιγότερο από πατέρα-κόρη. Είναι θα έλεγα σαν ο κηδεμόνας μου, επίσης θα έλεγα ότι είναι και σαν μέντοράς μου. Το πώς εννοώ το μέντοράς μου... ξέρεις το άτομο που είμαι, η Marta, δεν ήμουν πάντα έτσι. (...) Είμαι πολύ κοντά του, είναι ο μπαμπάς μου αλλά και ένας πολύ καλός μου φίλος. Μου έμαθε τί είναι η ζωή. Μου έμαθε πως να αντιμετωπίζω ξαφνικές καταστάσεις, πώς να συμπεριφερόμαι, πώς να ενταχθώ στην

²⁰ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *Paris is burning*, της Jennie Livingston, ντοκιμαντέρ του 1990.

κοινωνία, πώς να establish myself (...) Ξέρεις όλα αυτά που σου μαθαίνουν οι γονείς. Πάντα μου λέει “έχω τη ζωή μου. δεν μπορώ να φανταστώ τη ζωή που είχες. όμως τώρα που είσαι η κόρη μου μπορώ να σου δώσω τη ζωή που είχα. Τη ζωή που δεν είχες”. Οι άνθρωποι στην αρχή το έβλεπαν διαφορετικά. Επειδή είναι μεγάλος σε ηλικία, εγώ προσφύγισσα και είναι ένας λευκός άντρας και εγώ μαύρη γυναίκα και έλεγαν ότι είναι ο sugar daddy μου. Άσε μας που είναι ο sugar daddy μου, είναι ο μπαμπάς μου. Αυτό έχει να κάνει με το πώς αντιμετωπίζουν τα τρανς άτομα, σαν σεξεργατριες. Αλλά δεν με νοιάζει. Με βοήθησε να κάνω αγγλικά, με υποστήριξε να πάω σε μια ιδιωτική εκπαίδευση για να γίνω σεφ.

Στο παρόν απόσπασμα η Marta μιλά για τη δημιουργία μιας νέας μορφής συγγένειας, με τη μορφή μιας συμφωνημένης -και όχι διαμεσολαβημένης από επίσημα έγγραφα- υιοθεσίας. Σχετίζεται με έναν άνθρωπο τον οποίο αποκαλεί πατέρα, μέντορα, κηδεμόνα και φίλο ο οποίος τη βοήθησε οικονομικά και συναισθηματικά σε ποικίλους τομείς της ζωής της. Η έμφυλη, φυλετική και η ταξική ανισότητα διαφαίνεται στη συγκεκριμένη σχέση: μαύρη γυναίκα-λευκός άντρας, προσφύγισσα – Ευρωπαίος (εθελοντής), απηχώντας αποικιοκρατικές δυναμικές. Διαφαίνεται και στα δικά του λόγια, όπως μεταφέρονται από την Marta, «να σου δώσω τη ζωή που είχα. Τη ζωή που δεν είχες». Οι άλλοι άνθρωποι σχολιάζουν την συγκεκριμένη σχέση προβάλλοντάς της σεξουαλικές, ερωτικές ποιότητες οι οποίες κατά τη συνομιλήτριά μου οφείλονται στη στερεοτυπική σύνδεση των τρανς ατόμων με τη σεξεργασία και καθρεφτίζουν τη σεξουαλικοποίηση των μαύρων σωμάτων.

Για τη Leyla μια ατομική, με σαφείς συλλογικές προεκτάσεις, στρατηγική επιβίωσης και ενδυνάμωσης αποτέλεσε το crowd funding («χρηματοδότηση από το πλήθος» ή διαδικτυακή μικροχρηματοδότηση) που οργάνωσε:

Αυτό ήταν για μένα ένα βήμα για την αλλαγή του σώματός μου. Δεν ήταν μόνο το οικονομικό θέμα, αν και είχα την ανάγκη για χρήματα. Σχεδόν φτάσαμε τον στόχο μας! Για μένα ήταν σημαντικό ότι υπάρχουν άτομα να σε στηρίξουν, παρά την τρανσφοβία, παρά το ότι πολλοί μισούν τα τρανς άτομα. Ενώ μπήκανε διάφορα ποσά, εγώ θυμάμαι κάποιον που έβαλε 2 ευρώ. Με υποστήριξε σε τέτοιο επίπεδο. Ένωσα ότι κάποιος είχε δύο ευρώ, αυτό μπορούσε και ήθελε να τα στείλει.

Επίσης, δηλώνει ότι:

Για εμένα ενδυνάμωση είναι όταν ντύνομαι, φοράω τη φούστα, τα τακούνια μου με τους ψηλούς πόντους, έχω τα μαλλιά μου έτοιμα και βάζω μεικ απ. Αυτό δεν μπορούσα να το κάνω στην Τουρκία. Αλλά εδώ όταν πατάω το πόδι μου στο δρόμο έτσι, αυτό με ενδυναμώνει. Βγαίνω στο δρόμο όπως είμαι εγώ και αυτό με ενδυναμώνει. Όταν έκανα για πρώτη φορά αποτρίχωση, ήταν πολύ σημαντικό, γιατί εγώ ντύνομαι έτσι όταν έχω κάνει αποτρίχωση. Το laser λοιπόν και το κομμωτήριο (...) Όταν είμαι έτσι, νιώθω τον εαυτό μου. Εγώ είμαι αυτή! Παρ όλο το μίσος της κοινωνίας εγώ είμαι εδώ, είμαι αυτή. Ότι και να κάνετε εσείς εγώ είμαι αυτή και θα ζήσω έτσι! Αυτή είμαι εγώ!

Στα παραπάνω αποσπάσματα η Leyla περιγράφει τους πολλαπλούς λόγους για τους οποίους το crowd funding ήταν σημαντικό για εκείνη. Αποτέλεσε ένα βήμα προς την επιθυμητή σωματική αλλαγή, μέσω οικονομικής ενίσχυσης και συναισθηματικής υποστήριξης και αποδοχής. Η ίδια νοηματοδοτεί την υλική υποστήριξη ως μια υποστήριξη της ύπαρξής της, ως μια αντί-τρανσφοβική αντίδραση του κόσμου που αντιστέκεται στη βία και το μίσος για το οποίο μου μιλούσε νωρίτερα. Η Butler (2016) επανεξετάζοντας τις έννοιες της ευαλωτότητας και της αντίστασης, τονίζει ότι η ευαλωτότητα μπορεί να νοηθεί ως ένας από τους όρους της ίδιας της δυνατότητας αντίστασης των υποκειμένων. Φαίνεται ότι χωρίς να είμαστε σε θέση να σκεφτούμε την ευαλωτότητα, δεν μπορούμε να σκεφτούμε την αντίσταση. Και ταυτόχρονα ότι, σκεπτόμενες την αντίσταση, βρισκόμαστε ήδη σε εξέλιξη, διαλύοντας την αντίσταση στην ευαλωτότητα -ως μια πατριαρχική θέση/οπτική- προκειμένου ακριβώς να αντισταθούμε. Για τα τρανς άτομα σε πολλά μέρη του κόσμου, όπως και στην Ελλάδα, που επιδιώκουν να περπατήσουν στο δρόμο με ασφάλεια, η πράξη της ενεργούς εμφάνισης στο δρόμο ενέχει τον συνειδητό κίνδυνο ότι μπορεί να εκτεθούν σε βία. Υπό ορισμένες συνθήκες το να συνεχίζεις να υπάρχουν, να κινείσαι και να αναπνέεις, συνιστούν μορφές αντίστασης όπως μας θυμίζει η Leyla λέγοντας «Παρ όλο το μίσος της κοινωνίας εγώ είμαι εδώ, είμαι αυτή. (...) Αυτή είμαι εγώ!»

Η Daria αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο καταφέρνει να υπάρχει ως τρανς Αφρικανή ανάμεσα στον κόσμο. Ακόμα και η ύπαρξή της είναι σημάδι αντίστασης όπως καταλαβαίνουμε από το εξής περιστατικό που περιγράφει:

Είναι ένας που γνώρισα στην Πλατεία Αμερικής, ένας Κονγκολέζος. Ο οποίος έλεγε “Η Daria είναι δικιά μου, είναι για μένα, δικιά μου...” και η πλατεία Αμερικής γεμάτη άντρες έτσι; Φτάνω κοντά του και του λέω... “τί γίνεται σήμερα; Τί γίνεται; Είσαι λίγο λυπημένος σήμερα;” Και του έκανα έτσι...και έτσι... (μου δείχνει και εννοεί ότι του χάιδευε τα μαλλιά, την πλάτη). Μετά τους χαιρέτησα όλους, ήταν πολλοί άντρες και μετά όλοι φωνάζανε και του έλεγαν “Βγαίνεις με πούστηδες!” ή άλλοι με δυνατή φωνή “Ξέρεις τη Daria;”. Με ξέρουν σχεδόν όλοι. Και εγώ του είπα “αν το ξανακάνεις δεν θα σε αφήσω σε χλωρό κλαρί. Επομένως κοψ’το”. Μια επόμενη μέρα που με είδε με χαιρέτησε πολύ πιο ήσυχα και κάποιος αστειεύτηκε μαζί του. Εγώ τότε είπα “δεν είναι γκόμενός μου, δεν είναι φίλος μου γιατί δεν μου μιλά με σεβασμό”. Είμαι τρανς, δεν κρύβομαι.

Σύμφωνα με τον Muñoz (1999, σ. 179) οι αποταυτίσεις είναι στρατηγικές οι οποίες τίθενται σε εφαρμογή από τα μειονοτικά υποκείμενα στην καθημερινή τους ζωή και αφορούν στην πολιτισμική, υλική και ψυχική επιβίωσή τους. Αυτές οι διαδικασίες αυτοπραγμάτωσης εμφανίζονται ως απαντήσεις σε ιδεολογίες που κάνουν διακρίσεις έναντι και προσπαθούν να καταστρέψουν τα στοιχεία των υποκειμενικότητων που δεν συμμορφώνονται ή δεν ταιριάζουν

στα κανονικοποιημένα αφηγήματα φύλου, φυλής, τάξης (Muñoz, 1999, σ. 161). Στο προαναφερόμενο παράθεμα περιγράφεται ένα στιγμιότυπο από τη ζωή της Daria στην πλατεία Αμερικής. Η Daria αντιδρά στα λόγια ενός Κονγκολέζου άντρα, ενός άλλου μειονοτικού -αλλά ταυτόχρονα προνομιούχου ως στρέιτ άντρα σε σχέση με την ίδια- υποκειμένου, με έναν μη αναμενόμενο από τον ίδιο και ίσως από τους «θεατές- άντρες» τρόπο. Στην απεύθυνσή του προς εκείνη ότι το σώμα της είναι δικό του, όπου καθρεφτίζονται πατριαρχικές ιδιοκτησιακές αντιλήψεις για το σώμα της γυναίκας και της σεξουαλικοποίησης των τρανς γυναικών, η Daria αντιδρά υπερβάλλοντας για, και εντείνοντας την, υποτιθέμενη ερωτική, κοντινή τους σχέση.

Είναι σαν να γίνεται αμέσως μια αλλαγή στη δυναμική του όλου σκηνηκού: η Daria από εκεί που ήταν το έκθετο σώμα γίνεται αυτή που υπερεκθέτει ένα ιδιωτικό στοιχείο του Κονγκολέζου άντρα διατηρώντας έτσι το πλαίσιο της σχέσης που εκείνος επέβαλλε και ταυτόχρονα διαρρηγνύοντάς το. Οι άντρες θεατές, απαραίτητοι θεατές χωρίς τους οποίους ίσως δεν υπήρχε η συγκεκριμένη «παράσταση», εκπλήσσονται και εκφράζονται ομοφοβικά έχοντας στρέψει πλέον την προσοχή τους στον έτερο άντρα της σκηνής. Η Daria ανακαταλαμβάνει προσωρινά τον χώρο της στην πλατεία Αμερικής. Την επόμενη φορά που συναντιούνται η δυναμική φαίνεται διαφορετική. Η ίδια διεκδικεί φανερά το πώς απαιτεί να της φέρονται – με σεβασμό- ώστε να αποκαλεί κάποιον φίλο ή σύντροφό της και διεκδικεί την ορατότητά της.

Στην ψηφιακή εποχή που βιώνουμε, υπάρχει μια αξιοπρόσεκτη μεταστροφή της φροντίδας, όπου μοίρασμα πληροφοριών και συμβουλών, συμπερίληψη και φροντίδα αναπτύσσονται μεταξύ των τρανς ατόμων σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, όπως η πλατφόρμα Tumblr σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Paul Byron (Byron, 2020, στο Chatzidakis et al., 2022). Μέσα από τα λόγια της Daria βλέπουμε νέες ψηφιακές κοινότητες, όπως στην πλατφόρμα TikTok, που είναι δυνατόν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά και ενδυναμωτικά. Λέει χαρακτηριστικά:

Ένα άτομο που γνώρισα στο TikTok και πλέον είμαστε φίλες. Είναι μία τρανς στο Μαρόκο. Είναι φοβερή, ευγενική και της αρέσουν αυτά που κάνω. Ανταλλάξαμε τηλέφωνα χωρίς να την έχω δει από κοντά γιατί μου είπε “θέλω να μιλήσουμε γιατί είσαι δυνατή”. Είναι στο Μαρόκο, μια χώρα μουσουλμανική και θέλει να μιλάει με κάποιον. Εμένα μου αρέσει να βοηθάω. Δεν είναι εύκολο, πρέπει εμείς να δώσουμε το παράδειγμα.

Η Daria μιλά για τη δυνατότητα δημιουργίας άτυπων διεθνικών υποστηρικτικών δικτύων μέσα από το TikTok. Η γνωριμία της με μια άλλη τρανς από το Μαρόκο, χωρίς να έχουν ιδωθεί από κοντά, λειτουργεί υποστηρικτικά (πιθανά) εκατέρωθεν. Η μία έχει ανάγκη να μιλήσει με κάποια που πιθανά θα καταλάβει τις δυσκολίες της, ως τρανς άτομο και μουσουλμάνο και η

ίδια, και της φαίνεται δυνατή. Η Daria δίνει τώρα εκείνη το «παράδειγμα», όπως αποτέλεσαν για την ίδια άλλα άτομα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας στο παρελθόν μέσω του YouTube. Μέσα από την ενεργή εμπλοκή της στην ψηφιακή διασύνδεση και τη δημιουργία συμμαχιών, αναλαμβάνει η ίδια δράση για την ενδυνάμωση και την υποστήριξη του δικαιώματος της/ τους στην ύπαρξη, καταρρίπτοντας σαφώς τις αναπαραστάσεις που παρουσιάζουν τα προσφυγικά υποκείμενα ως παθητικά υποκείμενα. Τα υπερτοπικά ψηφιακά μέσα ενσωματώνουν τους/τις πρόσφυγες/ισσες σε διακρατικά δίκτυα που προσφέρουν διαπροσωπική/συναισθηματική υποστήριξη καθώς και χρήσιμα εργαλεία για ακτιβισμό: βοηθούν τα queer προσφυγικά υποκείμενα να παραμείνουν συνδεδεμένα με άλλους/ες πρόσφυγες/ισσες, με τους/τις φίλους/ες τους στις χώρες καταγωγής τους, και με ακτιβιστές/ριες και πρόσφυγες/ισσες στις χώρες προορισμού τους (Bayramoğlu & Lünenborg, 2018). Αυτές οι μορφές υπερτοπικής διασύνδεσης των ανθρώπων που βρίσκονται σε μετακίνηση αποτελούν τόσο μια προϋπόθεση όσο και μια αποτέλεσμα της διεθνικής μετανάστευσης.

Οι ιστορίες που παρουσιάζονται εδώ δείχνουν καθημερινές πράξεις επιβίωσης και (αλληλο)φροντίδας ως επαναστατικές, όχι επειδή καταρρίπτουν τους θεσμούς καθατούς, αλλά επειδή οι καθημερινές πράξεις απέναντι σε έναν κόσμο που αρνείται την ύπαρξη κάποιων σωμάτων είναι από μόνες τους επαναστατικές. Αν κάτι (ευχόμαστε να) διατρέχει τα προαναφερθέντα συλλογικά μορφώματα, από την οικογένεια μέχρι τις διάφορες κοινότητες, είναι η έννοια της φροντίδας. Στο «Μανιφέστο της φροντίδας» οι Chatzidakis, Hakim, Littler, Rottenberg και Segal (2022, σ. 18) δίνουν έναν ευρύ ορισμό για τη φροντίδα, «ως την ατομική και συλλογική μας ικανότητα να παρέχουμε τις πολιτικές, κοινωνικές, υλικές και συναισθηματικές συνθήκες που επιτρέπουν σε όλες και όλους μας, συμπεριλαμβανομένων και των μη ανθρώπινων ζώων του πλανήτη, να ευδοκιμούν». Η τοποθέτηση της φροντίδας στο προσκήνιο, ως πυρήνας μελλοντικών πολιτικών, σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε και ενστερνιζόμαστε την αλληλεξάρτησή μας. Η παραδοχή και αποδοχή των δυσκολιών της κοινής εξάρτησης, μαζί με τις εμμένουσες διαφορές μας, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα πρόταση προκειμένου να αντιμετωπίσουμε από κοινού τους κοινούς φόβους για την ανθρώπινη αδυναμία και όχι να τους προβάλλουμε σε διάφορους, μη οικείους Άλλους. Η «έκλυτη φροντίδα» (promiscuous care) που προτείνουν οι συγγραφείς είναι εξωστρεφής, ευρεία και συμπεριληπτική (Chatzidakis et al., 2022, σ. 53). Τέτοιες «κοσμοποιητικές πρακτικές», όπως αναφέρει η Αθηνά Αθανασίου (2022, σ. x) στην εισαγωγή της προαναφερθείσας έκδοσης, αναδύθηκαν μέσα από τις αφηγήσεις των ατόμων που έλαβαν μέρος στην έρευνά μου και ξετυλίγονται στο συγκεκριμένο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Επίλογος

Αντλώντας από τις κουήρ μεταναστευτικές σπουδές, την κουήρ θεωρία και με έμφαση τη θεωρία του συναισθήματος, η παρούσα εργασία αποπειράθηκε να εξετάσει το πολυσύνθετο βίωμα των τρανς προσφυγισσών στην ελληνική πραγματικότητα, με έμφαση στις εμπειρίες αποκλεισμού και πρακτικών αντίστασης/ επιβίωσης εντός των πολλαπλών σχέσεων εξουσίας που ανιχνεύονται στο ελληνικό συγκείμενο.

Για τη διερεύνηση του πρώτου άξονα της εργασίας, δηλαδή των προκλήσεων και ευαλωτοτήτων που φέρουν οι τρανς προσφύγισες, χρησιμοποίησα ως αναλυτικό εργαλείο το συν-αίσθημα (affect) (βλ. κεφ 4). Εμβαθύνω στη σχέση αντικειμένων και συν-αισθήματος προκειμένου να αναδειχθούν οι ποικίλες άρρητες πειθαρχήσεις των τρανς προσφυγικών σωμάτων σε διάφορες κλίμακες αλληλεπιδράσεων: από την μικροκλίμακα της δικής μας συνέντευξης μέχρι την πιο ευρεία κλίμακα της συνέντευξης σε ένα προσφυγικό καμπ ή τις συνδιαλλαγές στις δημόσιες υπηρεσίες. Η συνέντευξη της Dařia με την κοινωνική λειτουργό στο camp της Μόριας περιγράφει μια πτυχή της αθέατης θεσμικής/συστημικής επιβολής ως προς τον σεξουαλικό αυτο-, αλλά τελικά ετερο-προσδιορισμό. Καλείται να επιλέξει μία από τις προϋπάρχουσες, δυτικές ταυτοτικές κατηγοριοποιήσεις για το φύλο προκειμένου να αναγνωριστεί ως «γνήσια» προσφύγισσα και να «εξανθρωπιστεί», γεγονός που φωτίζει την απ-αλλοτρίωση, τη διττή συνθήκη του να είμαστε διαρκώς διαμορφωμένοι μέσα από τη σχέση μας τόσο με τους/τις άλλους/ες όσο και με τις κανονιστικές εξουσίες που ρυθμίζουν όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής και μας υποκειμενοποιούν (Butler & Athanasiou, 2013).

Σε αυτή τη διαδικασία εμφυλοποίησης και υποκειμενικοποίησης, φάνηκε ότι τα αντικείμενα, ως ψυχικά συν-αισθηματικά αντικείμενα, μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο καθώς «κάνουν πράγματα» και καθορίζουν αλληλεπιδράσεις μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικοπολιτικά πλαίσια (Navaro-Yashin, 2009), ιδίως ατόμων από περιθωριακές υποκειμενικές θέσεις, όπως αυτή της τρανς προσφύγισας. Τα έγγραφα που σχολιάζω δεν είναι καθόλου ουδέτερα ή α-πολιτικά. Είναι συν-αισθηματικές συσκευές που μπορούν είτε να ενθουσιάσουν και να ανοίξουν προοπτικές «νέας ζωής», είτε να φοβίσουν, να αγχώσουν και να υπενθυμίσουν την αποκείμενη θέση ορισμένων υποκειμένων και να καταδείξουν μια συγκεκριμένη σχέση με το ελληνικό έθνος-κράτος. Ακόμα όμως και όταν «ενθουσιάζουν» αυτό δεν έρχεται χωρίς κόστος, καθώς η ετεροκανονικότητα και η δυτική κατηγοριοποίηση της σεξουαλικότητας και της επιθυμίας, ως απαραίτητο κριτήριο της σεξουαλικής πολιτεότητας και απόκτησης του ασύλου, είναι αυτή που βρίσκεται στο φόντο της σχέσης που

οικοδομούν τα τρανς προσφυγικά υποκείμενα με τα αντικείμενά τους. Η έντονη εναλλαγή συναισθηματικής ατμόσφαιρας στη δική μου συνομιλία με τη Μίνα υπογραμμίζει την πιθανότητα (ανα)παραγωγής θυματοποιημένων και θυματοποιητικών αναπαραστάσεων των τρανς προσφυγικών σωμάτων σε μια ερευνητική προσπάθεια, την αναγκαιότητα του να ακούμε ευάλωτα και την σπουδαιότητα της αποκατάστασης των σωμάτων αυτών ως πολιτικών υποκειμένων τόσο στο πεδίο της συνέντευξης όσο και στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο, από τις ίδιες.

Αξιοποιώντας τις ρωγμές που διαμοίφθησαν στην αλληλεπίδρασή μου με τη Μίνα, χάρη στις οποίες επιτράπη η ανάδυση μιας νέας ευάλωτης σύνδεσης μεταξύ των δύο συνομιλητριών, περνώ στο δεύτερο σκέλος του ερευνητικού μου ερωτήματος (βλ. κεφ 5). Στο πλαίσιο αυτό, προσπάθησα να αναδείξω ατομικές ή/ και συλλογικές πρακτικές επιβίωσης και αντίστασης των τρανς προσφυγισσών με τις οποίες συνομίλησα, οι οποίες κρίνονται ως ιδιαίτερα επείγουσες δεδομένης της πολλαπλής αστυνόμευσης των σωμάτων τους. Η αυτο-οργανωμένη ομάδα αλληλεγγύης σε ΛΟΑΤΚΙ+ πρόσφυγες στη Λέσβο, η drag οικογένεια στη Θεσσαλονίκη, η άτυπη αλλά ουσιαστική υιοθεσία από τον Ελβετό εθελοντή, το crowd funding, τα υπερτοπικά ψηφιακά δίκτυα υποστήριξης και ενδυνάμωσης μέσω του TikTok αποτελούν νέα, κουήρ μορφώματα σχεσιακότητας, μη ετεροκανονικά δίκτυα συγγένειας, υποστηρικτικές κοινότητες που αναφέρθηκαν από τις συνομιλήτριές μου ως χώροι όπου μπορούν να «νιώσουν σαν στο σπίτι στους» και να συν-κατασκευάσουν μαζί με άλλα άτομα συν-αισθηματικές ατμόσφαιρες αποδοχής, ανήκειν, σεβασμού και υποστήριξης. Επιπρόσθετα, σε πιο ατομική βάση, ο τρόπος με τον οποίο η Darja επανασχετίζεται με άντρες ομοεθνείς της και με τον δημόσιο χώρο της πλατείας Αμερικής μέσα από την αποταύτιση, περιγράφει μια ακόμα «στρατηγική επιβίωσης η οποία εμφανίζεται ως απάντηση σε ιδεολογίες προσπαθούν να καταστρέψουν τα στοιχεία των υποκειμενικότητων που δεν συμμορφώνονται ή δεν ταιριάζουν στα κανονικοποιημένα αφηγήματα φύλου, φυλής, τάξης» (Muñoz, 1999, σ. 161).

Τέλος, αυτό που αναδύεται στη συγκεκριμένη εργασία είναι ότι αυτές οι δύο πλευρές της τρανς προσφυγικότητας, οι προκλήσεις/η ευάλωτότητα και η επιβίωση/ αντίσταση των υποκειμένων, αποτελούν αλληλοτροφοδοτούμενες και αμοιβαία συνδεδεμένες συνθήκες. Όπως τονίζει η Αβραμοπούλου (2018, σ. 27) «η «σκηνή της ζωής διαδραματίζεται μεταξύ των σημείων της συμπερίληψης και του αποκλεισμού, μεταξύ αρνητικότητας και κατάφασης, μεταξύ τεχνολογιών θανάτωσης και στρατηγικών επιβίωσης και αντίστασης». Αυτό συνιστά μια σημαντικά διαφορετική τοποθέτηση αν λάβουμε υπόψη μας την ολοένα και περισσότερη αντικειμενοποίηση και θυματοποίηση που εμπεριέχουν οι κρατικοί μηχανισμοί της

ασφαλειοποίησης, όπως το σύστημα του ασύλου, και τα θεσμικά περιβάλλοντα φροντίδας που λειτουργούν με όρους ασφυκτικής ρύθμισης και ελέγχου της βιοπολιτικά ορισμένης ζωής καθώς και την καθημερινή ζωή η οποία για κάποια σώματα είναι σταθερά συνυφασμένη με μια ατμόσφαιρα βίας.

Η παρούσα ερευνητική εργασία ανέδειξε πτυχές της ευαλωτότητας και τρόπους πειθάρχησης τεσσάρων τρανς προσφυγικών σωμάτων, χρησιμοποιώντας ως αναλυτικό εργαλείο το συν-αίσθημα. Παράλληλα σκιαγράφησε τρόπους επιβίωσης και αντίστασης που έχουν επιτρέψει σε αυτά τα άτομα να φανταστούν και να βιώσουν εναλλακτικούς τρόπους ύπαρξης διαταράσσοντας την ετεροκανονικότητα. Αυτή η σύντομη έρευνα στα πλαίσια της παρούσας πτυχιακής προσβλέπω να αποτελέσει μία βάση σε μελλοντικές έρευνες που θα αναδείξουν την συνθετότητα των βιωμάτων, την αξεδιάλυτη αλληλοεμπλοκή ευαλωτότητας και αντίστασης, άλλων υποκειμένων του τρανς προσφυγικού πληθυσμού, όπως για παράδειγμα των female to male τρανς προσφυγικών υποκειμένων. Επίσης, θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθεί περαιτέρω αυτή η συζήτηση διαθεματικά, μέσα από το αναλυτικό εργαλείο του συν-αισθήματος, από τις νομικές σπουδές ή τις σπουδές γεωγραφίας, που είναι άμεσα συνδεδεμένες με το πεδίο του προσφυγικού.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αβραμοπούλου, Ε. (2018). Εισαγωγή. Πολιτικές εγγραφές του συν-αισθήματος. Στο Ε. Αβραμοπούλου (επιμ.) *Το Συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ. 11-67). Αθήνα: Νήσος.

Αθανασίου, Α. (2022). Εισαγωγή. Στο Α. Chatzidakis, J. Hakim, J. Littler, C. Rottenberg & L. Segal. *Το μανιφέστο της φροντίδας. Η πολιτική της αλληλεξάρτησης* (σ. x - xx). Αθήνα: Ροπή.

Αλεξανδρής, Π. & Μάζη, Μ. (2016, Ιανουάριος). LGBT Πρόσφυγες και Μετανάστες. *Antivirus* (65), 32-37. Ανακτήθηκε από <http://avmag.gr/60350/antivirus-65/>

Άμεντ, Σ. (2018/2004). Συν-αισθηματικές οικονομίες. Στο Ε. Αβραμοπούλου (επιμ.) *Το Συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ.127-166). Αθήνα: Νήσος.

Αποστολέλλη, Α. (2020). ΛΟΑΤΚΙ+ Κοινότητες. Επούλωση τραυμάτων, ανθεκτικότητα και η εγκαθίδρυση της αγάπης. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε. Ο. Χρηστίδη (επιμ.) *Συμπερίληψη και Ανθεκτικότητα. Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ. 482-488). Αθήνα: Gutenberg.

Butler, J. (2009). Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας. (επιμ. Χ. Σπυροπούλου & Β. Καντσά και μτφρ Γ. Καραμπέλας). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).

Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., & Segal, L. (2022). *Το μανιφέστο της φροντίδας. Η πολιτική της αλληλεξάρτησης*. Αθήνα: Ροπή.

Colour Youth. (2020, 3 Φεβρουαρίου). Κοινό Δελτίο Τύπου ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεων για το ομοφοβικό φυλλάδιο σε Γυμνάσιο. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από <https://www.colouryouth.gr/2020/02/03/koino-deltio-typou-loatki-organoseon-gia-to-omofoviko-fylladio-se-gymnasio/>

Ζαββού, Α. (2018). Σκέψεις για το προσφυγικό από μία φεμινιστική οπτική. *Φεμινιστικά/ Feministika*, 1, 74-78.

Foucault, M. (2011). *Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η βούληση για γνώση*. (Μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1976).

Θανόπουλος, Β. (2020). Ομοφοβικό φυλλάδιο στον εκκλησιασμό Γυμνασίου στον Χολαργό. *Antivirus*. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από <https://avmag.gr/118187/omofoviko-fylladio-ston-ekklisiasmo-gymnasiou-ston-cholargo/>

Καραστάθη, Α. (2018). Η ατμοσφαιρικότητα της βίας υπό συνθήκες συνυφασμένων κρίσεων. *Φεμινιστικά/ Feministica*, 1, 6-15.

Μάνεση, Ν. (2021). «Είμαστε αλλόκοτα πλάσματα»: Σκέψεις πάνω στην τρωτότητα, με αφορμή τις αφηγήσεις μετανάστευσης νεαρών προσφυγισσών. *Φεμινιστικά/ Feministica*, 3.

Μπατλερ, Τζ. (2009). *Λογοδοτώντας για τον εαυτό* (επιμ. Α. Αθανασίου και μτφρ. Μ. Λαλιώτης). Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2005).

Μπατλερ, Τζ. (2008). Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του φύλου στο λόγο (επιμ. Α. Αθανασίου και μτφρ Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).

Παπαγαρουφάλη, Ε. (2002). Η συνέντευξη ως σωματική επικοινωνία των συνομιλητών και πολλών άλλων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 107, 29-46.

Παπάζογλου, Α. (2020). Η ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα τον 21^ο αιώνα. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε. Ο. Χρηστίδη (επιμ.) *Συμπερίληψη και Ανθεκτικότητα. Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου* (σ. 423-439). Αθήνα: Gutenberg.

Παπαταξιάρχης, Ε. (2016). Μια μεγάλη ανατροπή: Η ‘ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση και ο νέος πατριωτισμός της αλληλεγγύης. *Σύγχρονα Θέματα*, 132-133.

Σακελαρίου, Ε. (2017, Μάιος). KMOP Discussion Paper No 104. (n.d.). Report on LGBT refugees and migrants in Greece. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από https://www.kmop.gr/wp-content/uploads/2020/05/104.-Report-on-LGBT-refugees-and-migrants-in-Greece_compressed.pdf

Sedgwick, E. K. (2020). Παρανοϊκή και επανορθωτική ανάγνωση (επιμ. Μ. Δασκαλάκης-Γιόντης και μτφρ Α. Αναγνωστόπουλος). Αθήνα: Τοποβόρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2003).

Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών. (2022, 20 Μαρτίου) International Transgender Day of Visibility- TDoV | The GTSA calls on the State to meet its obligations for more rights for trans people. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από <https://tgender.gr/press-release-international-transgender-day-of-visibility-tdov-the-gtsa-calls-on-the-state-to-meet-its-obligations-for-more-rights-for-trans-people/?fbclid=IwAR2X0ze79SkDAtr2fvPceWD320kxmlT5IJvFzluK0konJHUKWVaRvyGG5RE>

Τσιώλης, Γ. (2010). Η Επικαιρότητα της Βιογραφικής Προσέγγισης στην Ποιοτική Κοινωνική έρευνα. Στο Μ. Πουρκός & Μ. Δαφέρμος (επιμ.) *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες: Επιστημολογικά, Μεθοδολογικά και Ηθικά Ζητήματα* (σ. 347-370). Αθήνα: Τόπος.

Αγγλική Βιβλιογραφία

- Ahmed, S. (2007). A phenomenology of whiteness. *Feminist theory*, 8(2), 149-168.
- Ahmed, S. (2006). Queer phenomenology. In *Queer Phenomenology*. Duke University Press.
- Ahmed, S. (1999). Home and away: Narratives of migration and estrangement. *International journal of cultural studies*, 2(3), 329-347.
- Akin, D. (2017). Queer asylum seekers: translating sexuality in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(3), 458-474.
- Avgeri, M. (2021). Trans* it: Transgender and gender nonconforming asylum claimants' narratives in Greece. *Sexualities*, 0(0), 1-15.
- Avgeri, M., Ilios, & Christina (2021). *Trans* it*. Greece: Mzungu Producciones.
- Avramopoulou, E. (2020). Decolonizing the Refugee Crisis: Palimpsestous Writing, Being-in-Waiting, and Spaces of Refuge on the Greek Island of Leros. *Journal of Modern Greek Studies*, 38(2), 533-562.
- Bayramoğlu, Y., & Lünenborg, M. (2018). Queer migration and digital affects: Refugees navigating from the Middle East via Turkey to Germany. *Sexuality & Culture*, 22(4), 1019-1036.
- Borges, S. (2020). "We have to do a lot of healing": LGBTQ migrant Latinas resisting and healing from systemic violence. *Journal of lesbian studies*, 24(2), 94-109.
- Butler, J. (2016). Rethinking vulnerability and resistance. In J. Butler, Z. Gambetti, & L. Sabsay (eds.), *Vulnerability in resistance* (pp 12-27). Duke University Press.
- Butler, J. (2002). Is kinship always already heterosexual? *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 13(1), 14-44.
- Butler, J. (1993). Critically queer. *GLQ: A journal of Lesbian and Gay Studies*, 1(1), 17-32.
- Butler, J., & Athanasiou, A. (2013). *Dispossession: The performative in the political*. John Wiley & Sons.
- Butler, J., Gambetti, Z., & Sabsay, L. (2016). Introduction. In J. Butler, Z. Gambetti, & L. Sabsay (eds.), *Vulnerability in resistance* (pp 1-11). Duke University Press.
- Byron, P. (2020). *Friendship and Digital Cultures of Care*. Routledge.

- Cabot, H. (2020). Solidarity in Greece and the Management of Difference. In K. McKowen & J. Borneman (eds), *Digesting Difference: Migrants, Refugees and Incorporation in Europe* (pp 1-27). Palgrave Macmillan: Cham.
- Campana, F & Ioannou, D. (2018). Trans refugees fled to Greece for a better life. They found intolerance. Vox. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από [Trans refugees fled to Greece for a better life. They found intolerance. - Vox](#)
- Cantú, L. (2011). Entre hombres/between men: Latino masculinities and homosexualities. In M. Hames-Garcia & E. J. Martinez (eds), *Gay Latino studies: A critical reader* (p. 147-167). Duke University Press.
- Carastathis, A., Spathopoulou, A., & Tsilimpounidi, M. (2018). Crisis, what crisis? Immigrants, refugees, and invisible struggles. *Refuge: Canada's Journal on Refugees/Refuge: revue canadienne sur les réfugiés*, 34(1), 29-38.
- Carpenter, D. (2018). Ethics, reflexivity and virtue. In *The sage handbook of qualitative research ethics*, pp. 35-50. London: SAGE Publications Ltd.
- Chakravorty, S. G. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (eds), *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp 271-313). Macmillan education: Basingstoke.
- Chavez, Ch. (2008). Conceptualizing from the Inside: Advantages, Complications, and Demands on Insider Positionality. *The Qualitative Report*, 13(3), 474-494.
- Csordas, T. J. (1990). Embodiment as a paradigm for anthropology. *Ethos*, 18(1), 5-47.
- Denzin, N. K. (2017). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. London: Routledge.
- Dicker, S. (2017) «Αλληλεγγύη στην πόλη: Πλατφόρμες για την αυτοϋποστήριξη των προσφύγων στη Θεσσαλονίκη». Στο Fiori, J. και Rigon, A. (επιμ.) *Making Lives: Refugee Self-Reliance and Humanitarian Action in Cities* (σ. 73-103). Λονδίνο: Humanitarian Affairs Team, Save the Children.
- Eleftheriadis, K. (2017). Cosmopolitanism, nationalism, and sexual politics in the European periphery: A multiscale analysis of gay prides in Thessaloniki, Greece. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 30(4), 385–398.

Eurobarometer (2019). Eurobarometer on discrimination 2019: The social acceptance of LGBTI people in the EU. European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ebs_493_data_fact_lgbt_i_eu_en-1.pdf

FAROS (Feature A protective enviROnment for LGBTI+ peersonS). (2020) Access of LGBTQI+ Individuals to Public Services: The results of the FAROS Program Research. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από https://orlandolgbt.gr/wp-content/uploads/2021/04/D2.6_Publication-of-research-report_v.f.pdf

Francisco Alvarez Jr, E. (2020). Finding sequins in the rubble: The journeys of two Latina migrant lesbians in Los Angeles. *Journal of Lesbian Studies*, 24(2), 77-93.

Hammersley, M., & Traianou, A. (2012). *Ethics in Qualitative Research: Controversies and Contexts*. Los Angeles: SAGE Publications Ltd.

Hazen, K. (2000). The role of researcher identity in conducting sociolinguistic research: A reflective case study. *Southern Journal of Linguistics*, 24, 103-120.

Heston, L. V. (2019). Queering kinship: LGBTQ parents and the creation of real utopias. Doctoral Dissertations. University of Massachusetts Amherst.

Hodge, E., Hallgrimsdottir, H., & Much, M. (2019). Performing Borders: Queer and Trans Experiences at the Canadian Border. *Social Sciences*, 8(7), 201.

Jabr, S. (2021). "Not the Paradise We Imagined": The Discursive Politics of the " True Self" in Queer Middle Eastern Refugee Migrations. *Mashriq & Mahjar: Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 8(2), 93-105.

Kirtsoglou, E., & Tsimouris, G. (2016). 'Il était un petit navire': The 'Refugee Crisis', Neorientalism, and the Production of Radical Alterity. *Journal of Modern Greek Studies*, 9, 1-14.

Mann, S. (2016). *The research interview: Reflective practice and reflexivity in research processes*. Houndmills, New York: Palgrave Macmillan.

Manalansan, M. F. (2006). Queer intersections: Sexuality and gender in migration studies. *International migration review*, 40(1), 224-249.

Massumi, B. (1995). The autonomy of affect. *Cultural critique*, (31), 83-109.

Merrill, B., & West, L. (2009). *Using biographical methods in social research*. London: Sage.

- Michos, I., Figgou, L., & Bozatzis, N. (2021). Constructions of LGBTQI+ rights and claims in lay discourse in Greece: Liberal dilemmas and sexual citizenship boundaries. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 31(6), 768-781.
- Mizielińska, J., Gabb, J., & Stasińska, A. (2018). Editorial introduction to special issue: Queer kinship and relationships. *Sexualities*, 21(7), 975-982.
- Muñoz, J. E. (1999). *Disidentifications: Queers of color and the performance of politics* (Vol. 2). U of Minnesota Press.
- Navaro-Yashin, Y. (2007). Make-believe papers, legal forms and the counterfeit: affective interactions between documents and people in Britain and Cyprus. *Anthropological Theory*, 7(1), 79-98.
- Navaro-Yashin, Y. (2009). Affective spaces, melancholic objects: ruination and the production of anthropological knowledge. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 15(1), 1-18.
- RARE (The Rainbow Asylum Rights Experience) (2022). A Comparative Study of Asylum Policies for LGBTQIA+ Asylum Seekers in Europe. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από <https://www.safeplaceinternational.org/rare>
- Reda, A., & Proudfoot, P. (2020). Against abandonment: activist-humanitarian responses to LGBT refugees in Athens and Beirut. *Journal of Refugee Studies*, 34(2), 1494–1515.
- Ricard, N. (2014). Testimonies of LGBTIQ refugees as cartographies of political, sexual and emotional borders. *Journal of Language and Sexuality*, 3(1), 28-59.
- Ritholtz, S., & Buxton, R. (2021). Queer kinship and the rights of refugee families. *Migration Studies*, 9(3), 1075-1095.
- Rozakou, K. (2019). ‘How did you get in?’ Research access and sovereign power during the ‘migration crisis’ in Greece. *Social Anthropology*, 27, 68-83.
- Ryen, A. (2011). Ethics and qualitative research. In Silverman D. (ed.), *Qualitative research: issues of theory, method, and practice*. London: SAGE Publications, pp. 416-438.
- Sari, E. (2020). Unsafe Present, Uncertain Futures: LGBTI Asylum in Turkey. In E. Luibheid, & K. R. Chavez (eds), *Queer and Trans Migrations: Dynamics of Illegalization, Detention, and Deportation* (pp. 90-105). University of Illinois.

Seigworth, G. J., & Gregg, M. (2010). An inventory of shimmers. In M. Gregg & G.J. Seigworth (eds). *The Affect Theory Reader* (σ. 1-25). Durham, NC: Duke University Press.

Shakhsari, S. (2014). The queer time of death: Temporality, geopolitics, and refugee rights. *Sexualities*, 17(8), 998-1015.

SOGICA (Sexual Orientation and Gender Identity Claims of Asylum: A European human rights challenge) (2020). Queering asylum in Europe: A survey report. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από https://www.sogica.org/wp-content/uploads/2020/07/The-SOGICA-surveys-report_1-July-2020-1.pdf

Spathopoulou, A., & Carastathis, A. (2020). Hotspots of resistance in a bordered reality. *Environment and Planning D: Society and Space*, 38(6), 1067-1083.

UNHCR. (2017). Mediterranean Situation: Greece. Refugees Operational Data Portal. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

Weston, K. (1997). *Families we choose: Lesbians, gays, kinship*. New York: Columbia University Press.

White, M. A. (2014). Archives of intimacy and trauma: queer migration documents as technologies of affect. *Radical History Review*, 2014(120), 75-93.

Zero Discrimination Day 2022. (2022, 1 Μαρτίου). LGBTQI+ Refugees in Greece Need Safety & Protection, Not Discrimination & Fear. Ανακτήθηκε 2 Μαΐου 2022, από <https://static1.squarespace.com/static/58e2b73fb3db2bb2904ca55b/t/621e5584ac901e64a2fc8a09/1646155141835/Zero-Discrimination-Day-Joint-Statement.pdf>

Zisakou, S. (2021). Credibility Assessment in Asylum Claims Based on Sexual Orientation by the Greek Asylum Service: A Deep-Rooted Culture of Disbelief. *Frontiers in Human Dynamics*, 43.

Παράρτημα

I. Ερωτήσεις για τη συνέντευξη

Ερωτήσεις για τη συνέντευξη

Καλημέρα! Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας στην συνέντευξη αυτή. Να ξεκινήσουμε σιγά σιγά με κάποιες ερωτήσεις ώστε να σας γνωρίσω λίγο καλύτερα?

Εισαγωγικές ερωτήσεις:

1. Λοιπόν, το όνομά σου είναι ...
2. Μπορείς να μου πεις πόσο χρονών είσαι και από που είσαι? Είσαι στην Ελλάδα από πότε?
3. Πώς έφτασες εδώ?
4. Θα ήθελες να μου πεις λίγο παραπάνω για το ταξίδι μέχρι την Ελλάδα?
5. Ποιο είναι το νομικό καθεστώς σου τώρα?

Κύριο μέρος της συνέντευξης:

1. Πώς ήταν η εμπειρία σου όταν έφτασες στην Ελλάδα για πρώτη φορά? Πώς αισθανόσουν κατά τις πρώτες εβδομάδες? Πώς αισθανόσουν μετά από λίγους μήνες?
2. Πώς ήταν η εμπειρία του να είσαι αιτούσα άσυλο/ πρόσφυγας-ισσα?
3. Έχεις βιώσει άγχος εξαιτίας του προσφυγικής σου ιδιότητας? Αν ναι, θες να μου πεις περιγράψεις?
4. Πώς σε αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι στην Ελλάδα? Θα ήθελες να μου πεις ορισμένες συγκεκριμένες δυσκολίες που συνάντησες ή συναντάς ακόμα εδώ?
5. Τί σκέφτεσαι για την Ελλάδα τώρα? Λαμβάνοντας υπόψιν τα αρχικά σου πλάνα και προσδοκίες, ποια είναι η πραγματικότητα με την οποία έρχεσαι σε επαφή τώρα στην Ελλάδα?
6. Αντιμετωπίζεις διαφορετικά είδη αποκλεισμών από τους ντόπιους (Έλληνες/ ίδες)? Από τη δική σου εθνοτική/ φυλετική ομάδα? Από άλλες εθνοτικές/ φυλετικές ομάδες?
7. Πώς είναι όταν πηγαίνεις στις διάφορες υπηρεσίες? Πώς σε αντιμετωπίζουν τα άτομα που παρέχουν υπηρεσίες ή προσφέρουν βοήθεια? Σε αντιμετωπίζουν διαφορετικά όταν/ αν γνωρίζουν για την προσφυγική σου ιδιότητα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου σου? Το θρησκευτικό σου μπαγκραουντ? Την κοινωνικοοικονομική σου τάξη?

8. Πιστεύεις ότι τα άτομα ή/ και οι οργανώσεις που υποστηρίζουν ή σου παρέχουν υπηρεσίες θα έπρεπε να αλλάξουν κάτι στον τρόπο που βοηθάνε ή παρέχουν τις υπηρεσίες αυτές? Εξήγησέ μου λίγο περισσότερο αν θες.
9. Εργάζεσαι? Αν ναι, τι δουλειά κάνεις? Πώς είναι να δουλεύεις εκεί που δουλεύεις? Πώς σε αντιμετωπίζουν ο προϊστάμενος και οι συνάδελφοί σου?
10. Πώς είναι οι συνθήκες διαβίωσής σου? Πού μένεις?
11. Υπάρχει κάποιο/α άτομο/α στα οποία πηγαίνεις για στήριξη? Με ποιο τρόπο σου είναι αυτά τα άτομα σημαντικά?
12. Είσαι μέλος κάποιου κοινωνικού δικτύου? Κάποιας ομάδας? Αν ναι ποιοι είναι και τί κάνετε μαζί?
13. Έχεις φίλους που είναι από τη δική σου εθνοτική/ φυλετική ή θρησκευτική κοινότητα? Πως είναι αυτές οι σχέσεις?
14. Είσαι μέλος κάποιας εθνοτικής, θρησκευτικής η lgbtqi ομάδας ή οργάνωσης? Αν ναι, πώς είναι η εμπειρία σου? Νιώθεις αποδεκτός/η, καλοδεχούμενος/ η? Θα ήθελες να μου πεις λίγα παραπάνω?
15. Ποιες λέξεις θα χρησιμοποιούσες για να περιγράψεις τον εαυτό σου στην Ελλάδα (σεξουαλική ταυτότητα, ταυτότητα φύλου, πολιτισμική ταυτότητα)? Είναι ο ίδιος τρόπος με τον οποίο περιέγραφες τον εαυτό σου όταν πρωτοέφτασες στην Ελλάδα? Με τον ίδιο τρόπο περιέγραφες τον εαυτό σου στη χώρα σου?
16. Πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου στην Ελλάδα? Μέσα στη μейστριμ κοινωνία? Μέσα στην lgbtqi Κοινότητα? Στην εθνοφυλετική σου κοινότητα?
17. Πώς σε αντιλαμβάνονται οι άλλοι άνθρωποι στην Ελλάδα? Η μейστριμ κοινωνία? Η lgbtqi κοινότητα? Η ομοεθνείς, συντοπίτες σου?
18. Πιστεύεις ότι δημιουργείται μια ξεχωριστή ταυτότητα των τρανς προσφύγων/ισσων? Αν ναι, πώς φτιάχνει τους δεσμούς της?
19. Τί σε ενδυναμώνει? Έχεις βρει πρακτικές/ τρόπους ατομικές ή συλλογικές που να σε ενδυναμώνουν? Θα ήθελες να μοιραστείς μαζί μου μια στιγμή η μια εικόνα που να αισθάνηκες ενδυναμωμένος/η?

Επιλογικές ερωτήσεις:

1. Υπάρχει κάτι άλλο που να ήθελες να προσθέσεις?
2. Μπορώ να σου δώσω τηλέφωνα ή να σε διασυνδέσω με κάποιο κέντρο ψυχολογικής υποστήριξης για μετανάστες και πρόσφυγες σε περίπτωση που το επιθυμείς.
3. Αφήνω ένα αντίγραφο από το έντυπο συναίνεσης που υπέγραψες καθώς και το όνομα και το τηλέφωνό μου όπου μπορείς να επικοινωνήσεις μαζί μου σε περίπτωση που έχεις περαιτέρω απορίες/ ερωτήσεις ή θέλεις να προσθέσεις κάτι.

Σε ευχαριστώ πολύ για το χρόνο και τις απαντήσεις σου στις ερωτήσεις μου.

II. Έντυπο Συγκατάθεσης Κατόπιν Ενημέρωσης

Θέμα έρευνας: «Τρανς πρόσφυγες/ισσες στην ελληνική πραγματικότητα: πολλαπλοί αποκλεισμοί και πολλαπλές πρακτικές αντίστασης

Η παρούσα έρευνα μελετά: το βίωμα των προσφύγων/ισσών που αυτοπροσδιορίζονται ως τρανς άτομα στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα θα εξετάσει τους πολλαπλούς αποκλεισμούς που υφίστανται οι πρόσφυγες/ισσες για λόγους εθνικής ταυτότητας και σεξουαλικού προσανατολισμού στην Ελλάδα και αφετέρου τις καθημερινές πράξεις αντίστασης ή/ και ακτιβισμού που αναπτύσσονται κατά την διάρκεια παραμονής τους στην χώρα.

Εγώ, ο/η/το συμφωνώ να λάβω μέρος ως συνεντευξιαζόμενος/η/ο στην παρούσα έρευνα.

- Κατανοώ ότι έχω το δικαίωμα να μην απαντήσω σε οποιαδήποτε ερώτηση και να διακόψω τη διαδικασία ανά πάσα στιγμή χωρίς καμία επίπτωση.
- Έχω ενημερωθεί για τους σκοπούς και τη διαδικασία της παρούσας έρευνας.
- Είχα την ευκαιρία να κάνω ερωτήσεις για την έρευνα πριν πάρω την απόφαση να συμμετέχω.
- Κατανοώ ότι η συμμετοχή μου στην έρευνα απαιτεί την απάντηση σε ερωτήσεις σχετικά με τις εμπειρίες μου ως τρανς άτομο προσφυγικής ιδιότητας στην Ελλάδα. Πιθανά να αισθανθώ κάποια δυσφορία ή αναστάτωση από τις ερωτήσεις, παρά την προσπάθειά της ερευνήτριας να μην συμβεί κάτι τέτοιο. Αν αισθανθώ αναστάτωση σε οποιαδήποτε στιγμή της συνέντευξης μπορώ να μην απαντήσω στη συγκεκριμένη ερώτηση ή και να σταματήσω ανά πάσα στιγμή. Στο τέλος, θα μου δοθεί μια λίστα με δομές υποστήριξης τρανς ατόμων σε περίπτωση που αισθανθώ την ανάγκη να μιλήσω σε κάποιον.
- Κατανοώ ότι δεν υπάρχουν άμεσα οφέλη από τη συμμετοχή μου στην έρευνα.
- Είμαι σύμφωνος/η/ο στο να ηχογραφηθεί η συνέντευξή μου και διατηρώ το δικαίωμα να μιλήσω εκτός ηχογράφησης.
- Είμαι σύμφωνος/η/ο στην παρουσία διερμηνέα, αν αυτό κριθεί απαραίτητο. Ο/η διερμηνέας δεσμεύεται να διατηρήσει την εμπιστευτικότητα.
- Κατανοώ ότι όλες οι πληροφορίες που θα παράσχω στην ερευνήτρια είναι εμπιστευτικές.

- Κατανοώ ότι η ταυτότητά μου θα παραμείνει ανώνυμη. Αυτό θα γίνει με τη χρήση ψευδωνύμου και με την αλλαγή λεπτομερειών που πιθανά θα αποκάλυπταν την δική μου ταυτότητα ή άλλων ατόμων τα οποία τυχόν θα αναφερθώ.
- Κατανοώ ότι αποσπάσματα από τη συνέντευξή μου πιθανά θα χρησιμοποιηθούν στην διπλωματική εργασία
- Κατανοώ ότι η φόρμα συγκατάθεσης, οι αυθεντικές ηχογραφήσεις και αντίγραφο της απομαγνητοφωνημένης συνέντευξης θα φυλαχτούν σε ασφαλές μέρος όπου κανένας δεν θα έχει πρόσβαση πέραν της ερευνήτριας και της επιβλέπουσας καθηγήτριας για 2 έτη.
- Κατανοώ ότι μπορώ να επικοινωνήσω με την ερευνήτρια σε περίπτωση που χρειάζομαι περαιτέρω διευκρινήσεις και πληροφορίες.
- Κατανοώ ότι το υλικό που θα συλλεχθεί θα χρησιμοποιηθεί μόνο για το σκοπό της παρούσας έρευνας και σε δημοσιεύσεις της επιβλέπουσας ή/και της ερευνήτριας με ερευνητικό και μορφωτικό σκοπό αποκλειστικά.
- Μου έχει δοθεί αντίγραφο του εντύπου συγκατάθεσης κατόπιν ενημέρωσης.
- Δηλώνω ότι συμφωνώ να συμμετάσχω στην έρευνα.

Ημερομηνία.....

Υπογραφή συμμετέχουσας

Υπογραφή ερευνήτριας

Ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας!

Στοιχεία επικοινωνίας:

Όνομ/μο ερευνήτριας: Καϊσίδου Κατερίνα, φοιτήτρια ΔΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική», Πάντειο Πανεπιστήμιο, τηλ: 6973080486, e-mail:

katerina.kaisidou@gmail.com

Όνομ/μο επιβλέπουσας καθηγήτριας: Αβραμοπούλου Ειρήνη, καθηγήτρια ανθρωπολογίας, Τμήμα Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, e-mail: e.avramopoulou@panteion.gr

III. CONSENT FORM

Title: Trans refugees in Athens: multiple exclusions and multiple acts of resistance.

Aim of the study: The research will focus on the everyday life experiences of trans refugees in Greece, trying to shed light both on the multiple exclusions they face because of their ethnic/racial and gender identity/sexuality in their everyday life (on multiple levels: social, professional, institutional etc) and on the possible everyday acts of resistance/activism.

I, agree to take part as an interviewee in this interview.

- Participation in this project is completely voluntary and you can leave the study at any time and you can ask that this interview not be included in the study.
- You have been informed about the aims and the procedure of the research
- You had the opportunity to ask questions about the research before deciding to participate in it.
- It is clear that your participation in the research requires to answer to questions about your experiences as trans refugee in Greece. Although every effort will be made to prevent it, you may find some of the questions cause emotional discomfort. If you are experiencing distress at any point in the research process you may skip any question you do not wish to answer and you may stop at any time. By the end of the interview, you will be provided by a list of resources if you have concerns or wish to speak to someone.
- You will have no direct benefits from the participation in the research.
- All the information provided to the research is confidential.
- The information provided will be unidentifiable. This will be by the use of pseudonym and by changing details possibly identifying your identity or other people's referred in the interview.
- Your direct quotes, may be used in the final report and future articles, but identifying information will be removed.
- You are being asked to take part in an interview tape-recorded and that you have the right to speak off the record.
- If it is necessary, there will be a translator for the interview. This translator will also maintain confidentiality

- The informed consent, the audio recording for this interview and a copy of the transcript from this interview will be kept in a locked cabinet that only the researcher and the supervisor can access.
- You may contact the researcher, at any time, if you have questions or concerns.
- The information collected from the interview will be used only for this research and in future researcher's and/or the supervisor's publications for research or educational purposes exclusively.

You have been offered a copy of this consent document to keep for your own reference

You agree to participate in this interview.

Date.....

Interviewee's Signature

Researcher's Signature

Thank you for your participation!

Contact details:

Researcher: Katerina Kaisidou, student in MSc «Gender, Society, Politics», Panteion University, phone number: 6973080486, e-mail: katerina.kaisidou@gmail.com

Supervising Professor: Eirini Avramopoulou, Department of Anthropology, Panteion University, e-mail: e.avramopoulou@panteion.gr